

Серія «Муравський шлях — 2003»

ЗИМОВІ СВЯТА – В НОВИЙ РІК ВОРОТА

«Реґіон-інформ»

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХАРКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

ЗИМОВІ СВЯТА — В НОВИЙ РІК ВОРОТА

**Методичні та репертуарні матеріали
до зимових свят народного календаря**

Харків
«Регіон-інформ»
2003

362 **Зимові свята — в Новий рік ворота** / Упор. В. Демиденко,
В. Осадча, Н. Плотнік та ін. — Х.: Регіон-інформ, 2003. — 180 с.

ISBN 966-7291-42-1

До збірки увійшли зразки українського та російського зимового обрядового фольклору, записаного у селах Харківської та Сумської областей. Збірка також містить матеріали щодо традиційного зимового одягу, вокально-хорові твори для аматорських колективів, сценарії свят. Більшість представлених матеріалів зібрана та опрацьована співробітниками Харківського обласного центру народної творчості.

Книга розрахована на працівників культури, фольклористів, учителів, народознавців, для всіх, хто цікавиться традиційною народною культурою Слобідського краю.

ББК 63.5(4УКР-4ХАР)+
82.3(4УКР-4ХАР)+
85.3(4УКР-4ХАР)

Обрядові пісні зимових свят у слобожанському фольклорному осередку

Методичні матеріали до вивчення та репрезентації
слобожанської народної пісенності

Упорядник –
В.М. ОСАДЧА,
кандидат мистецтвознавства,
зав. кафедрою українського народного співу
та музичного фольклору ХДАК,
старший науковий співробітник
Харківського обласного центру народної творчості

Характерність слобідсько-хуторської організації для більшості слобожанських поселень дозволяє вважати фольклорний осередок одиницею відрахунку сталого побутування культури усної традиції - як звичаєво-обрядової, так і пісенної. Саме в межах фольклорного осередку, який в історичних умовах Слобожанщини дорівнює території села, або села з хуторами, найбільш зручно розглядати пісенну традицію. Фольклорний осередок формує оптимальні умови для типізації і рівня концентрації традиційних ознак у народній пам'яті. Іноді поняття фольклорний осередок розповсюджується і на групу сіл, мешканці яких спілкувалися під час ярмарок, великих свят.

Наявність у пісенній спадщині села обрядових пісень зимових свят - своєрідний рубіж побутування обрядового фольклору. Навіть за відсутності інших жанрів календарно-обрядового циклу, згідно із спостереженнями збирачів, щедрівки і посівання побутують у кожному селі і слугують "знаком", який вказує на певний час походження села, а часто і місце попереднього мешкання сучасних слобожан. Згідно з динамікою розвитку традиції, мінімумом, необхідним для її збереження, саморепрезентації пісні або обряду, а також для подальшого життя традиції є *переселенська громада*. В змінених умовах життя на новому місці обряд та його пісенний супровід будуть збережені саме тоді, коли його може відновити переселенська громада з певного місця заселення, яка зберегла автохтонні (попередні) традиції в нових умовах життя і об'єднувалася за місцем проживання. Важливість цього фактору для розуміння вивчення фольклору підкреслює також те, що він дав назву слобожанській пісенній традиції - *новопоселянська*.

Ритуальне оспівування обрядів Корочуна (найкоротшого дня року), народження "нового" сонця (Коляда), "нового" місяця (Щедрий вечір), "нової" води для нового часопросторового відтинку - року, - вразливе в образному розумінні, "знакове" за смисловим наповненням, дуже давнє за походженням.

Оспівування цих обрядів, що за часів християнства були усвідомлені як присвячені (відповідно): св. Миколаю, Різду Христовому, св. Василю і Хрещенню Господньому, надійшли до наших часів у вигляді пісень на Миколая, колядок, щедрівок, меланок, посівань. Цікаво, що виконавці, носії традицій добре усвідомлюють функціональну різницю між цими жанрами і ліричними, позаобрядовими. Наприклад, в с. Шарівка Валківського району на прохання проспівати різдвяну пісню

можна почути слушну відповідь: “Хіба це пісня? Це колядка!” Тобто, це спів, який має **власне призначення і музичні відмінності**, насамперед в ритмічній будові, характері виконання, а також типовий склад вірша – поетичного тексту. Ці ознаки є настільки стійкими, що зберігаються навіть за умов новопоселянської культури, як Слобожанська.

Своєрідність оспівувань календарних землеробських обрядів грунтується також на тому, що загальні, незмінні ритмічні типи і стала будова пісенного вірша доповнюються мелодичними та фактурними ознаками. Вони “діють” у межах одного фольклорного осередку, тобто села. Таким чином, можна типізувати (узагальнити) своєрідні ознаки пісенних текстів обрядових жанрів і в умовах пізнього компактного заселення. Ця можливість належить здебільшого до нерозспіваних текстів, де мелодійний розвиток не порушує ритму вимовлення тексту.

Характеристика жанрових і стилевих особливостей зимових календарно-обрядових співів викладена в поданій роботі у формі методичних матеріалів. Ця характеристика охоплює не тільки музичні, а й виконавські особливості; також допомагає виділити зразки пісенної спадщини, які раніше не були опрацьовані науковцями, для аналізу або практичного застосування при роботі над вивченням, засвоєнням і репрезентацією пісенної традиції фольклорного осередку.

Методична доцільність даної роботи підкреслюється тим, що виклад підкорений певній послідовності. На початку охарактеризовано етнографічний контекст побутування того або іншого жанрового підрозділу на окресленій території, зроблено загальну класифікацію мотивів та сюжетів поетичних текстів. Найбільш значний виклад дослідницького матеріалу присвячений аналізу структурних особливостей зимових календарних пісень, розгляду їх ритмічних типів – (характерних ритмічних груп окремих поспівок або сегментів) та композиційної будови пісенної строфи. На рівнях структури, ритму та композиції будуть простежені стабільні, загальні ознаки для різних обрядово-ритуальних співів.

Оскільки для музичної стилістики є важливими також й інші рівні музичної організації, подальший виклад присвячено розгляду фактури і мелодичному оформленню наспівів. Вони допоможуть виявити своєрідність тих чи інших зразків, варіантність викладу, вкупі із особливостями їх виконавської манери та характеру інтонування.

За підсумками аналізу спробуємо виявити музично-стилістичні ознаки, типові для пісенності Слобожанщини, означити сучасний арешал їх побутування.

ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ СЛОБОЖАНСЬКОГО ЗИМОВО-СВЯТОЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

Із зимового святочного фольклору на Слобожанщині поширені такі обрядові співи та скандування (сканзії): похолкування, дитячі і юнацькі колядки, щедрівки (дівочі та парубочі), меланки (дівочі), посівання ("посипання")¹. Співами супроводжуються такі драматичні дії, як «Ходіння із Звіздою», або «рожествування» (славлення Рожества громадою без зірки), обряд водіння Кози на «Рожество»¹, рядження на "Меланки".

Похолкування, колядування, ходіння із "Звіздою", Водіння Кози", "Вертеп" – обрядові співи на Різдво

У слобожанській традиції колядувати починали зранку 7 січня (за новим стилем). Святий вечір 6 січня святкувався в урочистій тиші родинного кола, і присвячений здебільшого культу вшанування предків, культу Роду. Ритуальним був традиційний набір з 12 пісних страв на селянському столі, серед яких особливого значення надавали куті й узвару, а також був необхідний хліб, часник, пироги та овочеві страви, страви з грибів. Найбільш вагомими обрядові події слобожанського святвечора – молитва перед початком вечері, задобрювання душ предків та злих духів. Хазяїн кликав Мороза вечеряти, дівчата опівночі теж виходили з кутею на поріг "кликати Долю". Малі діти носили вечерю дідам та хресним, а також одинакам, вдовам, щоб розділити свято із сільською громадою.

Зранку 7 січня сідали розговлятися і чекали першого "полазника" – вісника свята, яким обов'язково був маленький хлопчик. Для таких добрих вісників складали і розучували віршики, що мають місцеву назву "похолкування" (від "похол" - прохати). Урочис-

¹ Тут і далі в лапках подані місцеві народні назви православних свят.

² На відміну від інших регіональних традицій, де обряд «водіння Кози» припадає до святкування Щедрого вечора. В деяких селах північного заходу Харківщини (на Сидоренкове, Очеретове Валківського району), є свідчення про водіння Кози під «старий» Новий рік.

то проскандувавши свій віршик, малий обов'язково отримував винагороду. Сюжети таких віршиків-похолкувань відповідні [1, с.304]:

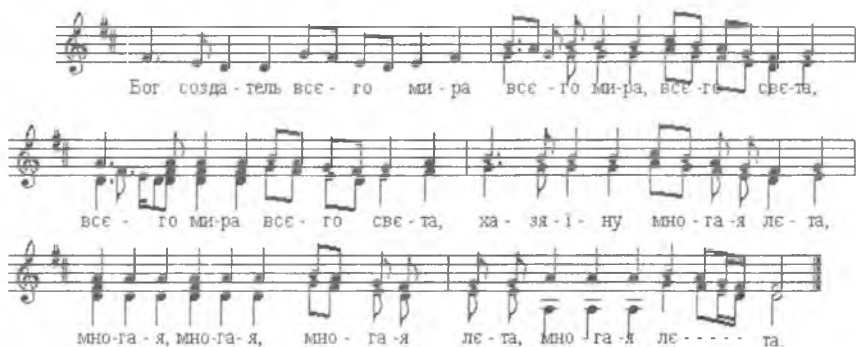
Я ма-лень-кий хлоп-чик зліз на стовп-чик, у ду-доч-ку гра-ю, Хрис-та за-бав-ля-ю

Я маленький хлопчик
Зліз на стовпчик
У дудочку граю
Христа забавляю.
Я похольчик косий,
Прибіг босий
Знаю тільки "аз" та "буки",
Дайте копійчку в руки!

На ранок 7 січня виконувалися усталені в побутуванні обряди і співи з християнською тематикою, які переважають на Слобожанщині і в кількісному відношенні, особливо, на території історичних Харківського, Ізюмського, Острогозького полків, тобто, на території історичної Харківщини.

До християнських колядок за музично-поетичними ознаками наближені різдвяні пісні під час «ходіння із Звіздою». Тим гуртам, які ходили із Звіздою, дозволялося співати тропар «Рожество твоє, Христе Боже наш», інші співали тільки апокрифічний текст «Звізда ясна возсіяла» або його варіант – «Іде звізда чудно/З восток на полудно» і про них казали – «рожествують».

Найбільш типовим текстом «звіздуння» або «ходіння із Звіздою» є «Звізда ясна возсіяла», який в повному вигляді зафіксований в с. Геніївка та сел. Лиман Зміївського району. Але пам'ять виконавців залишила деякі уривки цього тексту в багатьох фольклорних осередках історичної Харківщини. Сюжетні мотиви цих співів спільні для всіх варіантів. Це розповідь про обставини Різдва Христового згідно з Євангелієм, але із соковитими додатками народної трактовки подій та характеристики персонажів. Повний текст рожествування обов'язково залучав на закінченні варіант слобожанського славлення: «Бог создатель всего миру/Всего миру, всего света/Хозяину многія лета...»[2, с. 99]:

Своєрідні тексти побутують в с. Бідило Краснокутського району «Над вертепом зіезда ясна обсіяла Христа», в с. Княжному Нововодолазького району «Зіезда ясна на весь світ возсіяла» [1, с. 59 – 60].

Над вертепом зіезда ясна обсіяла Христа
Там йшло три царі, несли Христу дарі
А Ірод їх зустрічає, "Куди йдете?" – він питає.
"Ми к рожденному йдемо, Богу дар ми несемо".
"Ви к рожденному ідіть, і мене ви навістить".
"Ми другим путем пішли, но к Іроду не зайшли".
Цар же Ірод розгнівився – Ісус Христос народився
Усіх слуг він розсилає, Христа вбити він шукає.
Не найшов він Христа вбити, мусив діток погубити
Били, били, погубили десять тисяч ще й чотири.
Плаче мати ще й ридає – Ірод діток убиває.
Та вбив сина свого з злості, розлетілись його кості.

Зіезда ясна на весь світ возсіяла,
Нині Христос народився,
Ірод-цар засмутився,
Три царі прийшли з востока
Хотіли Христа Бога знати,
Стали Ірода питати:
"Скажи нам, цар Ірод,
Де народився Спаситель,
Всьому миру ікупитель?"

На востоці зізду видали,
На небесах анголи співали,
На землі мир человеческий –
Пастушкам велике весельє.
Прийшли к ним в град –
бил, бил всяк рад”.
Прислали вифлеємські вої,
Що били – вбивали малиї діти.
Та казали вбивать двох і трьох лет,
А ти, Ірод безумний, що ти наробив?
14 тисяч неповинних младенцев побив.
Та хотіли знайти Христа Бога.
Несла його в Єгипет дорога.
А ми раді веселиться
Христу рожденному поклониться.
З Христом Рождеством, з празничком!

Другий розповсюджений текст «звіздування» з сталим розспівом «Іде зізда чудно з восток на полудно» відомий в традиції сіл Новий Мерчик, Минківка Валківського району [1, с. 60]:

Іде зізда чудно
З восток на полудно
Над вертепом осіяла,
Ще й трьом царям путь являла,
Ще й три царі ко Христу зібрались.
А Ірод пригласив,
“Куди йдете?” – він спросив...

Рождествування та звіздування, як більш пізні за часом походження та привнесені з церковного ужитку, зберігають стилістичні риси церковного «крилосного» співу і типологічно відмінні від давніх дохристиянських колядок.

Для них притаманний музичний текст *тирадної структури*. Тиради — це строфічно не впорядковані багаторядкові сполучення із гетерометричною (варіантною в різних рядках) віршовою будовою від (4+4 до 8+8).

Ритмічний тип таких наспівів визначимо як **перший - I - 1111², 2222²**. Ритмічні тривалості для зручності закодовані цифрами — восьма дорівнює 1, чвертка — відповідно, - 2, половинна — 4 тощо.

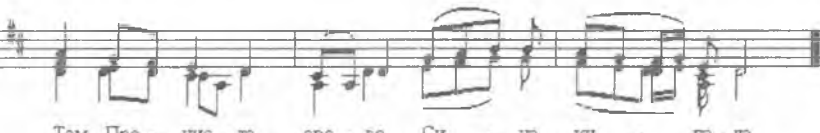
Для мелодичної організації цих наспівів характерна мелодекламація у сполученні із більш кантиленними, наспівними пісенними рядками. Фактура переважно гомофонно-гармонійного складу, часто зустрічається втора, мелодія доручена **верхньому голосу**.

Ці стилістичні ознаки притаманні і колядкам з християнською сюжетною основою, які теж за традицією виконували старші хлопчики та юнаки, яких запрошували ходити із Звіздою або рожествувати. Цікаво, що навіть в ухвалених церквою зразках поетичних текстів відбиваються сліди двовір'я у системі світобачення. Вони проявляються як у сюжетних мотивах, так і в трактуванні окремих персонажів. Наприклад, у колядці з с. Малинівка Чугуївського району, яка за сюжетом є розповіддю про канонічні обставини народження Сина Божого (мотив вшанування майбутнього Царя небесного трьома волхвами "царями", згадування назв дарунків Христу – золото, ладан, смирна), обставини розквітчені живим релігійним почуттям народних речників. Для прикладу наводимо пісенний текст цієї колядки [17]:

$\text{♩} = 72$

Ой на річ - ці ти - ха во - да сто - я - ла

Там Пре - чис - та сво - го Си - на ку - па - ла

Ой, на річці тиха вода стояла,
Там Пречиста свого Сина купала,
А скупавши, шовком його сповила,
А сповивши, василечки вложила,
З тих василечків три анголи дихало,
До схід сонця три царі приїхало.

Перший царю мирром миру мирував
Другий царю Сусом Христом називав,
Третій царю квіточкою дарував.
То ж не квіточка, то святеє Рождество,
Всему миру хрещеному празнество,
Усім діткам малесеньким радісно.

Елементи двовір'я відбивалися не стільки в співах під час «Ходіння із Звіздою», скільки в обрядах, зокрема, формах різдвяної зірки. Це символи сонця — (основа зірки – коло). В збірці «Муравським шляхом – 97» є свідчення про прямі солярні аналогії в трактуванні зірки: «В селі Рябухиному на довгу жердину чіпляли колесо, зроблене з паперу, і малювали на ньому сонце. З цим колесом ходили і якби світла бажали і несли в хату» [1, с. 59]. Також зафіксовані висловлення, які вважать за рудименти уславлення сонця під час «звіздування»: в селі Братениці «діди співали «Рождество твоє, Христе Боже наш» і крейдою на дверях малювали кола, не повертаючись до дверей обличчям. Малюнок нагадував спіраль» [1, с. 59].

Хлопчачі гурти, які ходили із зіркою, на Слобожанщині заздалегідь вивчали різдвяний тропар та кондак «Рождество твоє, Христе Боже наш» та «Діва нині Предвічного народжує», звичайно, старослов'янською мовою. Вона в більшості випадків сприймалася на слух, тому деякі слова пристосовували до місцевої вимови і зафіксовані в польових записах у зміненому вигляді.

Також під час різдвяного тижня побутовали поетичні твори пізнього походження, такі, як численні різдвяні вірші, молитовні пісні. Вони широко представлені в працях вчених-етнографів Слобожанщини, зокрема, в працях М. Маркевича «Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян», «Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии» П.В. Іванова, і вражають розгорнутістю виказування та влучністю характеристик, дотепністю живої народної мови. За свідченням О. Воропая [4, с. 88], в деяких місцевостях України, зокрема на Слобожанщині, за різдвяними віршами збереглася назва «вертеп»:

Будьте здорові та не лайте мене,
З чим я прийшов, питаєте мене,

Чого прийшов я, з яким дотепом?
Не сам прийшов я, а з вертепом.
Щоб вам його показати та про все чудо розказати,
Що сам чув і що бачив;
Коли захочете питати, так цур, не перебивати!
Як ми вчора пасли овець ватагу –
Та не дивуйтесь на відвагу,
Бо це було в теплім краю.
Корм придався зелененький,
Кошари були готовенькі –
Все як на весні буває у маю,
Усе було гарно, нічого й казати.
Як стало уже смеркати,
Я дав раду: “Гоніть, хлопці, ватагу,
Та варіть круту кашу з салом,
А, наївшись каші, гоніть ватагу на баз
Та запирайте добре ураз,
Щоб який воряга не причвалав,
Та й нашої ватаги не вкрав!”
Тільки що поснули, збунтувалась уся ватага,
Вся від стіни, неначе у броварні брага.
“Яцько, Опанас, і ти, Тарас! Беріть добру дубину
Та спишіть варязі усю спину!”
Аж гульк: а воно сая і крилами махає.
Яцько каже: “Це птах”, а Панас: “Це пряха”.
А я кажу: “Тю, дурні, це янгол Божий,
Якби ти не бачиш, який він гожий?!”
І почав питати, щоб почути від нього глас:
“Чого ти, янгол Божий, прилетів до нас?
Чи хочеш душі забрати, чи вівці у нас пооднімати?” –
“Я послан не за душами, а послан небесами
Повідать вам радісну весть:
Бог з неба прийшов і на землі днесь!” –
“Ой, лихо! Чи не за гріхи карати?” –
“Про це нічого й помишляти:
Які і є, то він хоче на себе забрати”, –
“Гей, гей, яка чудасія, то збулася та професія,

Що дід Мусій колись казав!
Скажи ж нам, янгол Божий, де ж той дім пригожий?" –
Я рад би вас проводить, та треба на небо летіть
І співать: "Діва днесь".
Дивіться на цю зізду пильненько,
Вас доведе вона прямиенько". –
"Яцько, Панас і ти, Протас! Беріть луччу ярку
Та понесім породіллі Божой у подарку" –
Взяли, пішли, чого треба – те й знайшли.
Там сиділа породілля Божа, як ясочка, хороша,
На руках дитятко держала, а Воно чуть не вимовляло.
Там стояло багато царів – аж цілих три,
І вони щось у подарунок принесли.
Вона від них все те прийнявши
Та разів з п'ять "спасибі" їм сказавши,
Додому відпустила.
А далі й ми приступили:
"Прийми від нас, мати Божа, ягнятко
Та накорми своє дитятко!"
Вона від нас подарок узяла
І разів з п'ять "спасибі" нам сказала.
А ми тоді – хто вліво взяв, хто вправо взяв.
А я оце до вас попав,
Щоб вам усе розказати
І з празником поздоровляти.

Значну перевагу християнської тематики в різдвяних оспівуваннях можна пояснити впливом церкви та звичайністю вшанування слобожанами свята Рожества Христового.

Народна пам'ять зберегла згадку про звичай "ходіння із Звіздою", що не можна сказати про народний театр "Вертеп". У 20-ті роки ХХ ст. ще широко побутував у селах льяльковий вертеп, який представляв обставини Різдва Христового згідно зі сценарієм, складеним ще покровськими бурсаками в Харкові ХVІІ ст., а також дотепні сценки з народного життя за участі таких улюблених героїв, як Запорожець, Дід, Баба, Москаль, Лях, Корчмар, Циган та Циганка. Нині в слобожанській традиції музичне відтворення «Вертепу» не збереглося, але є вірші, спогади про рядження на

Різдво. Зафіксовано поодинокі згадки про те, що «ходили з льялками на Рожество» (с.Закутнівка Первомайського району), «в Андріївці рядилися в ангола, чорта» (с. Яковенкове Балаклійського району).

Основним періодом колядування на Слобожанщині вважалися друга половина дня 7 січня (колядували переважно чоловіки), 8 та 9 січня, (з 8-го починали колядувати і дівчата, цей день вважався "богородичним", сприятливим для колядування дівчат та жінок).

Колядки в межах дослідженої території ще півстоліття тому були дуже поширеними, дослідники нараховували кілька десятків сюжетних варіантів кожного жанру. За функцією і смисловим навантаженням колядки аналогічні щедрівкам – це святково-величальні пісні, які виконуються з метою накликати на господу та її мешканців милість богів та сил природи, дарувати багатство, добрий врожай, приплід худоби, та віщувати щасливу долю дітям – дівчатам – весілля, хлопцям – козацьку вдачу і успіх у житті.

На відміну від колядок щедрівки можна було виконувати тільки один вечір на рік – Щедрий вечір 13 січня за новим стилем.

Нині святково-величальні пісні представлені в традиції окремих фольклорних осередків Харківщини невеликим обсягом зразків, на відміну від традиції сучасної Сумщини, де ще на початку 60х років ХХ ст. В. Дубравіним зафіксовано десятки сюжетів колядок і щедрівок. Більшість із них, вірогідно, мають переважно пасивну форму побутування, так як зафіксовані В. Дубравіним в одноголосому викладі. Те ж стосується записів колядок і щедрівок Харківщини у збірках О. Стеблянка, Л. Новикової.

Обсяг жанрово-тематичних підрозділів колядок та щедрівок типовий і для інших регіонів України. Частина колядкових сюжетів виявляє їх дохристиянське походження, а інша частина – більша на Слобожанщині – напряму пов'язана з християнством. В деяких текстах колядок відбиваються сліди двовір'я. Найдавніші зразки колядок мають конкретну адресу – їх співають дівчині, яка повинна вийти заміж, інші – колядки, адресовані хазяїну, хазяйці, удові, старшій людині. Окрему групу складають сюжети, які виконувалися для дітей різного віку. Так само є різниця в текстах колядок у відповідності до виконавських гуртів. Сюжети дитячих колядок відрізняються від тих, що співають молодіжні гурти, і, певна річ, відрі-

зняються від церковних колядок (співають на церкву, ходять з коровами).

Слобожанську традицію відрізняє помітна кількісна перевага християнських сюжетів. Такі колядки відрізняються особливим мелодіотонаційним складом та манерою розспіву, які відбивають народне уявлення про духовну цілісність релігійних образів. Ці світоглядні уявлення відбиті також в тому, що колядки сюжетно і семантично наближені до селянського побуту та землеробської праці, в чому відбиваються рештки двовір'я у ставленні до релігії.

Жанрово-тематичні групи колядок та щедрівок розрізняються в залежності від того, до якого члена родини співається колядка або щедрівка.

Типові весільні сюжети для Слобожанщини із заспівами "Ой, гула, гула крутая гора", "Жала Улянка шовкову траву по зорі", "Ой, рясна красна калина в лузі", "Ой, рано, рано півень заспівав", "Ішли сваточки та й до Галочки, ой троє" (колядки); "А в нашого пана береза стояла", "Ой, в ліску, ліску" (щедрівки).

Величання господаря та господині – із заспівами "Чи дома, дома, сам пан-хозяїн", "А у пана Йвана та й на його дворі", "Пане господарю, чи живеш ти вдома" (колядки), "А в тій хаті, як у раї", "Сів Ісус Христос та й вечеряти" (щедрівки); побажання хлопцю вдалої служби у війську - "Іхав Іванко з великої війни /до раю", "Наша матуся сина зродила/ славен воїн", "Ой, ходили та блудили три коляднички" та багато інших. Аналогічно розподілені сюжети щедрівок.

Характеристику традиції новорічних оспівувань у центральному та південно-східному ареалах Харківщини подано на архівних матеріалах Харківського обласного центру народної творчості, Харківської державної академії культури та власного архіву автора (далі відповідно ФА ХОЦНТ, ФА ХДАК, ФАО), а також за новітніми публікаціями матеріалів експедицій останніх 10 років. Монографічна за характером збірка матеріалів селища Лиман Зміївського району (1996) вмістила опис соціокультурного середовища, обрядово-звичаєвого оточення (розділ «Етнографія річного кола свят»), у яких подано тексти пісень. Наспиви подано в 14 варіантах 11 зафіксованих сюжетних мотивів, серед яких "Ой, гула, гула крутая гора", "Коляд, коляд, колядниця", «Чи дома пан-господарю», «Сів Сус Христос та вечеряти», «Меланія

пребагата» [3, 36 –40]. Публікації матеріалів другої експедиції у вигляді збірки «Муравський шлях – 97» (1998) по території сучасних Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів містять 33 варіанти календарно-обрядових пісень. Серед них 16 щедрівок і меланок, два типові тексти посівальних пісень «Ой, у полі плужок оре» та «Ходила Ілля та на Василя» [1, с. 308 – 313].

Видана як пісенник, збірка В. Дубравіна «Пісні Сумщини» за обсягом традиційного прошарку пісенного матеріалу набуває значення хрестоматії слобожанських типів наспівів обрядових пісень. Вона вміщує 53 варіанти розспіву сюжетів колядок та 59 – меланок і щедрівок, з них – 4 варіанти співів до обряду «водіння кози» і тільки 2 меланки, що контрастує з фактом поширення звичаю меланкування на Харківщині. Відсутність фіксації цих наспівів у сумській збірці наводить на думку, що саме за побутуванням обряду «меланкування» («водіння Меланки»), можна провести певне районування цієї традиції, означити кордон між двома пісенними ареалами. Тим більше, що в збірці В.В. Дубравіна обидва наспіви меланок подані з Охтирського району, який територіально належить історичній Харківщині. Перенасиченість мелоінтонаційним матеріалом колядної та щедрівної традиції, поширеність зимового обрядового співу за записами на території сучасної Сумщини, особливо в прикладах з території історичної Харківщини, відбиває узагальнюючий для Слобожанщини чинник багаточисельності побутування традиції. Це є наслідком пізнього компактного характеру заселення краю. Уточнює цю думку і дає їй документальне підтвердження той факт, що тексти групуються за 5-6 найбільш типовими сюжетами для окремих районів Сумщини. Так, для території історичної Харківщини, представленої сучасними Охтирським, Лебединським, Великописарівським районами це сюжети щедрівок, які за змістом та ритмотипологічно спільні з побутуючими і зараз на Харківщині: «Що в Києві на риночку \Там Леночка сад садила» [5, с. 95], «Прилетів же соколонько» [4, с. 11], (дівчині на весілля, будова віршу $(4+4)^2$), «А чи дома пан-господар» та «Ой, на річці, на Йордані» [5, с. 117] «Серед поля, поля стояла тополя» (дівчині на весілля, складова будова $6+6 + (4+4)^2$), «А в нашого пана серед двору древо» (парубкові на весілля, будова віршу $6+6 + 4+4$) [5, с. 82 – 83]:

Щедрий вечір

А в нашого пана серед двору древо,
Добрий вечір (розспів повторюється),
А під тим же древом молодий Ванюша
Ружжо заряжає, на орла стріляє.

– Ой постой, постой же, не стріляй на мене,
Як будеш ти женитися,
Буде на тебе сніг і метелиця,
Сніг і метелиця, ще й ожеледиця.
Та покрию коня вороного,
Коня вороного, тебе, молодого.

Щедрівний сюжетний мотив «приїзд брата та три даруночки», поданий В.В. Дубравіним із зачином «Дівко Олечко, ми до тебе прийшли» [5, с. 97 – 98]:

Дівко Олечко, ми до тебе прийшли,
Щедрий вечор, добрий вечор (повт. після кожного рядка).
Ми до тебе прийшли, щоб ти до нас вийшла.
Мої подружечки, мені ніколи.
Приїхав брат з торгу, привіз три дарунки.
Первий даруночок – собольова шуба,

Другий даруночок – шовковий платочок,
Третій даруночок – золот перстеньочок.
Собольовая шубка сліди замітає,
Шовковий платочок від вітрику має,
Золот-перстеньочок від сонечка сяє.

Він побутує в межуючому з Сумщиною та Полтавщиною Краснокутському районі (зафіксований у старовинному сотенному містечку Колонтаїв) як купальська пісня «Дівка Марина броду стояла» [9, с. 78].

Дівка Марина броду стояла. На Купала!
Дівка Марина броду стояла. На Івана! (розспів повторюється)
Броду стояла, перевіз держала.
Прийшли до неї хлопці-молодці.
– Дівко Марино, перевези нас.
– Ой рада би я вас перевезти,
Бо прийшов мій брат з далеких країв.
Та приніс мені аж три радості.
Радість первая – золотий перстень.
Радість другая – шовковий платок.
Радість третя – сам живий, здоров.

Дуже важливими також є зауваження В.В.Дубравіна щодо наявності на обстеженій ним території Сумщини двох «характерів виконання» [5, с. 13] а саме, співочих манер. Це стриманий, врівноважений характер співу на північному сході та центрі сучасної Сумщини і відкритий, з можливим форсуванням звуку – в південних і південно-західних районах, фактично – на території історичної Харківщини (Охтирського та Сумського полків). По цьому зауваженню теж можна провести кордон традиції. Таким чином, по-

рубіжна смуга відрізняє на цій території дві локальні народнопісенні традиції як за жанрово-стильовими характеристиками, так і за манерою виконання.

Важливо відзначити друки фольклорно-етнографічних та методичних матеріалів, наукових досліджень традиційної культури Сходу України “Муравський шлях – 2000”, “Дитинство і народна культура Слобожанщини”[6; 7], здійснених Харківським обласним центром народної творчості у 2000 – 2001 роках. Вперше вийшли друком “миколаївські” колядки та дитячі пісеньки, регіональні та осередкові варіанти відомих зимово-святкових пісень, які побутують на Слобожанщині та передруки унікальних зразків із фонографічної збірки В. Ступницького 1929 р., що дало можливість співставити в данній роботі зрізи різних часопросторових шарів побутування обрядових пісень.

Колядки та щедрівки в слобожанській традиції музично організовані по-різному і підлягають відмінним засобам класифікації. Якщо колядки доцільно розрізняти за будовою вірша та за типовими ритмічними групами, то щедрівки – за типами наспівів. Це пов’язано із більшою мелодичною узагальненістю щедрівок у порівнянні із колядками та більш тісному зв’язку, навіть певному закріпленню наспівів щедрівок за поетичними текстами.

З боку структурної організації дитячі колядки (вони споріднені також і з щедрівками) помітно відрізняються. За *структурою* це однорядкові наспіви, або тиради (строфічно не впорядковані багаторядкові сполучення). Типова *будова вірша* – **5+5** або **4+4** з варіантами: число складів в рядках може бути від 4 до 7. **Композиція** наспівів базується на чергуванні коротких однакових за ритмічною будовою груп, часто побудована на співставленні контрастних ритмічних сполучень.

За ритмом сегменти (розгалужені цезурами частини пісенного рядка) організовані частіше як 11112¹ або 21122, але іноді під час розспіву число складів може змінитися. Наприклад у дитячій колядці «Бігла теличка» з віршовою будовою **5+5** перші два рядка чотиридольні, 3 та 4 – тридольні, наступні – чотиридольні із варіант-

¹ Ритмічні групи для зручності вживання позначаються не нотною тривалістю (вісімка, чвертка), а її цифровими символами, де вісімка дорівнює 1, чвертка 2, половинна нота – 4.

ною віршовою будовою 7+7; 8+8. Зміна 8 складів на 7 характерна і для тексту «Коляд, коляд, колядниця», щедрівного «Щедрівочка щедрувала», та інших [7, с. 79]:

$\text{♩} = 92$

Біг-ла те-лич-ка та й з бе-рез-нич-ка та до дядь-ка в двір. "Дай, дядь-ко, пи-ріг"

А не да-си пи-ро-га Візь-му во-ла за ро-га
Та по-ве-ду на мо-ріг Та вик-ру-чу пра-вий ріг
Бу-ду в рі-жок тру-би-ти, А во-ли-ком ро-би-ти,
А ба-тіж-ком по-го-нять (вигукують.) Батькові хліб зароблять!

Серед дитячих побажань-вигуків тирадної будови, які розповсюджені на всій обстеженій території, найбільш типові ритмо-структури 1111² однорядкової будови 4+4 «Коляд, коляд, колядниця» та її варіант на християнський сюжет «Звізда ясна, Марія прекрасна» (с. Сінне), «З Рожеством Христовим» (с. Шолудківка). Вони відносяться до першого ритмічного типу, мають тирадну форму. Складова будова **першого типу 1111 1111** найчастіше – 4+4, наприклад: «Коляд, коляд, колядниця» [3, с. 37]:

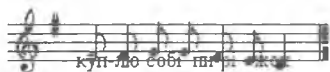
$\text{♩} = 100$

Ко-ляд ко-ляд ко-ляд-ни-ця доб-ра з ма-ком па-ля-ни-ця А піс - на не та-ка
Не дас - те п'я - та-ка

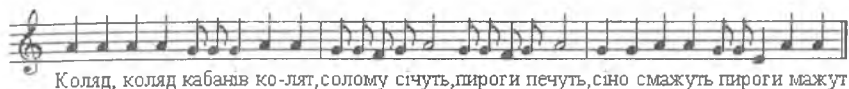
дай - те, дядь-ко, п'я-та-ка По - ве-ду в Ше-бе-лин-ку про - дам за са - жок
возь-му во-ла за ро - га,

куп-лю собі ни-ри-ж

Під час наспівування кількість складів може варіюватися (так звана гетерометрична зміна кількості складів у рядку), тому

вони не мають сталих ритмічних форм. Композиційний варіант *однострофної структури* зустрічається в архаїчній за походженням слобожанській колядці «Коляд, коляд, кабанів колят» (с. Чкалівське Чугуївського району), він більш динамічний за розвитком ритму. Цей спів-промовляння, який виконувався хлопцями протягом різдвяного тижня, найбільше 7-9 січня, також має чотиридольну ритмоструктуру, підлаштовану під ритм сканзії. На відміну від дво- та тритонових мотивів, на яких будуються дитячі сканзії, у заключному сегменті «пирого мажуть» активізований виспів тексту захоплює заключну квартову інтонацію [7, с. 76].

Обряд «водіння Кози» зберіг при оспівуванні архаїчний вигляд. Наспиви мають віршову структуру **5+5, ритмічний тип Т II (11112)**, що дозволяє віднести обряд «водіння Кози» саме до різдвяних святкувань. Хоча у селах Сидоренкове, Очеретове Валківського району є свідчення про те, що Козу водили під Новий Рік, на Щедрий вечір. Новорічна вистава «Коза» відома практично по всій Україні. Дійові особи – парубок у вивернутому кожусі з козячою маскою, або шапочкою, на яку нашиті вироблені козячі роги, Дід у старій свиті, з бородою з мочала, який веде Козу за мотузку або на ланцюгу, хор парубків – колядовників, які співають пісню про Козу. Дія відбувається в перебільшено-гумористичних формах. Дід намагається продати Козу, вихваляючи в імпровізованих текстах її достоїнства; потім Дід б'є козу, вона падає, оживає, і дія закінчується обдаруванням Кози і загальним танцем під спів парубочого хору. Часто після основної дії виконується колядка господарям.

Типові для Слобожанщини заспівні рядки: «Ой, ду-ду, коза», «Добрий вечір вам, веду козу вам»» [5, с.133 – 134]:

Ой, ду-ду, коза
 Ду-ду, сірая
 Ду-ду, ходила.
 Ду-ду, бродила
 Ой, заблудила
 У Михайлівку.
 А в Михайлівці
 Всі хлопці стрільці,
 Вдарили козу
 Під праву ногу,
 В щирее серце
 Ще й під воротень.
 Тут коза упала
 Ще й ножки задрала.
 Ой, устань, коза,
 Устань, пробудись

Та старому пану
 В ножки поклонись.
 Да проси в пана
 Мірочку вівса
 Мірочку вівса,
 Наверх – ковбаса,
 Щоб наша коза
 Ситая була,
 Ситая була,
 Ще й веселая.
 Де коза ходить,
 Там жито родить.
 Де коза туп-туп,
 Там жита сім куп.
 Де коза рогами,
 Там жито стогами.

1. Доб-рий ве-чір вам, 3. Від-кіль ця ко-за? 4. Ця ко - за з Моск-ви,
 2. Ве - ду ко-зу вам

5. З дов - ги - ми кісь-ми, 6.(7-13)З кру-ти-ми ро - га - ми

Добрий вечір вам,
 Веду козу вам.
 Звідкіль ця коза?
 Ця коза з Москви
 З довгими кісьми,
 З крутими рогами
 З довгими ногами.

Де коза ходила,
 Там жито родило,
 Де коза не ходить,
 Там жито не родить
 Де коза туп-туп
 Там жита сім кіп.

Харківські варіанти пісенних текстів подано в збірках О.І. Стеблянка та Л.І. Новикової: «Ви, мужовія, ви пановія», «Охо-хо, коза, охо-хо, яра» [8, с. 16 – 17]; де вони мають жанрове визначення «гра» (варіант у Л.І. Новикової – «Різдвяна гра «Коза» [9, с. 43]). У цих ва-

ріантах поетичний текст не відображає всіх подій гри, а будує на них оповідальний сюжет, близький до дитячих пісеньок – забавлянок. У варіанті “Ой, гор-гор, гора” ритмотип змінений на 1114, і це ритмічне розширення виконавиця використовує для розспівування [9, с. 43]:

$\text{J} = 108$

Ой, гор-гор го - ра, ой, гор - гор кру-та А на тій го - рі

Сто - я - ла ко - за. Сто - я - ла ко - за З ко-зе-ня-та - ми,

А в до - ли - ні вовк З вов - че - ня - та - ми.

Ой, гор-гор гора,
Ой, гор-гор крута,
А на тій горі
Стояла коза.

Стояла коза
З козенятами,
А в долині вовк
З вовченятами.

Ускочив вовчок
До кози: “Цок-цок!”
А коза недурна,
Схватила серпок.

Схватила серпок,
Побігла в лужок.
Жала, не жала –
Снопик нажала.

Та й своїх діток,
Та й накормила.
А в нашій сільці
Всі хлопці стрільці.

Убили козу
Під правий бочок,
Під правий бочок,
Під лівий лучок.

До дитячих колядок **третього ритмічного типу 21122** можна віднести і розспів сюжету «Бігла теличка та й з березничка», розповсюджений по північних та східних фольклорних осередках (Дергачівський, Золочівський, Вовчанський райони) з будовою вірша **5+5; 7+7 (7+8)**, яка вкладається в тирадну форму. Ритмічна формула варіюється і складає сполучення 2222 → 21122, у Л.І. Новикової спостерігається інший варіант: 11121 [9, с. 44].

$\text{♩} = 160$

Біг-ла те-лич-ка тай з бе-ре-жеч-ка тай в дя-дин двір

Я то-бі, дя-дю, за-ко-ля-ду-ю, дай пи-ріг!

Не да-шиш пи-ро-га, віль-му во-ла за ро-га, а ко-бил-ку за чуп-ри-ну,

та й по-ве-ду за до-ли-ну, та про-дам за ша-жок, та куп-лю пи-рі-жок,

щоб не по-біг на бі-лень-кві сні-жок!

Третій ритмотип (111122) відповідає будові вірша в заспіві 6+6 «Пане господарю\Чи живеш ти вдома» [9, с. 25]. Цей приклад колядки із с. Петропілля Лозівського району (південний регіон Харківщини) [18]:

Па-не гос-по-да-рю чи жи-веш ти вдо-ма

Ра-дуй-ся ра-дуй-ся, зми-ле

ве-се-ли-ся, Бо-же наш Син Бо-жий

на-ро-див-ся

Відмінність сполучень віршових структур у заспіві та приспіві часто зустрічається серед слобожанських колядок. Приспів у цьому прикладі розспіваний і цезурований, складається з 3х сегментів (колін): «Радуйся\Ой радуйся, земле,\Веселися, Боже наш,\Син Божий народився». В ньому віршова будова розширена і має вигляд **3+6+7+7** з цезуруванням в розспіві останнього семискладовика на **3+4** (ритм сегменту – **224**).

Архаїчні колядки з дохристиянською мотивною основою та лексикою зафіксовані більше в місцях першої хвилі заселення Слобожанщини, а саме на південному заході й півночі історичної Харківщини, та в поодиноких записах – на території колишнього Ізюмського полку (міжріччя Сіверського Дінця та Осколу).

За сюжетними мотивами це переважно колядки господарям, хлопцю або дівчині. Більшість зафіксованих зразків такого колядування підпадає під **четвертий ритмотип 11112** із приспівом **1122**. Будова колядного вірша 5+5+4 найбільш типова, “класична”, дуже поширений і зачин (заспівний рядок) тексту «Ой, гула, гула крутая гора» з приспівими «Ой, дай, Боже» і «Святий вечір».

З основним типовим текстом ця колядка зафіксована як на півночі, так і в центральних районах Харківщини. У с. Борки Нововодолазького району [1, с. 307]:

Також в традиції с. Черкаські Тишки Харківського району [7, с. 79]:

У селах Польова Дергачівського району та Лиман Зміївського району [3,с.36]:

Ой, гула, гула кам'яна гора
Ой, дай, Боже.
Ой, гула, гула кам'яна гора
Святий ве...(чір)

Поналетіли райські пташки,
Ой, дай, Боже,
та й подзьобали зелене вино,
Святий ве...(чір)

Та не вродила шовкова трава
Ой, дай, Боже.
Та не вродила шовкова трава,
Святий ве...(чір)

Ой шуги луги, райські пташки
Ой, дай, Боже.
Та й не дьобайте зелене вино
Святий ве...(чір)

Тільки вродило зелене вино,
Ой, дай, Боже.
Тільки вродило зелене вино
Святий ве...(чір)

Нам цього вина багато треба
Ой, дай, Боже.
Нам цього вина багато треба,
Святий ве...(чір)

Дівка Галочка вино стерегла
Ой, дай, Боже
Вино стерегла, кріпко заснула,
Святий ве...(чір)

Синів женити, дочок д'давати,
Ой, дай, Боже.
Синів женити, дочок д'давати
Святий ве...(чір)

Дочок д'давати, пити – гуляти,
Ой, дай, Боже.
Дочок д'давати, пити – гуляти,
Святий ве...(чір)

Серед поданих варіантів із будовою вірша **5+5+4** тільки в одному – з с. Борки Нововодолазького району, використано тільки приспівний елемент "Ой, дай Боже". Але частіше серед харківських колядок зустрічається «Ой, дай, Боже» після першого рядка та «Святий вечір» після другого рядка строфи*, з обов'язковим недоспівом останнього складу тексту.

З північно-західних районів Харківщини цей сюжет зустрічається тільки у збірці Л.І. Новикової у колядці з с. Козіївка Краснокутського району.

Так, у Краснокутському та Богодухівському районах **IV ритмотип 11112** у дворядковій структурі з трисегментним цезуруванням рядка зустрічається в колядках із сюжетами: «Ой, рано, рано півень заспівав» (с. Кручик, В'язова), «Пасла Галочка чотири воли», «Іхав Іванко з великої війни» (с. Мурафа), «Ішли сваточки та й до Галочки», «Із-за гор – гори стоять тумани» (с. Польова). Наводимо історично більш ранні записи (1927 – 1928 р.р.) "Ой, рано, рано кури запіли" та «Жала Улянка шовкову траву» (слобода Могриця, подані В.П. Ступницьким) [7, с. 77]:

Рано порану кури запіли

А ще раніше Василько устав,

Приспів: ** Грай, море, грай, грай, море, грай

Радуйся, земле.

* Так, структура строфи і текст приспіву типовий саме на Слобожанщині. На правобережній Київщині, на Поліссі цей колядковий тип побутує в однорядковій строфі з приспівом «Ой, дай, Боже» в доріздвяному виконанні та «Святий вечір» під час різдвяного тижня.

** Повторюється після кожного рядка.

Василько устав, лучком забряжчав,
 Лучком забряжчав, братців побуджав.
 Братіки, вставайте, коників сідлайте
 Та поїдем в поле по битій дорозі
 Ой там назнав я куну в дереві
 Куну в дереві, дівку в теремі.
 Хай вам, братіки, куна в дереві
 А мені, братіки, дівка в теремі.
 Дівка Гашечка – мудрая швачечка.
 Вишила на полі турка на коні.
 А на комірці – сиві голубці
 А на подушці – райськії пташечки.

Жала Улянка шовкову траву
 Та й загубила золотий перстень.
 Приспів: * Під бором, під бором, бором
 Під зелененьким явором.
 Та пішла вона лужком, бережком
 Та повстрічала три косарики.
 «Ви косарики молоденькії,
 Викосіть мені шовкову траву
 Та найдіть мені золотий перстень.
 Первому буде шовкова трава,
 Другому буде золотий перстень,
 Третьому буде сама молода.
 Не сама з собою – з отцом, ненюкою,
 Із милим Богом, з усім родом».

* Повторюється після кожних двох рядків.

IV (четвертий) тип зустрічається на півночі та в центральних районах сучасної Сумщини у варіантах ритмотипу **11112² 1122** (вар. **IVa**), структура таких колядок – частіше **однорядкова строфа А(аар)**. Для тих же колядок на території Харківщини притаманна **дворядкова структура** з варіантом композиції наспіву **А(аар)А(аар1)** (тип **IVa** з подібною ритмоструктурою **11112 21122²**). Відповідно композиційним змінам будову вірша можна визначити як **(5+5+4)²** з типовими приспівими «Ой дай, Боже» і «Святий вечір». Практично незмінна структура вірша і ритм пісенних рядків супроводжують розспів кількох традиційних сюжетів. Так, текст «Ой гула, гула крутая гора», розспіваний в дворядковій структурі АрАр зустрічається Краснокутському районі [1, с. 24] та в однорядковій А(абр) на півночі та в центральних районах Сумщини [5, с. 59–61]. Із жанровим переосмисленням цього типу у весільну пісню «Шуміла, гула крутая гора» зустрівся О.І. Стебляноко на Лебединщині (структура АА, **11112³+11121** [10, с.15]):

Це дає підставу твердити, що розспів колядок **IV** типу у дворядковій строфі АрАр є типово слобожанським, а точніше, харківським. Він відрізняється нівеляцією смислових наголосів в тексті за рахунок підкреслення ритмічного малюнку наспіву, характерною для пісень із силабічною ритмікою. Стосовно стилю розспіву можна відзначити суттєву рису, важливу для розуміння функції, призначення цього пісенного тексту. У розглянутому вище композиційному варіанті АрА з с. Борки «Ой гула, гула кам'яна гора» приспівний сегмент у другому рядку замінено на динамічне протягування останнього складу рядка, типово скоріше для кінцевих інтонацій весняних закличок. Цю особливість манери виконання можна розглядати як залишки стилю виконання тих часів, коли давні

слов'яни святкували новий рік навесні, близько до весняного рівнодення, тобто, якраз в той час, коли виконуються весняні заклички. Весняна заклична семантика проявляється і в інших варіантах колядок в тому, що приспівний елемент «Святий вечір» після другого рядка строфи в більшості варіантів виконується з обов'язковим недоспівом останнього складу тексту – апокопою*.

Таким чином, на співставленні варіантів колядок із будовою вірша **5+5+4** та ритмічним типом **11112/1122**, можна стверджувати, що:

- цей ритмотип зустрічається тільки з певними сюжетами. Не зважаючи на те, що деякі сюжети збігаються з поданими у В.В. Дубравіна з території сучасної Сумщини, основна їх частина зафіксована саме на території Харківщини;

- у харківських та більшості сумських колядок варіанти **IVa**, **IVб** **IVв** типу розспівані в ладозвукоряді з квінтовою двоопорністю та закінченням на II ступені звукоряду. Якщо додати до цього стабільність ритмоструктури, складається враження, що ми маємо справу з загальним для всіх сюжетів мелодичним типом (інтонаційно-структурною парадигмою). Він розспіваний у дворядковій **структурі** з трисегментним поділом рядка і композиційною будовою АаабБвгв, яка вказує на врівноваженість ритмічної організації наспіву;

- у семантичному "словнику" розгляданих нами колядок співснують інтонаційні комплекси стверджувального характеру, які виражають їх святково-величальне призначення, і закличні інтонації веснянок на кінці наспівів.

Симптоматично, що саме на рівні манери виконання можна співставити ці обрядові "побажальні" за функцією співи зимових святков та весільні наспіви, які в західноукраїнській традиції мають назву ладкання, ладканки. Традиційно ці архаїчні наспіви «стверджувального» характеру пов'язані з інтонаційно активною вербальною магією (функція магічного закляття). Поняття "ладканки"

* Аналогічні закінчення рядків поширені серед календарно-обрядових пісень весняно-літнього циклу закличного характеру та весільних наспівів-формул, відомих, як "ладкання". На "закличним" за функцією початковим рядкам у весільних "ладканках" з віршовою будовою 6+6 притаманний той же ритм – 11112 (2).

об'єднує не тільки весільні приспівки, а й замовляння, побутові співи-побажання «про всяк випадок». Зразки різних жанрів, об'єднанні поняттям “ладкання”, відрізняються за характером інтонування, яке є формотворчим щодо структури наспіву. Є підстави стверджувати, що при виконанні ладканок разом із структурою на семантичному рівні діє і артикуляційна форма твору. За І.В. Мацієвським [11, с. 24], артикуляційна форма є результатом творчої сили, спрямованої на відтворення пісенного зразка. Більше того, через артикуляцію здійснюється виконавське управління всім процесом реального виголошення, втілення та донесення до слухача цілісного обриса твору, його сенсу та структури.

У слобожанській традиції поняття “ладкання” не зафіксовано. Винятком можна вважати вислів «ладкати на весіллі» народних співачок с. Писарівка Золочівського району, предки яких прийшли на Слобожанщину «з міста Золочева біля Львова» [12, с. 25].

Саме артикуляційна форма, манера виспіву наближає ладканки та обрядові «побажальні» за функцією співи. Тим більше, що на північному заході та в центральних районах історичної Харківщини в традиційному весіллі можна відшукати структуру, яку західноукраїнські дослідники ідентифікують як «передладканку» [19, с. 73]. За текстом та інтонаційною спрямованістю вона є зверненням до молодої: «Ой, ти, душенько, наша Марійко», що вербально конкретизує спрямованість побажання, висловлене співом, на молоду. Так, і в колядних співах, у яких колядники бажають дівчині скорого та вдального заміжжя, звичай називати на ім'я того, кому колядують, також припадає на початкову частину тексту: «А у pana йвана та й на його дворі...»; «Жала Катруся шовкову траву по зорі...» та інші.

Багато варіантів колядок з віршовою будовою $(5+5+3)^2$ співпадають з **IV ритмічним типом** тільки за будовою заспіву. На нашу думку, вони підпадають під принцип розвитку, який Б.В. Асаф'єв визначив як *структурне проростання*. Це розгорнення однорядкової строфи за рахунок цезурування приспіву АрПрбвг (за структурою); за композицією схема виглядає більш усталено, врівноважено: АаабВ(Пр)бвб.

Під таку будову підпадають відомі нам колядки з дохристиянськими сюжетами. Вони поширені в більшості північних та північно-західних осередків історичної Харківщини, а також на тери-

торії сучасної Сумщини. На відміну від стабільного приспіву «Ой, дай, Боже» і «Святий вечір» такі колядки мають «несправжні» приспиви, які узагальнюють основний колядний образ або структурують простір навколо нього, наприклад: «Пасла Галочка чотири воли \\ За бором\ За бором, бором,\ за зелененьким \ явором...»; «Іхав Іванко з великої війни \ до раю\До раю, раю \у неділеньку\ раненько» [1, с. 305]. Особливістю цих приспівів є те, що у 2-й та подальших строфах рядок і приспів не угоджуються за змістом.

Цей різновид колядок, саме за ритмоструктурою приспіву, можна виділити у варіант IVr. Він має спільні риси з попередньо розглянутим, завдяки тотожності віршової будови сюжетного відтинку **5+5**. Хоч цезурування наспіву дає структуру **(5+5+3)**², яку В. Гошовський класифікує як II колядний тип [20, с. 90]. Автономний приспівний відтинок **3+5+5+3** в різних зразках цього ритмотипу має нестабільну складочисловальну будову і тяжіє до ампліфікації та цезурування рядка.

При порівнянні з колядками із збірки В.В. Дубравіна «А в пана, в пана \ посеред двора» [5, с. 71] та «Ой, красеню ясен,\ як місяць на небі» [5, с. 74] з ритмоструктурою заспіву **11112**, (в даному випадку ампліфікованому до вигляду **22224**), поданими з суміжних північно-західній Харківщині сіл Охтирського району, можна виявити типову віршову будову **5+5 (6+6)**. Загально типологічним **(3+5+5+3)** знову виступає розспів тексту приспіву, який вже не пов'язаний із заспівним трискладовим сегментом рефрену: «Рай розвивсь\Рай розвився Христос народився\Сам господь звеселився» (с.Шарівка Валківського району) [8, с. 29] та «Ой, раю\Ой, раю розвився\Христос народився\\Народився» (с. Скельки Охтирського району) [5, с. 43]:

Колядки п'ятого ритмотипу (далі – T V) – (1111)² 11112 мають трисегментну будову рядка 4+4+5. Вони розспівані в структурі, особливістю якої є цезурований текст приспіву, варіантна складочислова будова. За ритмоструктурою 1124 вони збігаються із рефреном IV типу 1124 (Ой дай Боже). Так, колядка з с.Шарівка Валківського району «А в нашого хазяїна \ і ворота нові» [9, с. 29] поєднує в заспіві будову 4+4+6 та варіант типового колядного приспіву з будовою вірша 3+4+6+3+4. Та ж ритмічна форма є у північно-західних осередках. Заспівний рядок класичного колядного тексту «Ой, ходили та блудили три коляднички», має типову віршову будову 4+4+5 та текст приспіву «Виноград, красно зелене вино», хоча в цілому ця колядка є відмінною за ритмоструктурою, саме за рахунок приспіву. Це двосегментний однорядковий приспів (у варіантах із суміжних районів Сумщини – «Ой чий же то двір» з приспівом «Виноград, да сосна зельюная» та «Як ходили та блудили всі коляднички» з приспівом «Виноград, ой красно зельоний» [40]).

Колядки цього ритмотипу розспівані у дворядковій строфі Аабв Пр.гд з трисегментним заспівом 4+4+5 та двосегментним приспівом 4+6 (вар. – 4+7). Ритмічна будова є сталою у всіх розглянутих варіантах запису, з типовим протягуванням двох останніх тривалостей кожного сегмента приспіву, а саме: 1124/ 2211112 в подвійній ампліфікації.

Порівняння мелодичної лінії та фактури колядок із тотожною віршовою будовою та ритмом наспіву дозволяє стверджувати, що вони належать до одного *типу наспіву*. Їх об'єднує ладова опора на два тони на відстані кварта (плагальна ладова опорність), подібний мелодико-фактурний обсяг наспіву (особливо – висхідний рух на сексту в приспіві) та його унісонний фактурний виклад. Це дає підставу вважати повноцінною фактуру колядок із збірки «Пісні Сумщини», хоча вони подані в одноголосому викладі. Гуртові записи цього типу колядок в с. Кручик [8, с. 25; 15, с. 4; 2, с. 69] тяжіють до *унісонного* звучання, хоча у заключному сегменті приспіву має місце кадансування в *кантовому* розгалуженні голосів.

Але ця стилістична «двововність» стає зрозумілою, якщо зважити на те, що більшість виконавців багато років співає в місцевій церкві. Також виконавці функціонально розрізняють колядування і виконання пісень. Вони не вважають колядки за пісні, а вислов-

люються в тому плані, що їх треба не співати, а промовляти, і тому намагаються прикрасити під час гуртового виконання кінець строфи. Взагалі для колядок означених вище типів з дохристиянською тематикою традиції північно-західних регіонів Харківщини притаманне в цілому унісонне виконання з нечастими гетерофонічними розгалуженнями та проявами *фонізму* (випадкові дво- та тризвуки).

Прагнення до унісонного суголосся з гетерофонічними відхиленнями відрізняє ладово-фактурні особливості в регіонах попередніх поселень слобожан, особливо - західного та північного Полісся та Поділля. Збереження цієї стилістичної ознаки, до якої можна додати активний характер звуковидобування та інтонування, в умовах новоосідлої культури, вказує на вагомість фактурного викладу для збереження семантичної (знакової) та стилістичної цілісності жанру, його функціональної дієздатності як прадавнього прошарку пісень з погляду саме виконавської традиції. Поряд з цим подані пісні відбивають різні рівні стилістичної взаємодії з більш пізніми нашаруваннями виконавської традиції, наприклад кантовою фактурою при кадансуванні.

При виконанні колядок фольклорні гурти користуються також додатковими стилістичними прийомами. Вони належать до архаїчної системи музичного висловлення, а завдяки стабільності та поширеності вживання, становлять її структурну ознаку. Це особлива якість звучання унісону, при якій варіюються зони стабільного і нестабільного висотного положення тонів, які виникають через певне перенапруження інтонаційної активності звучання. В час, коли виконується нестабільний відтинок, ладова висота наспіву може змінитися, а саме: рухатися вгору на певну частку тону. Так, під час звучання, за висловом виконавців, «пісня піднімається» часом на 2,5-3 тони вгору. Наявність цих зон зумовлена, на нашу думку, давньою традицією висотного варіювання окремих тонів у наспіві. Наприклад, це використання поряд, але у різних поспівках, натурального та підвищеного менш ніж на півтон звучання IV VI та VII ступенів ладу.

Другий засіб, пов'язаний з специфічною манерою виспіву архаїчних колядок, зустрічається також серед інших обрядових жанрів, особливо ладканок, весільних приспівків, весняних та купальських закличних пісень. Ця манера виспіву має семантику інтона

ційного маркування заклику або звертання, себто, початкової функції, спрямованої на ініціацію магічної дії. Магічний сенс відбиває святково-віншувальне призначення цих обрядових виспівів-побажань.

Зважаючи на важливість цієї якості процесу інтонування для стилістичної структури слобожанських обрядових виспівів, а саме виконавської манери, розглянемо його специфіку. Вона побудована на злитті при інтонуванні архаїчного *скандування-промовляння з активною наспівністю*. Нарощування інтонаційної активності при яскраво вираженій поспівочній будові притаманне пісенному рядку від початкового до кінцевого тону, який підкреслений ритмічно та часокількісно – цезурою. Таким чином, відбувається вплив активного інтонування на структуру ритміки того чи іншого жанру, пов'язуються процеси виспівності та виражальності, які є складовими інтонування.

У колядках з архаїчними текстами таке функціонально обумовлене інтонування підкреслене унісонною фактурою, а також семантично спрямоване на особу, до якої звертається колядний гурт або дружки на весіллі. Активне промовляння разом із конкретним адресуванням співу функціонує як *інтонаційне ствердження-побажання*, після якого воно починає діяти як виплеск інтонаційно активізованої вербальної магії.

Навпаки, в колядках з християнським сюжетом (**IV типу** з будовою вірша **5+5+4**) інтонування набуває якісно іншого характеру. Виспів підкорений світлому споглядальному настрою, абстрагований від особи, на яку колядують, ніби «розплесканий» по простору хати. Це колядування або щедрування, спрямоване на спілкування з світлом і чистотою християнського ідеалу, виражене через народне розуміння образів Діви Марії (або «Пречистої», «Божої Матері») Ісуса Христа, Св. Миколая, світового древа, в якому «церковка стоїть», анголів та ін.

Мелодико-інтонаційне відособлення колядок на християнські сюжети йшло шляхом часокількісного підкреслення кінцевих звуків перед цезурами тексту, багатоголосим розспівом цих колядок на кантовій основі. До **V ритмоструктурного типу** з будовою вірша **4+4+5** належить і найбільш поширений сюжет християнської колядки «Ой, дивнеє народження Божого Сина» (він є типовим і для обстежених сел Полтавщини). Збіг за текстовою будовою та

ритмоструктурою наспіву (в християнських колядках ритмодолі вдвоє збільшені за рахунок внутрішньоскладових розспівів та більш повільного темпу) наводить на думку про можливе перетекстування дохристиянського колядного наспіву або створення нового тексту на сталій, звичній для фольклорного осередку ритмоскладовій основі.

Типовий зразок цієї колядки з с.Кручик розспіваний в однорядковій трисегментній строфі з ампліфікацією вихідної віршобудови **4+4+5** та ліризацією структури строфи за рахунок введення межиспіву. На цій же наспів у традиції с. Кручик розспіваний унікальний текст української псалми «Ой, ходила Діва Марія по крутій горі» [2, с. 69]:

Ой ходила Діва Марія покрутій горі
 По крутій горі
 Знайшла древо в шовковій траві
 В шовковій траві
 А в тій дереві церковка стоїть
 Церковка стоїть
 А в тій церкві три гроби лежить
 Три гроби лежить
 Що перший гроб – Сус Христос лежить
 Сус Христос лежить
 Іван Хреститель
 А третій гроб – Діва Марія

Діва Марія
 Над Ісусом Христом книги читають
 Книги читають
 Над Іваном Хрестителем свічі палають
 Свічі палають
 Над Дівою Марією роза розцвіла
 Роза розцвіла
 А з тій рози та й вилетів птах
 Та й вилетів птах
 Та й полетів по-під небеси
 По-під небеси
 Всі небеси розтворилися
 Розтворилися
 Усім святім поклонилися
 (Приказують: "Святий вечір!")

Цей текстовий варіант теж має пізнє походження, побутує як колядка. Згідно з традицією співати псалми в позавідправний час, цей текст прийшов в Україну від польських «кантівок» XVIII сторіччя. Пізніше він закріпився у східнослов'янському фольклорі (зокрема російському) як духовний вірш «Ходіння Богородиці». Зміст цієї колядки виявляє елементи двовір'я через образ «мирового дерева» (першодерева), в якому «церковка стоїть» та асоціювання образу Діви Марії з квіткою, з якої «та й вилетів птах». Залежність конкретної ладової висоти тонів наспіву від поспівкової логіки, кварто-квінтова змінність та чергування в фактурі наспіву унісонних і кантових відтинків підтверджує думку про походження цього наспіву від архаїчних колядок.

Але за манерою виспіву вони нагадують кантиленне «тихо-благосне» церковне виконання. З цього настрою випадає варіант розспіву із зачином «Ой Введення народження Божого Сина» з с. Огіївка Сахновщинського району [21]:

Ой Введення народження Божого сина
 Божого сина
 Вона його спородила – Діва Марія
 Діва Марія
 Спородивши Боже дитя янголам дала
 Янголам дала
 Прилетіли два янгола з небес летючи
 З небес летючи
 Не бійсь, діво, не бійсь, Маріє, це ангольський глас
 Це ангольський глас
 Бери дитя народжене на руки при нас
 На руки при нас
 Стоїть древо зеленее золоті квіти
 Золоті квіти
 На ці квіти любуються малії діти
 Малії діти
 Не так діти, не так малі – пани та царі

Зберігаючи основні структурні та ритмотипологічні ознаки, ця колядка являє собою другий тип наспіву з опорою на квінтове співвідношення устоїв, що може характеризувати південний ареал обстеженої території. Його відрізняє чітка акцентуація та часокількісне виділення початкової інтонації, зміна ритмічних акцентів при розспіві різних сегментів поетичного тексту, що відчувається як синкопованість ритмічного малюнку наспіву.

У свою чергу, чітка акцентуація початкових і кінцевих звуків, активність звуковидобування, підкреслене «відрубання» кінцевих звуків окремих відтинків строфи може свідчити і про те, що ця колядка побутувала в чоловічій виконавській традиції (порівняйте із Бурсацькою колядкою у виконанні П.Г. Жадана) [9, с. 31]:

$\text{♩} = 108$

Гей, здо-ров же був наш гос-по-да-рю Сла - венн є - си.

Сла - венн є - си наш ми - лий Бо - же та й на не - бе - си.

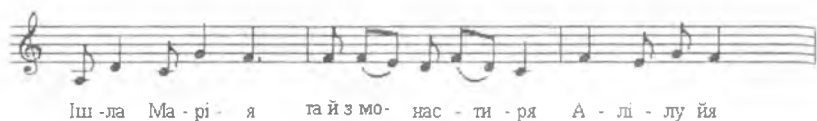
Загальними рисами для варіантів V ритмоструктурного типу з віршовою будовою 4+4+5 є:

- наявність чотирисегментного рефрену, який у деяких випадках виділений у формі приспіву з нестабільним текстом;
- гетерометричні розширення будови рядка 5+5 у варіантах зі збереженням дворядкової строфічної структури.

Таким чином:

1. До найбільш архаїчних, ранніх за часом походження можна віднести колядки в дитячому виконанні та колядування парубочих, дівочих, а по декількох осередках – і мішаних за складом громад;
2. Ритмоструктури 11112 (5+5+4) та 2222² + 2248 (4+4+5; вар. – 4+7(6)) характерні для слобожанських колядок. Вони збереглися в новопоселянській традиції з місць попереднього заселення типологічно незмінними. Тому, не зважаючи на поширеність та функціональну повноцінність, вони не можуть вважатися специфічними для регіону;
3. Типово слобожанською можна вважати стилістичну модифікацію пісенних текстів типу 11112 /1124 завдяки ампліфікації (подвійного збільшення кожної з тривалостей) ритмічної структури. Вона досягається двома прийомами розвитку: за рахунок внутрішньо-складового розспіву та інтонаційно (семантично) активізованим протягуванням. Цей типово слобожанський стилістичний чинник діє як на рівні поспівки, так і на рівні рядка та строфи, викликаючи подвійне та потрійне розширення ритмодолі, ніби пружно «вистягує» часо-просторові межі буття наспіву.

Серед розспівних християнських колядок слід відзначити поодинокі зразки із різною віршовою будовою. Це колядка «Ой, на річці тиха вода стояла» (4+4+3, с. Малинівка [17]) та псальми, які тобтують переважно у сольному виконанні як колядки. За ритмогіпом і віршовою будовою вони подібні до колядок, що не дивно, бо вони використовуються в традиції і як колядки. Це тексти «Ішла Марія із монастиря» (ФА ХОЦНТ, с. Мохнач), а в варіанті с. Киселі – і приспівом «Алилуйя» (5+5 + 4+4+5), із віршем (5+5)² та ритмом рядка 11112 (у ампліфікованому та ямбізованому варіанті) 14, с. 87]:

Відмінний в музичному відношенні, явно привнесений в більш пізній період з Волинської області текст колядки «Ой, підемо, панебрате» з с. Гетьманівка [ФА ХДАК] – коломийкової структури 4+4+6.

До цього пісенного корпусу тяжіють також обрядові пісні та приспівки передріздвяного місяця. Серед них традиційно поширені колядки, приурочені до виконання на свято «Зимового Миколая» (19 грудня), в тексті яких згадується Св. Миколай. Варіант типового тексту «Ой дивноє народження Божого Сина» «Ой, Введення народження Божого Сина» [21] можна розглянути як натяк на колядування, вже починаючи з свята «Введення» або «Третьої Пречистої» (4 грудня за н. ст.). Але цей факт краще віднести до випадкового «сплеску пам'яті» окремого виконавця, бо в цьому ж селі колядка записана із типовим текстом.

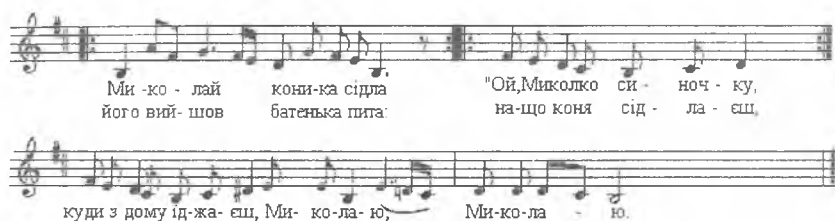
За сюжетом колядки, в яких згадується Св. Миколай, є пізнім нашаруванням на типово християнський апокрифічний мотив, більш широко представлений на території історичної Харківщини як щедрівка із заспівом «Ой в Єрусалимі рано задзвонили», [13, с. 9] Основний сюжетний мотив: «славлення Різдва та вибір ім'я Божого Сина», з троїчним підходом у розгорненні сюжету «святого Ілля Святого Василя, Святого Рожества» (вар. – Ісуса Христа). Вони зафіксовані лише на історичній території Харківського та Ізюмського полків, і практично відсутні на території сучасної Сумщини.

«Миколаївські» колядки складають VI тип, його ритмічна форма 224224 (4) Пр. 2222 224 (224). Він функціонує скоріше як тил наспіву і має варіанти композиційної будови дворядкової та чотирирядкової строфи із сегментованим приспівом. В с. Жовтнев (ст. назва – Буденівка) Дворічанського району цей сюжет побутує як колядний, з двоцезурною віршовою формою, третій відтинок якої являє собою приспівний елемент «Миколая» [2, с. 99]:

Чотирирядкова структура строфи з 4-складовим приспівним елементом відрізняється від основних типів наспівів колядних текстів цього осередку, які мають дворядкову строфічну будову, внаслідок чого може вважатися місцевим варіантом розспіву.

В Чугувівському та Харківському районах зафіксовано 2 зразки з відмінним сюжетом. Варіант «Миколая коника сідла» (с. Велика Данилівка) можна вважати більш раннім за часом виникнення, бо він розспіваний на типовий дохристиянський за змістом сюжет (побажання хлопцю на добре служіння у війську) [7, с. 76]:

Другий «Миколая / А батечко коника сідлає» (с. Велика Бабака) вказує на побутування специфічно «миколаївських» пісень окремо від колядування. За структурою це однорядкова строфа з межиспівом на основі 3-го сегмента рядка [7, с. 75]:

Розглянуті ритмотипи розповсюджені практично по всій території історичного Сумського, Харківського, Ізюмського полків. Можна простежити характерне сюжетне розгалуження, яке відрізняє обсяг текстів Харківщини від Сумщини. На сучасній Харківщині побутує корпус текстів, менший за обсягом, але розповсюджений у більшій кількості (і якості) варіантів. Подібні (однакові) типи наспівів побутують фактично по всій території і відрізняються у північно-західних осередках, окремо – у центральних та північно-східних. Сумських колядних сюжетів значно більше, але ареал їх побутування дуже обмежений.

Аналіз типології показує, що на території Слобожанщини побутують фактично всі ритмотипи, характерні для українських колядок, що не дивно, якщо врахувати характер заселення краю з різних регіонів України.

Рожествовання та звільдування, як більш пізні за часом походження та привнесені з церковного ужитку, можуть лише косвенно характеризувати традицію, але не мають вагомих типологічних чинників.

Наявність в слобожанських колядках шести ритмотипів та їх варіантів свідчить про сталість (незміненість) ритмічних ознак та структури строфи обрядових пісень у новопоселянській культурі порівняно з місцями попереднього заселення сучасних слобожан, тобто, автохтонними локальними традиціями. Це більшою мірою стосується заспівних будов **5+5**, **5+5+4**, **6+6** тощо. Винятком можна вважати сегментацію першого рядка з метою структурного виділення звернення «Миколая А батечко коника сідлає», або 2-го рядка (а також цезурування та ритмічну ампліфікацію приспіву: «Тому святий Миколай про всякий час помагай Миколаю», що можна вважати похідним композиційним варіантом IV ритмотипу з структурою вірша **5+5+3²**).

Ці процеси сформували наспіви, які можна вважати власне слобожанськими, звичайно, з християнськими сюжетами.

За типами колядок можна провести попереднє розгалуження локальних пісенних традицій на обстеженій території, а саме по лінії побутування варіантів **IV ритмотипу** з віршовою будовою **5+5+3²**. Цей кордон проходить по півночі та північному заході історичної Харківщини.

У новопоселянській за характером традиції Слобожанщини календарно-обрядовий фольклор втрачає значення центрального, «стрижньового» жанру в жанровій системі, на відміну від автохтонних регіональних традицій, при цьому зберігаються основні типи наспівів. Серед причин – відносна жанрова консервативність, нехарактерність стилістичних новоутворень стосовно обрядового фольклору та активність ліричного модусу мислення, пов'язаних з цим інтегративних процесів у формуванні пісенного корпусу слобожанської лірики. При цьому визначальні, центрові для тієї чи іншої вузьколокальної традиції типи наспівів ліризуються: значно розширюється пісенна парадигма окремих сюжетів та мотивів; типові обрядові ритмоформули затінюються багатством ампліфікованої ритмоструктури; відрізняються за характером голосоведення та звуковидобування, що призводить до формування унікального слобожанського типу розспіву, своєрідного музичного діалекту.

Новорічні святкування.

Щедрівки, маланки, посівальні пісні

Обряди новорічних святкувань узвичаїли в слобожанській фольклорній традиції такі форми опісування, як щедрівки та меланки, зокрема пісенний супровід обряду «водіння Меланки» на Щедрий вечір (або «на Щедрівки», «на Щодрика»), посівальні («посипальні») пісні в перший день «старого» нового року («на Василя»). Окремих співів «на Йордань» або на Хрещення не зафіксовано, але існує традиція виконання хлопцями щедрівки «Ой, на річці на Йордані» під час встановлення крижаного хреста на Хрещення, яка розспівана тут у притаманій чоловічому виспіву манері скандування, підкреслено маркатного ведіння наспіву.

За жанрово-стилістичними ознаками слобожанські щедрівки, як і колядки **IV типу 4+4+5**, розмежовуються за пісennими типами. Цей пісенний прошарок грає важливу роль у визначенні локальних пісенних стилів регіону.

Пісенні типи щедрівок на обстеженій території співпадають за сюжетними мотивами. Варіанти текстів – так звані «сюжетні парадигми» складають групи споріднених сюжетів і мають спільні типологічні параметри. В них тісно пов'язані традиційний сюжет з

перевагою дохристиянської побажальної символіки та мотивація ініціального етапу відтворення обряду, знак до його початку, або окреслення обрядового часопростору: "Ой на річці, на Йордані", або "Щедрівочка щедрувала". Це залучення космогонічних образів або порівняльних характеристик, які узагальнюють якості родини, до якої звернена щедрівка. Наприклад, у гості до господаря збираються "три товариші" – сонце, місяць і дощик. Доповнює образну характеристику в сюжетних типах, які розглядаються, широкое відбиття християнської символіки. Момент побажання (функція магічного закляття) є обов'язковим і здійснюється не стільки через зміст поетичного тексту заспівних рядків, скільки завдяки повторюванню назви свята у приспівному уривку строфи – ніби ствердження його існування, функціонування "тут і зараз".

Більше того, ця знакова, смислова спрямованість тексту закріплена і в структурі щедрівок. Зокрема, під складову будову **4+4²** приспіву та **ритмотип 2112** в більшості випадків "прилаштована" і структура заспіву. Головний носій змісту в структурі щедрівки – безумовно, приспів, і зміст заспіву – самий сюжетний мотив – є похідним у семантичному ряду пісні. Структурі приспіву підкорений і тип віршоскладання, і чергування ритмоінтонаційних мікроструктур – поспівок, з яких складено музичну тканину всієї строфи.

Розглядаючи і групуючи варіанти записаних щедрівок, можна простежити територіальні відмінності.

Зокрема, на північному заході Харківщини, в напрямі історичного Муравського шляху, найбільш поширені щедрівки віршової будови **(4+4)²** п'яти сюжетних мотивів (парадигм) з приспівом «Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям на весь вечір (на здоров'я)». Їх можна об'єднати за ритмоструктурою приспіву **2112²** зі складовою будовою **(4+4)²**, а відокремити за двома типами заспіву: I – **(1111)²** та II – **(2112)²** та нетиповими структурами **(1122)**.

Це заспіви з будовою вірша **4+4**: «Там на річці, на Йордані» [7, с. 80 – 81]:

- I тип – **(1111)²** [6, с. 81]:

• II тип – (2112)² та (4224)² [6, с. 80]:

Всі
Щед - рий ве - чір доб - рий ве - чір Доб - рим лю - дям на здо - ро - в'я
Один

Ши - ли ши - ли свит - ку Та й у - ко - ро - ти - ли

Всі
Щед - рий ве - чір доб - рий ве - чір Доб - рим лю - дям на здо - ро - в'я
Один

А в на - шо - ї Лє - ни та й не - че - са - на ко - са

Щед - рий ве - чір доб - рий ве - чір Доб - рим лю - дям на здо - ро - в'я

3. Що ва - ри - ла що пек - ла Не - си нам до вік - на

4. Що в дядь - ка дядь - ка дя - ди - на глад - ка

5. Не хо - че ус - та - ти та щед - рів - ки да - ти

Щед - рий ве - чір доб - рий ве - чір Доб - рим лю - дям на здо - ро - в'я

«Щедрівочка щедрувала» (1111)² I тип та (2112)² II тип [159]:

$\text{♩} = 84$

Щед-рі-воч-ка щед-ру-ва-ла До ві-кон-ця при-па-да-ла Ме-ла-ноч-ку вик-ли-ка-ла

Вий-ди, вий-ди, ме-ла-ноч-ка Пог-лянь по-г-лянь на ко-ша-ру Ле-жать бички в три ря-доч-ки

А ко-ро-ви у чо-ти-ри А овеч-ки - як бджі-лоч-ки Дай-те, па-не, го-рі-лоч-ки

Промовляють: Нас небагато, три дівочки!

«Сів Ісус Христос вечеряти» (2222)² I тип [2, с. 72]:

$\text{♩} = 96$

Сів Сус Хрис-тос ве-че-ря-ти Прий-шла до ньо-го

Та й Бо-жа-я ма-ти Ще-дрий(і) ве-чір(и) доб-рий ве-чір(и)

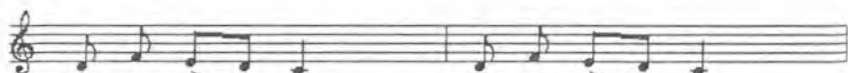

Доб-рий(и) лю-дям(и) На-весь ве-чір

«Як прилетів соколонько» (4224)² II тип та (1122)² – нетиповий для Харківщини варіант [7, с. 82]:

Як при-ле-тів со-ко-лонь-ко

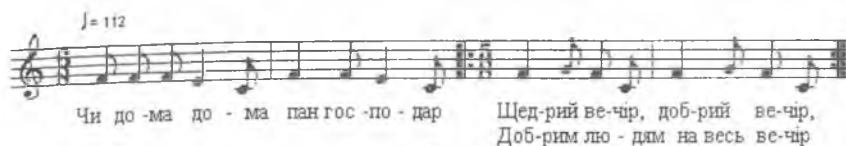

Щед-рий ве-чір доб-рий ве-чір

доб-рий лю-дям на здо-ро... (в'я)

«Чи дома, дома пан-господар» 2112→11112 ІІа тип та 11114/2112-ІІб тип [22]:

Структуру цих щедрівок відрізняє в слобожанській традиції розширення та багатосегментність приспіву, «розтягування» складоноти за рахунок розспіву, а іноді ампліфікації тексту. Розширення складової будови приспівного рядка можна розглянути на прикладі щедрівки з с. Іванівка Вовчанського району (північний схід обстеженого регіону): «Щедренький вечір, добренький вечір, Добреньким людям та й на весь вечір» [7, с. 82] (варіант з будовою рядка 5+5 і ритмоструктурою 21111²):

Щедрівки цієї сюжетної спільності розспівуються на декілька типів наспівів, що відрізняються в жіночому й чоловічому виконанні, при цьому ритм приспіву 2112 більше характерний для центральних районів і частіше зустрічається в чоловічому виконанні з тирадною або односегментною будовою.

Традиційний космогонічний сюжет про зустріч біля святкового столу трьох стихій, від яких залежить землеробська удача – сонця, місяця і дощу, зафіксований у щедрівках с. Скрипаї із зачином «На річці, річці, на Йорданці» [23]:

$J = 00$

На річ-ці, річ - ці, на Йор (и) - дан-ці Щед - рой (і) ве - чір (и)

Доб - рой (і) ве - чір (и) Доб - рим (и) лю - дям (и) на весь ве - чір

У с. Борки цей сюжет залучає елементи образу, побудовано-го на типовій дохристиянській символіці: «Ой у полі, полі там три доріжки» [1, с. 303]:

$J = 08$

А в по - лі, в по - лі там три до-ріж-ки. Щед - рий ве - чір, доб - рий ве - чір

Доб - рим лю - дям нас весь ве (ч)р.

Будова віршу **5+5** та «прилаштований» до ритмоструктури **III типу 11121** розспів дозволяють виказати припущення, що ці сюжети «перемандрували» від колядок. До поданого вище тлумачення, на наш погляд, наближається і зачин щедрівки з с. Чкалівське на півночі обстеженого регіону: «На святій землі під вербою / Стояв колодязь із водою», який при будові вірша $(4+5)^2$ дотримується цього ж типу $2121 \rightarrow 11121$ [2, с. 73]:

На святій землі під вер-бо-ю сто-яв ко - ло - дязь із во - до - ю.
Щедрий (і) ве-ч)р, доб-рий ве - ч)р тай добрим лю - дям на здо-ро-в'я.

Сюжет із заспівом «окреслення місцевості», де відбувається подія, побудований на мотиві щедрування дівчині з побажанням вийти заміж в наступаючому році (значення води як символу переходу від дівочого до жіночого стану).

Всі подані сюжетні розгалуження можна об'єднати в межах III ритмотипу, який має тридольну пульсацію: **11121² 2162**. При кантиленному характері мелодики щедрівки цього типу за стилем розспіву наближені до I та II ритмотипів.

Відмінні від попередньо розглянутих варіантів щедрівки з сіл Морозівка та Залиман, у центральній частині обстеженого регіону, дають IV тип. Він набуває вигляду 5+5 «Ой, там на річці, та на Йордані», яка в даному випадку співпадає з типовою колядною ритмоструктурою **11112²** [22]:

$\text{♩} = 100$

Ой там на рі-ці та на Йор-да-ні Щед-рий ве-чір доб-рий ве-чір Доб-рим лю-дям свя-тий ве-чір

Свя-та Пре-чис-та та ри-зи пра-ла Щед-рий ве-чір доб-рий ве-чір Доб-рим лю-дям свя-тий ве-чір

У с. Лиман сюжетна частина тексту розспівується на ритм при-співу: **2112**, контрастуючи сенсійним наголосам в тексті. Внаслідок цього складається ефект «псевдосинкопованості» [24]:

$\text{♩} = 120$

Ой на річ-ці на Йор - да - ні Щед - рий ве-чір(и) доб-рий ве-чір

Там Пре-чис-та ри - зи пра-ла Доб-рим лю-дям на весь ве-чір

Розспіви цього щедрівного сюжету з внутрішньоскладовими варіантами ритміки можна почути на півночі і північному сході обстеженої території.

Багатоваріантний характер розспіву щедрівного тексту «Ой, на річці, на Йордані» в пісенних осередках, факти його розповсюдженості по всій обстеженій території та відносна активність пригадування народними виконавцями різного віку дозволяє визначити його як *центральный слобожанский тип наспіву*. Цікаво, що варіанти розспіву даного щедрівного тексту в російських селах близькі до українського за типом наспіву, наприклад у с. Петровське Балаклійського району [25]:

$\text{♩} = 100$

На реч-ке реч - ке на Йор - да - не Ще-д(ы)-рый ве-чер(ы)
 до-б(ы) - рый ве - че - р(ы) Доб(ы) - рым лю - дям(ы) на свят ве-че - р(ы)
 на здо - ро - вья.

Серед щедрівок з ампліфікованою ритмікою найбільш розповсюджені розспіви християнського сюжету «А в Єрусалимі рано задзвонили» [13, с. 4] (**6+6 Пр.4+4**). Ці розспіви більшою мірою мають самостійний характер в мелодико-інтонаційному розумінні. Щедрівка простежується у всіх пісенних осередках з ритмоструктурою заспіву **111144** та **221144**, який має стабільну ладово-поспівочну будову та приспівом «Щедрий вечір» з ампліфікацією I типу **2244** та обов'язковим недоспівом останнього складу рядка, наприклад, в традиції с. Яковенкове Балаклійського району [2, с. 74]:

А в Є - руса - ли - мі рано задзвони - ли. Ще(и)рой(и) ве - чір (и)
 Доб - рий ве - чір тай добрим(и) лю - дям(и) на Свят-ве(ч)ір.

Вона розспівана в фактурі функціонального двоголосся з елементами фонізму, а в окремих осередках – з октавним подвоєнням основного голосу (так званий «тончик»), наприклад, в с. Киселі Первомайського району. Плагальна ладова основа та єдність ритмотипу дає можливість визначити цю щедрівку як *окремий тип наспіву*. Він також функціонує як центральний в обстежених осередках. На північному заході та півночі Харківщини побутують інші сюжети спільної системи ознак – слобожанські типи наспівів щедрівок «А в нашого пана береза стояла» [8, с. 59] з варіантом будови вірша **6+6+Пр.4+4 +6+6+Пр.4**, «А в дворі-дворищі виростало древо», «Ой, там за лісочком сніжочок біленький» [FAO].

Тексти «меланок» мають сталу віршову будову **6+6**, та подібний сюжет, згідно якого Меланка (Св. Меланія – 13 січня) поєднується з Васильком (Св. Василя – 14 січня). Сюжет побудований на архаїчних землеробських мотивах та християнській атрибутиці. З текстом «Меланка ходила, Василька просила» розповсюджені ампліфіковані та ямбізовані варіанти **V типу 121111**, такі як **Va121111 (242222)**; **V6 121121**; **Vв 121212**; **Vг 121114** [7, с. 84; 26]:

Примовляють: А нам, маленьким діткам, по бубличку дайте!

«Меланочка у діброві зросла» **2424**→**114114** + Пр. «Щедрий вечір»**2424**, с. Морозівка Балаклійського району [27]:

Специфічними для місцевої пісенної традиції в стильовому розумінні можна вважати саме *мелодійні якості щедрівок та маланок з християнською образною символікою*. Зважаючи на те, що другий різновид ритмотипу розповсюджений як на архаїчні, так і на християнські сюжети, можна говорити про створення *ліризованих наспівів* на сталій ритмоструктурній основі та роль в

цьому процесі *інтонаційної активності* слобожанської пісенності на фоні мелодико-фактурної спадкоємності.

Для цього прошарку традиції типовим є композиційне розширення та багатосегментність приспіву, ампліфікована ритмічна будова наспіву. Типологічну ампліфікацію цього сталого віршового рядка було розглянуто на прикладі щедрівки з с. Іванівка Вовчанського району: «Ой на річці, на Йорданці» [7, с. 82]. У цілому сюжетний мотив «Божа Мати пере коло води, анголи несуть ризи на небеса» із заспівним рядком «Ой, на річці, на Йордані» за символікою тексту «перегукується» з дохристиянським варіантом сюжету меланки, розповсюдженим на території степової України, але також записаного і на Сіверських Дінці, в центральній Харківщині, зокрема у селах Морозівка, Залиман Балаклійського району: «Меланочка у діброві зросла, мед-горілку пила». Якщо не брати до уваги різність образів, які пропонуються для порівняння, то на символічному, магічно обумовленому рівні ці сюжети є продовженням одне одного. Сюжет про Меланку, побудований на язичницькій атрибутіці, можна вважати початковим у цьому ланцюжку, а сюжет про Діву Марію біля води – похідним. При повному емоційно-атрибутивному контрасті персонажі цих пісень виконують спільні магічні дії – перуть (змочують) тканину («ризу», «хвартушок»), дбають її просушити, при чому Меланка в піснях часто виводиться невдахою, поганою господинею, яку традиційно «лишають» у старому часовому відтинку (старому році). «Мать Марія» або «Божа Мати» в християнському сюжеті «прала, прала, не допрала, Повисила на калину, на малину, на червону смородину» (с. В'язова), тобто, теж не дуже подбала про свою справу. За Меланку тканину сушить «вітер буйнесенький», ризою Божої Матері опікуються янголи. Ця друга частина сюжету зустрічається у всіх повних текстових варіантах меланки. Про можливе накладання християнського сюжетного мотиву на язичницький прямо вказує варіант тексту з с. Минківка: «Ой, на річці, на Йордані там Меланка ризи прала» [1, с. 76].

Зі змістом тексту також могли асоціюватися річка Йордан та древній святково-віншувальний космогонічний сюжет про зустріч біля різдвяного столу трьох стихій, від яких залежить землеробська удача – сонця, місяця і дощу. Як щедрівки ці сюжети зафіксовані в с. Скрипаї, в с. Борки цей сюжет побутує із заспівом, побу-

дованим на типовій дохристиянській символіці: «Ой, у полі, полі там три доріжки» [2, с. 57].

До поданого вище тлумачення, на наш погляд, наближається і зачин щедрівки з с. Чкалівське на півночі обстеженого регіону: «На святій землі під вербою \Стояв колодязь із водою» [FAO] (в значенні «окреслення місцевості», де відбувається подія), який за сюжетом є щедруванням дівчині з побажанням вийти заміж цього року, тому значення води як символу переходу від дівочого до жіночого стану можна вважати дуже влучним.

Сюжетний мотив із заспівним рядком «Вийди, вийди, пан-хозяїн» розповсюджений у значній кількості заспівних варіантів, які в свою чергу групуються у дві парадигми. Перша – це сюжет без християнських привнесень, із заспівом, побудованим на образі-символі «пташки-вісниці» [1, с. 73]

Ластівочка-матіночка
Прилетіла до віконця,
Викликала господаря...»

Друга об'єднує тексти з початковим сюжетним мотивом християнського змісту, який був «приточений» пізніше до більш архаїчного віншувально-побажального тексту:

«Меланія пребагата
Дала на церкву срібла-злата...» (с. Піски Радьківські)

Народна фантазія своєрідно вифарбувала і цей образ: «Меланія рум'янія», (с. Геніївка), «Меланія вохристова» (с. Яковенкове). Після виголошення початкового мотиву без зовнішнього сюжетного зв'язку виспівується архаїчний текст, який сприймається як головна частина щедрівки.

У традиції с. Лиман, яку можна вважати своєрідною за функціональним розподілом наспівів обрядових пісень, текст «Меланія пребагата» розспіваний на формульний щедрівний наспів, при чому тут образ «пташки-вісниці» зливається з особистістю Меланії [1, с. 40], а варіанти тексту з с. Кручик Богодухівського району та з півдня Харківщини «розташовані» на зламі цих двох парадигм [15, с. 9]:

«Щедрівочка щедрувала,
Меланочку викликала:
Вийди, вийди, Меланочко,
Подивися на кошару...» (с. Кручик)

Меланочка-ластівочка

На кошарі щebetала...(с. Миколаївка) [29]

Назва «Меланки» більш давня за оспівування щедрості християнської святої з аналогічним ім'ям. Головні чинники стилістичної структури в даному випадку діють на жанрову єдність, а не на осередкову самобутність. Ця тенденція може бути прослідкована і в інших жанрах обрядової фольклорної традиції.

«Посівальні» пісні аналогічні колядкам як за функцією, так і за віршовою будовою **5+5** та належності до **другого ритмотипу 11112** і розспівані на два сюжети: «Ходила Ілля та на Василя»¹ [1, с. 313; 9, с. 57] та «А в полі, полі сам плужок оре» [2, с. 313; 46, с. 55]. «Посівання» з варіантом зачину «На Василя заросився» притаманно осередкам центральної Харківщини (с. Киселі, сел. Лиман) [7, с. 84; 14, с. 86; 28]:

Цей пісенний текст типологічно близький до щедрівок і має особливості ритмічної будови, описаної вище при розгляданні щедрівки з с. Лиман «Ой, на ріці, на Йордані». Це псевдосинкопованість, яка виникає з протиріччя сенсійних наголосів у поетичному тексті та ритмічного малюнку наспіву. На північному сході обстеженої території, а також в басейні річки Оскіл в традиції «посипання» закріпилася ритмоструктура **I типу 11112**² при варіанті будови

¹ Текст типово слобожанського посівання «Ходила Ілля та на Василя» поєднує символіку посіву озимини (після Св. Іллі – 2 серпня) та обрядового засівання («посипання»), яке символізує засів ярівини.

поетичного рядка «Там у полі плужок ходить» (села Іванівка, Гетьманівка, Богуславка, Піски Радьківські та ін. [ФАО]). За ритмоструктурою «посівальні» співпадають з колядками або щедрівками, але відрізняються за мелодико-інтонаційними ознаками. Новорічним «посіванням», поряд з меланками, притаманна варіативна розробленість ритмічних типів. При стабільному поетичному тексті, відсутності розспівів та фактурних варіантів саме ритмічний малюнок реалізує архаїчну «сканзію» із значними модифікаціями похідних поспівок.

Таким чином, центрові типи наспівів новорічних слобожанських святкувань мають сюжети із заспівами «А чи дома, дома пан-господар» (I тип 2222→111122; IV тип 11112) з варіантом заспіву «Меланія пребагата» та ритмоструктурою 1113 (1221)→11121, яка уявляє собою ямбізований різновид I типу. На похідних сполученнях I та II типів розспіваний у слобожанській традиції сюжет «Ой, на річці, на Йордані» 1111² та 2112² (вар. ритмотипу «На річці річці, на Йорданці» 11121), «А в Єрусалимі рано задзвонили» 111122², «Меланки ходили» V тип 121111 та його варіанти, «А в полі, полі сам плужок оре» II тип 11112. Вони відповідають віршовій формі трьох різновидів, а саме:

- **4+4** з ритмотипом 1111² Пр. 2112², який характеризує в певній мірі як щедрювання, так і «посівальні» наспіви та сканзії;
- **6+6** з ритмотипами 111111; 111122² (меланки та кантиленні «протяжні» щедрівки із ритмічно ампліфікованим або сегментованим приспівом);
- **5+5** з ритмотипом 111122 в складовому, розспівному та ямбізованому варіантах (посівальні та щедрівки, похідні від колядок).

При цьому необхідно наголосити, що для слобожанської обрядової традиції саме щедрівки можна класифікувати за мелодико-фактурними **типами наспівів**, які грають в жанрово-стилістичній структурі традиції узагальнюючу роль. При цьому специфічними для місцевої пісенної традиції можна вважати саме мелодійні якості щедрівок та маланок з християнською образною символікою, не дивлячись на те, що другий системний різновид ритмотипу розповсюджений як на архаїчні, так і на християнські сюжети.

При розспіві християнських сюжетів, які на території історичної Харківщини кількісно переважають, кожен із ритмотипів здатен модулювати у вдвічі розширений час виконання за рахунок ампліфікації.

Серед щедрівок з розспіваним варіантом ритмотипу найбільш розповсюджені зразки на християнський сюжет «А в Єрусалимі рано задзвонили» з будовою віршу 6+6 та приспівом «Щедрий вечір» 4+4. Ці розспіви більшою мірою мають самостійне мелодико-інтонаційне значення. Щедрівка простежується у всіх пісенних осередках з розспівом на сталий мелодичний тип, який має стабільну ладово-поспівочну будову у приспіві «Щедрий вечір». Заспівний відтинок, а саме однорядковий двосегментний текст з віршем 6+6 у кожному селі має свій мелодичний варіант, який спирається звичайно на квінтову ладову основу з обов'язковим квартовим закличним кроком (семантично близький функції «оповіщування») або оспівуванням верхньої опори – квінти. В традиції харківських сіл ця щедрівка втілює ліричний рівень засвоєння, «оспівування» зимових свят. Він досягає мелодичної самостійності на рівні ліричного узагальнення емоційного комплексу свята. Як і розспів сюжету «Ой, на річці, на Йордані», вона є типово слобожанською, тобто, складена і розспівана з переважанням ліричного модусу мислення, притаманим регіональній фольклорній традиції в цілому. Найбільш яскраві зразки в ладо-інтонаційному та фактурному відношеннях зафіксовані в центральних районах Харківщини. За ритмотипом усі пісенні зразки цієї сюжетної парадигми відмінні від щедрівок, пісенна строфа їх підкорена ритмобудові 4+4 трічі такими ознаками, як:

- ритмом приспіву 2244;
- обов'язковим недоспівом останнього складу рядка – кінцевого сегменту тексту при стабільному музичному часі звучання (224).

На окремий розгляд з боку стилістики заслуговують ладово-фактурні характеристики цієї щедрівки. Вона розспівана в фактурі функціонального двоголосся з елементами фонізму та октавного подвоєння голосів (так званий «тончик» або спів «тонким голосом») та гетерофонічним розходженням іззовні одного голосу (випадкові акордові сполуки) (с. Комправда, Кам'янка, Киселі Пер-

вомайського, Калинове, Вище Солоне Борівського району), або в кантовій фактурі, а саме, з послідовно проведеною другою, але обов'язково унісонним (октавним) завершенням трирядкової пісенної строфи. Загальна плагальна ладова основа та єдність ритмотипу дає можливість визначити цю щедрівку як окремий тип наспіву. Він також функціонує як центральний тип наспіву в обстежених фольклорних осередках.

Тексти меланок мають сталу віршову будову 6+6 та подібний сюжет, за яким Меланка (св. Меланія – 13 січня) поєднується з Васильком (св.Василія – 14 січня). Сюжет побудований на накладенні на архаїчні землеробські мотиви апокрифічної християнської атрибутики. Найбільш показовий з них – «Я жито не жала, чесний хрест держала», значення якого не тільки закріплює необхідність святкування цього дня, але і натякає на час походження меланкового тексту, а саме – до XVIII сторіччя, коли початок нового року було пересунуто на січень з початку вересня, коли святкували закінчення жнив. Подібний вік має також аналогічний текст новорічного посівання «Ходила Ілля та на Василя», значення якого тлумачить О. Воропай [6, 104; 446]. Це типово слобожанське архаїчне посівання поєднує символіку посіву озимини (після св. Іллі – 2 серпня) та обрядового засівання («посипання»), яке символізує засів яровини (елементи семільної та ініціальної магії), і традиційно виконується на св. Василія, в перший день старого Нового року.

«Посипальні» пісні аналогічні колядкам як за функцією, так і за віршовою будовою та ритмотипом (11112) і за розспіванням на два сюжети: «Ходила Ілля та на Василя» та «А в полі, полі сам плужок ходить». Посипання з варіантом зачину «На Василя заросився», притаманий групі осередків центральної Харківщини (с. Киселі, сел. Лиман) типологічно близький до щедрівок і має особливості ритмічної будови, описаної вище при розгляданні щедрівки з с. Лиман «Ой, на ріці, на Йордані», а саме, псевдосинкопованість, яка виникає з протиріччя сенсійних наголосів у поетичному тексті та ритмічного малюнку наспіву, а також підкорення ритмічної будови наспіву синкопованій тридольності. На північному сході обстеженої території, а також у басейні річки Оскіл у традиції посипання закріпилася ритмоструктура (1111)² при чотири-

складовому варіанту будови поетичного рядка: «Там у полі плужок ходить» (сіл Іванівка, Гетьманівка, Богуславка, Піски Радківські та ін.)

Таким чином, посипальні пісні:

- структурно аналогічні іншим жанровим прошкам обрядових пісень зимових свят, але відрізняються (впізнаються) за мелодико-інтонаційними ознаками;

- мають спільну ладову будову у квінтовому амбітусі, а саме два опорні тони на відстані кварта або один з них у значенні субкварты, що можна вважати типовим для активної форми обрядового виголосу. Винятком є зразок із с. Плоське (північний схід), – квартовий амбітус та варіант ритмотипу три вісімки – чвертка з вісімкою, внаслідок чого в наспіві відчутні відголоси тридольності;

- посипальні пісні, поряд з меланками, мають значну розробленість основних ритмотипів у бік багатой варіативності. При стабільному поетичному тексті, відсутності розспівів та фактурних варіантів вона реалізує архаїчну, прононсову ритмічну основу з можливими модифікаціями похідних поспівок.

Для розгляду жанрової структури та її стилістичного наповнення у поданих методичних матеріалах простежуємо традиції харківських осередків, які представляють різні хвилі заселення краю, відмінні діалектні прошки та манери розспіву.

Відбір ішов за ступенем збереженості та вивченості репертуарного складу місцевої традиції, а також майстерності й талановитості виконавців – носіїв та репрезентів традиції, які виховані на традиційній місцевій пісенній культурі і спостерігали її відхід у пасивну стадію побутування.

Варіантність стильових проявів слобожанської обрядової традиції обумовлює розподіл пісенних текстів на дві великі групи. До першої належать обрядові пісні, які в умовах слобожанської традиції не виявили схильності до жанрових трансформацій. Вони в цілому зберігають структурні особливості місць колишнього проживання сучасних слобожан. Друга група об'єднує фольклорні тексти, які можна віднести до розвинених зразків слобожанського типу розспіву, своєрідного музичного діалекту. Територіально розповсюдженість цих двох груп в цілому збігається з особливостями типів слобожанських говірок. По території північного заходу

сучасної Харківщини та суміжних районів Сумщини проходить діалектний кордон між північно-східною, більш архаїчною та сталою за лінгвістичним типом говіркою, і південно-східною, яка на території історичної Харківщини набуває вигляду слобідсько-українського наріччя [16, с.28].

Порубіжна діалектна зона проходить від Дніпра по річках Сула, Псел, Коломак, Уди, Харків. Так, до північно - східної говірки належить вимова у населених пунктах (з північного сходу на північний захід історичної Харківщини) – Вовчанську, Богодухові, Золочеві, Охтирці; порубіжна мішана зона визначає говір у Харкові, Валках. Південно-східний діалект охоплює центральну та південно-східну частину сучасної Харківської області.

Простежується суттєва аналогія між стильовими розгалуженнями у типах слобожанських говірок та в обрядових наспівах, стильовий комплекс яких спирається на домінування автохтонних рис північно-східного діалекту *на рівнях ладозвукорядів, поспівкового типу мислення, ранньостадіальних типів будови пісенної форми*. В обрядовому фольклорі центральної зони переважають риси південно-східного діалекту з його схильністю до інтеграційних процесів, які в діалектних розгалуженнях зближені до сучасної літературної мови. У структурі народнопісенної традиції ці інтегративні процеси виявляються у жанрових трансформаціях, ладо-інтонаційних узагальненнях, помітні на рівні створення специфічно слобожанських варіантів ритмоструктур та формуванні певного кола своєрідних типів наспівів.

Список джерел та використаної літератури

1. *Муравський шлях* – 97. – Х.: ХДІК, 1998. – 360с.
2. Осадча В.М. Християнські колядки Слобожанщини // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. – 2000. – № 2, с. 96–106. Серія: Мистецтвознавство.
3. *Муравським шляхом. Ч.І.* / Упоряд. М.М. Красиков, Н.П. Олійник, В.М. Осадча, М.О. Семенова. – Х.: ХОЦНТ, 1996. – 62 с. На правах рукопису.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. – К.: Оберіг, 1993. – 589 с.
5. *Пісні Сумщини: Укр. нар. пісні: Пісенник / Фольклор. записи та вступ* ст. В.В. Дубравіна: Редкол. М.М. Гордійчук та ін. – К.: Муз. Україна, 1989. – 503 с.

6. *Муравський шлях – 2000*. Матеріали фольклорно-етнографічних експедицій ХОЦНТ. – Х.: Регіон-інформ, 2001. – 165 с.
7. *Дитячий фольклор Слобожанщини* / Упоряд., автор нотацій та передмови Осадча В.М. // Дитинство і народна культура Слобожанщини: Матеріали фольклорно-етнографічних експедицій 1992-2000 років / Харківський обласний центр народної творчості. – Х.: Регіон-інформ, 2000. – С. 33–116.
8. *Українські народні пісні* / Упоряд. О.І. Стеблянка. – К.: Муз. Україна, 1965. – 157 с.
9. *Пісні Слобідської України: Фонографіч. зб. Вип. 1. Пісні Харківщини* / Збирацька робота, розшифр. нотних текстів та упоряд. Л. Новикової. – Х.: Майдан, 1996. – 187 с.
10. *Пісні Слобідської України: Фольклор. зб. Пісні Лебединщини. Вип. 2.* / Збирацька робота, нотація О. Стеблянка; упоряд. Л. Новикової. Х.: «Майдан», 1998. – 200 с.
11. *Мацієвський І.В.* Екопсихологічні аспекти активного звернення сучасної молоді до традиційного музичного мистецтва / *Культура України: Зб. наук. пр.* / Харк. держ. акад. культ. — Х., 2002. — Вип. 9: мистецтвознавство. — С. 246–252.
12. *Скотар І.Ф.* Валківська старовина: Іст.краєзн. нарис. – Х.: РВП «Оригінал», 1993. – 80 с.
13. *Обрядові пісні с. Яковенкове Балаклійського р-ну Харківської обл.* / Упоряд. Д.О. Лебединський. – Х.: ХОЦНТ, 1993. – 15 с. На правах рукопису.
14. *Фольклорні осередки Слобожанщини.* Упоряд. К. Дорохова, Н. Плотнік, В. Осадча. Х.: Регіон-інформ, 2002. – 378 с.
15. *Обрядові пісні села Кручик Богодухівського району Харківської обл.* / Запис, нотація, вступ. стаття В.М. Осадчої. – Х.: ХОЦНТ, 1993. – 11 с. На правах рукопису.
16. *Німчук В.* Проблема українського етногенезу. // Проблеми сучасної ареології / АН України, Ін-т укр. мови; Відп. ред. П.Ю. Гріценко та ін. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 25–47.
17. *Фольклорний архів Осадчої В.М.* (далі – ФАО). Харківська обл. Чугуївський район, сел. Малинівка. Зап. Осадчої В.М. 02. 1992. Народний самодіяльний фольклорний колектив “Малинова криниця”.
18. ФАО, Харківська обл., Лозівський район, с. Петропілля. Зап. Осадчої В.М. 06. 1983.
19. *Луканюк Б.* Передладканки вздовж Ікви // П’ята конференція дослідників народної музики червоноруських (галицько-володимирських) та

- суміжних земель: Матеріали / Ред.-упоряд. Б. Луканюк – Львів, 1994 – С. 73–76.
20. *Гошовский В.Л.* Украинские народные песни Закарпатья. – М.: Сов. Композитор, – 1968. – 185 с.
 21. *Фольклорний архів Харківського обласного центру народної творчості* (далі – ФА ХОЦНТ) Харківська обл., Сахновщинський р-н, село Огієвка. Зап. 06. 1992 Лебединського Д.О.
 22. ФАО, Харківська обл., Балаклійський р-н, с. Морозівка Зап. Осадчої В.М. 06. 1991.
 23. *Фольклорний архів Харківської державної академії культури* (далі ФА ХДАК) Харківська обл., Зміївський р-н, с. Скрипаї Зап. Тюрікової О.В. 07. 1987.
 24. ФАО, Харківська обл., Зміївський р-н, сел. Лиман, фольклорний колектив "Криниченька" . Зап. Осадчої В.М. 01. 1996.
 25. ФАО, Харківська обл., Балаклійський р-н, с. Петровське. Зап. Осадчої В.М. 06. 1991.
 26. ФАО, Харківська обл., Богодухівський р-н, с. Полкова Микитівка. Зап. Осадчої В.М. 09. 1995.
 27. ФАО, Харківська обл., Балаклійський р-н, с. Залиман. Зап. Осадчої В.М. 06. 1991.
 28. ФАО, Харківська обл., Первомайський р-н, с. Дмитрівка. Зап. Осадчої В.М. 06. 1991.
 29. ФА ХОЦНТ Харківська обл., Лозівський р-н, с. Миколаївка. Зап. Осадчої В.М. 06. 1983.

Від Різдва до Щедрого вечора

Частина I Колядки та щедрівки

Репертуарні матеріали
для фольклорних колективів

Упорядник –
І.Г. СОЛОВІЙОВА,
провідний методист Харківського
обласного центру народної творчості

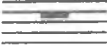
*Добрий вечір всім вам,
Щаслива година,
Породила Діва
Предвічного Сина.*

На зимову пору року припадає багато предноворічних та новорічних свят: Андрія, Святого Миколая, Новий рік, Різдво, Меланії, Святий вечір, Щедрий вечір та Водохреща. Це дуже великі і поважні свята, на яких завжди збирається уся родина, запрошуючи до себе в гості родичів, друзів та знайомих.

У збірці «Від Різдва до Щедрого вечора» представлені зразки українських колядок і щедрівок Харківщини та російських переселенців деяких районів Сумщини для виконання дівочими, парубоцькими та мішаними співочими гуртами. За тематикою колядки та щедрівки релігійного та побутового змісту, величальні, призначені господарю, господині, хлопцю, дівчині, дитині.

Поданий репертуар може бути в нагоді керівникам та учасникам фольклорних колективів, викладачам народознавства, клубним працівникам для подальшого використання в роботі.

Умовні позначення

- — пісенний текст виконується промовляючи
- — у пісенних текстах літера або склад, яких немає у нормативній лексиці
- — у пісенних текстах підкреслено рядок, що є заспівом при багатоголосному виконанні
- — гліссандо
- — ціла пауза є умовною і означає мовчання інших голосів під час заспіву

Ой, там у полі, на Ополоні

Сумська обл., м. Лебедин
R.N. Стеблянко О.І.

Ой, там у полі на Ополоні,

Приспів: Грай, коню, грай, вороненький,
Сам молоденький Іванко.

Коником грає, верби рубає.
Верби рубає, церкву вкрашає.
Церкву вкрашає з трьома дверима.
З трьома дверима, з трьома вікнами.
В перше віконце глянуло сонце.
В друге віконце місяць освітив.
В третє віконце ангел улетів*
Сам Бог уступив, на престолі сів**
На престолі сів, свічки посвітив***
Ладан воскури, сліжбу відслужив.
Бувай здоровий, молоденький (ймення)
[З Ісусом Христом, святим Рождеством]

*варіант — сам Бог уступив

**варіант — свічки посвятив

***варіант — ладан воскури

Щедрий вечор

Сумська область,
Велико-Писарівський р-н,
с. Пожня
І. Біла М.І. 1922 р. н.
Р. 1992 р.
Н. Деркач В.М.

Як на реч-ке да на Йор-да-не (да) Ще-д(ы)-рый ве-чо-р(ы)

До-б(ы)-рый ве-чо-р(ы), до-б(ы)рым лю-дя-м(ы) на здо-ро-вья,

1. Як на річці да на Йордане (да)
Щед(ы)рий вечор(ы)
Доб(ы)рий вечор(ы)
Доб(ы)рым людям(ы)
На здоров'я.
2. Мать Божая да ризи мила (да)
3. Ана мила, да вимывала (да)
На калинушку да на малинушку, да
На чорную смородину да выстилала.
4. Прилетели да три ангела (да)
Взяли те ризи да на небеса.
5. Все небеса да растворилися (да)
Все святки да сухланилися.

Меланка

Харківська обл., Борівський р-н,
с. Калинове
R.N. Осадча В.М.

Мелан-ка малень-ка по церкві хо-ди-ла Василь-ка буди-ла Василечку тат-ку,
А я жито не жа-ла,
пусти ме-не в хат-ку,
чесний хрест держала, зо-ло-ту кадиль-ницю, сріб-ну та-рі-лочку. Ка-ді-те-ся лю-ди
А нам пи-ріг дай-те,
до вас Гос-подь бу-де, Бо-гу свіч-ку став-те,
з ру-ка-ми, з но-га-ми, щоб бі-гав за на-ми.

Меланка маленька
По церкві ходила
Василька будила:
«Василечку татку,
Пустиме мене в хатку,
А я жито не жала,
Чесний хрест держала,
Золоту кадильницю,
Срібну тарілочку.

Кадітеся люди,
До вас Господь буде.
Богу свічку ставте,
А нам пиріг дайте.
З руками, з ногами,
щоб бігав за нами
[Без рук, без ніг,
Щоб упав у сніг!]

Меланка ходила

Харківська обл., м. Ізюм
І. гурт «Ізюмчанка»
R.N. Осадча В.М.

Ме- лан- ка хо- ди- ла, Ва- сіль- ка про- си- ла: [Ва...]

Меланка ходила
Василька просила:
– Васильку мій батьку,
Пусти мене в хатку,
Я жита не жала,
Чесний хрест держала,

Золоту кадильницю.
Кадітеся люде,
До вас Христос буде (прийде).
Богу свічку ставте,
А нам калач дайте.
[Не ламайте, а цілий давайте.]

Ой ходють, да бродють колядушачки

Сумська обл.,
Велико-Писарівський р-н,
с. Пожня
І. Біла М.І. 1922 р. н.
Р. 1992 р.
Н. Деркач В.М.

Свят ве- чор, хо- дють, бро- дють ко- ля- ду- ша- чки Свят ве- чор.

Ой ходють, да бродють, колядушачки Свят вечор (двічі)
Посряди дв(а)ра, да стоить с(а)сна Свят вечор (двічі)

Да с(а)сонушка, зеленица Свят вечор (двічі)
Да наш Колячка скоро женица свят вечор (двічі)
Да возмѣть за себе, красну девицу Свят вечор (двічі)
Красну девицу, да (ш)о й Олечку Свят вечор (двічі)

Боже, дай же вечір добрий

Сумська обл.,
Липово-Долинський р-н,
с. Колядинець
R. червень 1994 р.
N. Осадча В.М.

1. Боже, дай же вечір добрий
Вам, добрії люди.
 2. Хто в сім домі проживає,
Нехай здоров буде.
 3. Ми, що знаєм – Вам розкажем,
Весело почуйте.
 4. Що в городі Віфліємі
Христос народився.
 5. Ще ангели архангели
Христа прославляють.
 6. А ми з Вами прославляєм,
З святом привітаєм.
- [З Ісусом Христос, з святим Рождеством!]

Віг Різдва до Щедрого вечора

Частина II

Репертуарні матеріали для хорових колективів
та вокальних ансамблів

Упорядник –
В.М. ДЕМИДЕНКО,
провідний методист Харківського
обласного центру народної творчості

“Роби те, від чого йдеш. Геніальнішого за те, що створив народ не зробиш. Нам лише треба вловити це, відшліфувати грані таланту народного.

Несімо ж разом нашу пісню межі людей як добро, як ласку та радість у кожную оселю нашої України.

А. Пашкевич

Мистецтво вокально-хорового співу постійно живе і розвивається з матеріальною та духовною культурою свого народу. Воно згадує його минуле, стверджує сьогодення і заглядає у майбутнє.

Пропонована збірка містить як оригінальні твори, так і обробки народних пісень, приурочені зимовим святкам (колядки, щедрівки та ін.). Це вибрані зразки з хорового доробку Д. Січинського, М. Леонтовича, а також сучасних композиторів – М. Стефанишина, П. Потапенка та ін.

Щоб збірка була кориснішою для аматорських та професійних колективів, в ній подано композиції для хорового складу (мішаного, однорідного, з солістами), для чоловічого та жіночого ансамблів.

До репертуару збірки увійшли твори як а capella так і в супроводі старовинного національного інструменту – бандури.

Сподіваємось, що це видання стане у добрій нагоді численним аматорським і професійним колективам при підготовці та проведеної свят зимового циклу, зокрема, таких як – Новий рік, Різдво Христове, Щедрий вечір.

МІШАНИЙ ХОР (A CAPPELLA)

Народила Діва Сина

Музика М. Стефанишина

Слова Й. Струцюка

*Співуче
Стримано*

The musical score is written for a mixed choir (A cappella) in 2/2 time. It consists of five systems of staves, each with a treble and bass line. The lyrics are in Ukrainian. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'mf' and 'f'. The lyrics are: 1) На-ро-ди-ла Ді-ва си-на, в во-лах сі-ном, при-ту-си-ла Ді-ва си-на. 2. на-ро-ди-ла, по-ви-но-ю світ збу-ди-ла. 3. на-ро-ди-ла, по-ви-но-ю світ збу-ди-ла.

1) На-ро-ди-ла Ді-ва си-на

в во-лах сі-ном при-ту-

си-ла Ді-ва си-на

на-ро-ди-ла, по-ви-но-ю світ збу-ди-ла.

2. на-ро-ди-ла, по-ви-но-ю світ збу-ди-ла.

Народила Діва Сина,
В яслах сіном притрусила.
Діва Сина народила,
Новиною світ збудила.

Радісні ягнятка скачуть,
Пастушки од щастя плачуть.
В небі янголи співають,
Сина Божого вітають.

І ми разом заспіваймо,
Рожденого привітаймо.
Галичани і дніпрянци –
Його перші шанувальці.

Із Поділля і Волині –
Всі Христа вшанують нині.
Хто з Донбасу і Полтави –
У віках Його прославить.
Слава Тобі, Божий Сину,
Що зберіг нам Україну.

Ой у полі плужок оре

Щедрівка

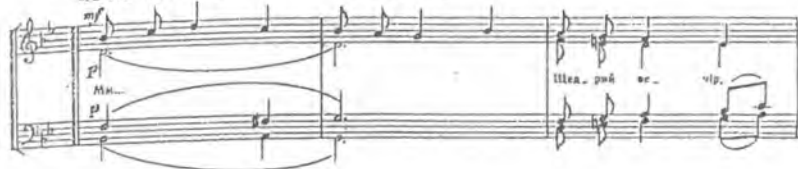
Обробка М. Леонтовича

Повільно

1 Оа у по-лі плу-жок о-ре.
2 Там Ва-ся-ко з плу-гом до-дять.
3 Ой там на-ти си-на вро-суть.

Ше-рай ве-чір,
доб-рий ве-чір,
доб-рим ав-рам на ось-ве-чір.

4. О - ри - сий - ку, цю - ю ши - ку.
5. Та й по - сі - ки лує - ни - чень - ку.
6. З ко - ло - суч - ка та й жме - нуч - ка.

МІШАНИЙ ХОР З СОЛІСТОМ (A CAPPELLA)

Пречиста Мати

Музика М. Стефанишина
Слова Й. Струцюка

Стримано

с за мо- ря й лі- сь.

рі- с за мо- ря й лі- сь.

За- сві- тив- ся од Ма- рі- і в со- лях

За- сві- тив- ся од Ма- рі- і в со- лях

Бо- жий Слв

Бо- жий Слв

Ма- хис- не Пре- тв- та ма-

Ма- хис- не Пре- тв- та ма-

тв- Са- на бу- де ко- ло-

тв- Са- на бу- де ко- ло-

ка- тв- Лв- лі-

ка- тв- Лв- лі-

Лв- лі- хю- бив- сив- ку-

Лв- лі- хю- бив- сив- ку-

Вифлиємська ніч зоріє
За моря й ліси.
Засвітився од Марії
В яслах Божий Син.

Приспів:

Не засне пречиста Мати,
Сина буде колахати:
“Люлі-люлі, любий синку,
Зірко золота.
Якби знав Ти, як зустрінуть
Ще тебе, Христа”.

Стрепенється Ірод лютий
Й кинуться кати,
Щоб кордони перетнути
І Його знайти.

Приспів.

За людей Ти приймеш рани,
Ще воскреснеш Ти.
Чи ж підступний світ тиранів
Скресне з доброти?

Приспів.

ЖІНОЧІ ХОРИ ТА АНСАМБЛІ

(у супроводі бандури)

Щедрий вечір, Україно моя

Музика Г. Корінь

Слова Я. М'ятка

Жваво

Жваво

mf

mf

Бас *mf*

mf

Там, над рі-ка-ми на scho-ді, на ви-со-кім не-бо-зvo-ді,

зо - ря
о́й там ся - с зо - ря, о́й там ся - с зо - ря,

Ще - рий ве - чір, доб - рий ве - чір,
Ще - рий ве - чір, доб - рий ве - чір, У - кра - ї -

- но мо - в, У - кра - ї - но мо - в, ше - рий ве - чір,

добрий вечір, Україно моя,

Україно моя! / -но моя!

Там, над ріками на сході,
 На високім небозводі,
 Ой там сяє зоря.
 Щедрий вечір, добрий вечір,
 Україно моя!

двічі

Ой там п'ють цю воду люди,
 Ллють цілющу силу в груди,
 Ой там сяє зоря.
 Щедрий вечір...

Там шумлять свячені води,
 Хоч зима, сніги, негоди,
 Ой там сяє зоря.
 Щедрий вечір...

Ой дай, Боже, сил набрати,
 Ой щасть, Боже, тьму прогнати,
 Хай нам сяє зоря.
 Щедрий вечір...

Рано-раненько

Українська народна пісня

Обробка П. Потапенка

Помірно

Помірно

mf

mf

Бас

mf

Ра - но - ра - нень - ко

Ра - но - ра - нень - ко ку - ронь - ки пі - ли,

tr

tr

tr

Всі
 що Хри-стос вже во-скрес,
 що Хри-стос вже воскрес, во-і-сти-ну

Що Христос вже воскрес,
 вже во-скрес. Що Хри-стос вже во-скрес,
 во-і-сти-ну вже воскрес, вже во-скрес.

1-3 4 1-3 4

ЧОЛОВІЧІ ХОРИ ТА АНСАМБЛІ

(у супроводі бандури)

Ой в Єрусалимі

Обробка П. Потапенка

Помірно. З піднесенням

The musical score is arranged in two systems. The first system contains the vocal parts (Soprano, Alto, Tenor, Bass) and the first system of the bandura accompaniment. The vocal parts are written on four staves, with the Soprano and Alto parts starting on a C-clef and the Tenor and Bass parts on a C-clef. The bandura accompaniment is written on a single staff with a C-clef. The second system contains the second system of the bandura accompaniment. The vocal parts are written on four staves, with the Soprano and Alto parts starting on a C-clef and the Tenor and Bass parts on a C-clef. The bandura accompaniment is written on a single staff with a C-clef. The tempo and mood are indicated as 'Помірно. З піднесенням' (Moderately. With elevation). The key signature is one flat (B-flat). The time signature is 2/4. The vocal parts have lyrics in Ukrainian: 'Ой в Є-ру-са-лі-мі та в Бо-жо-му до-мі.' (Oy v Yerusalemy ta v Bohomu domi). The bandura accompaniment features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes, with some chords. The dynamic marking 'mf' (mezzo-forte) is present in the bandura parts.

Помірно. З піднесенням

Ой в Є-ру-са-лі-мі та в Бо-жо-му до-мі.

Ой в Єрусалимі
 Та в Божому домі.
 Славен єси, славен єси,
 Славен, Христе Царю,
 На небеси.

Там Божая Мати
 Повила Сина.
 Славен єси...

В пеленки повила,
 В сіні положила.
 Славен єси...

В яслах лежить

Обробка Д. Січинського
Аранжування П. Потапенка

Урочисто

I

II

Бас

f

f

f

В яс - лях ле - жить, хто ж по - бі - жить спі - ва - ти ма -

mf

mf

mf

mf

— лень_ко_му

І_сус Хри_сту, Бо_гу Хри_сту днсь нам на_ро_

The first system of the musical score consists of four measures. The vocal line (top staff) has lyrics: "І_сус Хри_сту, Бо_гу Хри_сту днсь нам на_ро_". The piano accompaniment includes a right-hand part with chords and a left-hand part with a steady eighth-note bass line.

_дже_но_му. Ви, пас_ти_рі, при_бі_гай_те, йо_му ми_ло

Ви, пас_ти_рі,

The second system continues the musical piece. The vocal line lyrics are: "_дже_но_му. Ви, пас_ти_рі, при_бі_гай_те, йо_му ми_ло". Below the vocal line, the words "Ви, пас_ти_рі," are written. The piano accompaniment continues with similar textures, including chords in the right hand and a moving bass line in the left hand.

В яслах лежить, хто ж побіжить
 Співати маленькому
 Ісус Христу, Богу Христу
 Десь нам народженому.
 Ви, пастирі, прибігайте,
 Йому мило пригравайте, *Двічі*
 Як Пану нашому.

Усі люди патріархи
 Нині утішаються.
 І отроки, і пророки
 Радісно воскликнуть.
 Сонце, місяць із зірками
 І ти, Єво, враз з Адамом *Двічі*
 Нині звеселяйтеся!

Святий Йосип в руках носить
 Пеленки маленькому,
 Люляй, люляй, приспівує
 Новонародженому!
 Віл і осел приклякають,
 Парою його огрівають, *Двічі*
 Творця світу цього.

Розвеселімся всі

Обробка Д. Січинського
Аранжування П. Потапенка

Бадьоро

First system of the musical score. It consists of three staves: I (treble clef), II (treble clef), and Бас (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The first staff (I) has a melody starting with a quarter note G4, followed by eighth notes. The second staff (II) has a melody starting with a quarter note G4, followed by eighth notes. The third staff (Бас) has a melody starting with a quarter note G2, followed by eighth notes. The dynamic marking *mf* is present below the first staff.

Роз_вес_е_лім_ся всі ра_зом ви_ші,

Second system of the musical score. It consists of three staves: I (treble clef), II (treble clef), and Бас (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The first staff (I) has a melody starting with a quarter note G4, followed by eighth notes. The second staff (II) has a melody starting with a quarter note G4, followed by eighth notes. The third staff (Бас) has a melody starting with a quarter note G2, followed by eighth notes. The dynamic marking *mf* is present below the first staff.

Хри-стос ро-див-ся в бід-ній яс-ки-ні, по-слід-нім ві-ком

став чо-ло-ві-ком, всі у-ті-шай-тесь на зем-лі!

на зем-лі!

Розвеселімся всі разом нині,
Христос родився в бідній ясині,
Посліднім віком
Став Чоловіком,
Всі утішайтесь на землі!

7) При повторенні хор співає без слів (М...)

Всі утішаймось на землі нині,
 Хвалу віддаймо Божій Дитині,
 В цім Божім дому
 Христу малому,
 Що весь цей світ нам відкупив.

Христом наш світ збавив від аду,
 Усім нам нині дав нам віраду,
 За це ми Йому,
 Богу святому,
 Пісню співаймо всі разом.

Радість з неба нам прийшла

Обробка Д.Січинського
 Аранжування П.Потапенка

Урочисто

The musical score is written for a choir and piano. The top system shows the vocal parts (Soprano and Alto) with the lyrics 'Ра-дість з не-ба' (Radist' z ne-ba). The bottom system shows the piano accompaniment with dynamic markings 'ff' (fortissimo) and 'mf' (mezzo-forte). The tempo is marked 'Урочисто' (Moderato). The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings.

Музыкальное произведение «Молитва Господня» (The Lord's Prayer) в русском языке. Сопровождение на фортепиано и вокальная партия.

Музыкальный текст (слова):

Ду - ва Ся - на вро - ди -
 нам при - яшла, Ді - ва Ся - на вро - ди -

Музыкальные обозначения:

- mf* (mezzo-forte)
- p* (piano)
- ril.* (ritardando)
- cresc.* (crescendo)

Музыкальный текст (слова):

...ла. Не - бе - са, не - бе - са, не - бе - са,
 Не - бе - са, не - бе - са, не - бе - са,

СЛВ - ЛЯТЬ, СЛВ - ЛЯТЬ, ВСІ ЯН - ГО - ЛІ ВС - ЛІ ЧА - ЮТЬ,
 ВС - ЛІ ЧА - ЮТЬ,

8

Па - сти - рі по - клі скла - да - ють на - род - же - но - му.
 скла - да - ють

9

8

9

Радість з неба нам прийшла,
Діва Сина вродила.
Небеса, небеса, небеса
Славлять, славлять,
Всі янголи величають,
Пастирі поклін складають
Народженому.

О, Йосипе старенький,
Плаче Ісус маленький.
Помагай, помагай, помагай
Його, Його
Чистій Діві колисати,
Пісню Йому заспівати,
Спасу нашому.

І честь Йому віддаймо,
Пісню щиро співаймо.
Виростай, виростай, виростай,
Спасе, спасе,
Дай нам в мирі всім прожити
І віки Тебе хвалити
Народженого!

ЧОЛОВІЧІ ХОРИ ТА АНСАМБЛІ З СОЛІСТОМ

(у супроводі бандури)

Святі сиділи

Українська народна пісня

Обробка В. Божика

Музична партитура для чоловічого хору та ансамблю з солістом (бандури).

Партитура складається з наступних голосів:

- Соло (Soprano)
- Т. (Tenor)
- Б. (Bass)
- I (Piano)
- II (Piano)
- Бас (Bass)

Темп: **Lento** (повільно) та **Più mosso** (швидше).

Музичні позначення: *p* (piano), *pp* (pianissimo), *2.4* (2/4).

Лібретто (українська мова):

Святі си_ді_ли, ка_мін_ня би_ли.

М... А... М...

Сла_вен с_си, Трой_це, Бо_же Ми_ш

Tempo I

1-4 5

на не-бе-сі. Сла-вен є-си...

ten.

ten.

ten.

ten.

ten.

Святі сиділи, каміння били.
Славен єси, Тройце, Боже наш, на небесі.

Каміння били – церкву розбили.
Славен єси...

З трьома верхами, з трьома дверима.
Славен єси...

З трьома дверима, з трьома вікнами.
Славен єси...

Фольклор русских переселенцев Харьковской области

Зимние календарно – обрядовые песни

Подготовила
Н.А. ПЛОТНИК,
художественный руководитель Харьковского
областного центра народного творчества

Народно-песенная традиция русских переселенцев, чьи потомки и сегодня проживают на территории Балаклейского, Волчанского, Змеевского, Красноградского и Первомайского районов Харьковской области, формировалась в конце XVII – начале XVIII веков в момент построения Белгородской черты с целью укрепления южных границ русского государства. Являясь традицией позднего формирования, музыкальная культура русских сел складывалась из фольклорного материала и фрагментов различных локальных традиций отдельных групп-переселенцев из Белгородской, Воронежской, Курской губерний, а также Подмосковья.

Находясь в иноэтническом окружении, не смешиваясь с украинским населением, русские переселенцы сохраняли свой язык и его диалектные особенности, семейные и календарные обряды, а так же песни, танцы, элементы традиционного костюма. Почитание традиций и обычаев своих предков, особенности землепользования, уклад жизни – все эти факторы нашли отражение в свадебной и календарной обрядности, имея одну общую задачу – достижение плодородия, благополучия в хозяйстве и семье.

Среди народных зимних календарно-обрядовых праздников особое место занимает **Коляда**, которая бывает *Васильевская* накануне Нового года и *Крещенская*, накануне Богоявления, или Водохрещей (первая Богатая, другая постная).

Единого мнения о происхождении слова «коляда» у ученых-исследователей нет. Некоторые считают, что оно происходит от латинского слова «calenda», обозначающего празднование нового года. М. Грушевский обращает внимание на связь славянской коляды с греческим «колянта», болгарским «колендэ», которые использовались при обозначении вечера перед Рождеством на Балканах, и считает что «се ім'я вигнало стару тубильчу назву “корочуна”, значення якої не зовсім яснє”[1]. И. Снегирев в работе «Русские простонародные праздники и суеверные обряды» пытался объяснить связь имени загадочной русской коляды с римскими календами (начало месяца), но тут же справедливо отмечал, что святочная Коляда у русских одна, а календы бывают у римлян в каждом месяце. «Коледа в южной и западной Руси, собственно,

есть канун праздника Рождества Христова, который известен на северо-востоке России более под именем Авсенья или Таусенья, у литовцев, вечера колодок, или Блоккова, в которой почти везде в славянском и русском мире готовится из зернового хлеба каша и из пшена и плодов кутья, напоминающая индийский Перун-Понгол и Угады, в кои по варению пшена угадывали жребии в наступающем году» [2]. Карпато-русы называют Коляду «Керечун», а румыны – «Кречуном» [3]. В Болгарии родившихся 25 декабря называют «крачунами». Некоторые ученые считают, что слово «коляда» связано с именем языческого божества Коляды, которое олицетворяет рождение Солнца в созвездии Водолея [4]. На Слобжанщине «на канунъ Нового года, въ вечеру, поють подъ окнами пѣсни, въ которыхъ упоминають имя старинного кievскаго идола Коляды, что и называютъ колядовать» [5].

Колядки, щедровки, славильные, лелешные песни, виноградье, песни, сопровождающие гадания – составляют группу песен зимних обрядовых праздников и исполняются на Святки (Святые вечера), которые длятся 12 дней, от Рождества Христова до Богоявления. В старину в подмосковных селениях в санях возили коляду – девицу, одетую сверх платья в белую рубашку и пели «Уродилась Коляда накануне Рождества». В русских селениях Красноградского района Харьковской области, где проживают потомки переселенцев из Курской губернии, сохранилась традиция колядования по селу на санях, но уже без девушки-коляды. «Сани украшают разноцветными лентами, а коней – лентами и бубенцами» [6]. Колядки, сопровождающие магическо-ритуальные рождественские действия, исполняются группой колядников, переодетых в маски животных или духов. В с. Русская Лозовая Дергачевского района «Девушки и женщины наряжаются в красивые платки, а ребята иногда маску какую-то нарисуют и оденут» [7]. В с. Берестовенька Красноградского района наоборот «на коляды не рядятся, рядятся на Маланью» [8]. И в одном и в другом случае колядники исполняют колядки на религиозную (№ 1–5), земледельческую и семейную тематику (№6, 7). Во время Коляды и на Щедрый (Богатый) вечер ходят со звездой. В старину 6-конечная звезда изготавливалась из бумаги величиною в аршин, расшивалась красками и освещалась свечами. В русских селах

Красноградского района к звезде в середину крепили «икону (с лицевой стороны) и свечу; на концах звезды из цветной жатой бумаги крепили лучики-ленты» [9]. «Мы сделали звезду согласно традиции. Сделали ее такую, с какою раньше ходили наши бабушки и деды, и поехали колядовать по селу. Так старые люди плакали...» [10]. В некоторых русских селах области была крутящаяся звезда. В случаях же когда звезда не крутилась, мальчишки для важности сами вертели ее во все стороны. Пришедши под окна дома, колядующие сперва поют тропарь или кондак, а потом колядку (№ 1–7). Из-за сложности мелодии обычно колядки исполняют взрослые группы колядующих, а дети скандируют небольшие по форме славильные стихи, заклиная благополучие на новый сельскохозяйственный год.

Уроди, Боже,
Жито, пшеницу
И на всяку пашницу.
Где конь хвостом-
Там жито кустом,
Где коза рогом –

Там жито стогом.
На гумне ворошисто,
В печи порожисто.
На печи ребята,
Под печкой козлята.

Момент одаривания в колядовании – не простая плата за услуги, а определенный магический акт, цель которого – обеспечить удачу в хозяйственных делах в наступающем году.

Здравствуйте хозяин с хозяйкою!
Поздравляем Вас с праздником!
Открывайте сундучок,
Доставайте пятак.

Пятачок не такой-
Дайте рубль золотой!
Вы несите, не трясите
Блин да лепешку
В судное окошко. [11]

Разрешалось в шутку угрожать хозяевам, чтобы быстрее получить вознаграждение:

Коляда! Не дашь пирога,
Коляда! Возьму вола за рога.
Коляда! Не дашь пышки,
Коляда! Возьму свинью за лодыжки. [12]

Коляда, коляда,
Я у бабушки одна.
На горбу мешочек,
Подайте пирожочек!
Не дадите пирога-
Сведу корову за рога.

Сравнительное изучение колядок приводит к выводу, что колядные песни следует сопоставлять не по названиям, а по адресатам. Все колядки (также как и щедровки) можно разделить на 4 группы: песни хозяину, хозяйке, юноше, девушке. Обряд колядования, обращенный одновременно хозяину, хозяйке и их детям, совершается, как правило, по одной схеме, независимо от того, когда обходят дворы (на Рождество или на Новый год). Обычно колядники поют одну и ту же песню для всей деревни, обязательно вне дома (под окном или у дверей). «Если в доме не было детей, то обыгрывают хозяина и хозяйку. Если были дети – значит, обыгрывают одного из них. Допустим, если есть парень по старше, на выдаении, значит обыгрывают парня, и, как правило, зная, кто его невеста, обыгрывают и его невесту. Например:

В этом домя есть молодец,
То Алексеюшка,
То Иванович...» [13] (№ 6)

В колядках, посвященных юношам, воспеваются красота, мужественность, отвага. Молодому парню желают успеха в охоте, работе, на поле, в будущей семейной жизни (№ 9).

Основными мотивами в колядках, посвященных хозяину, являются сельскохозяйственные и семейно-бытовые мотивы. Хозяину желают богатства, здоровья, а его семье счастья (№ 10). В колядках этого типа всегда присутствуют сравнения и эпитеты. Например, члены семьи сравниваются или с небесными светилами (солнце, месяц, звезды), или с растительным миром (калина, виноград, цветы).

Веря в чудодейственную силу слова (вербальная магия), колядники всегда идеализировали крестьянскую жизнь, наполненную в реальности тяжелым, изнурительным трудом. В текстах колядок и щедровок хозяева всегда живут не в крестьянской избе, а в царском тереме, в богатстве и достатке.

Коляда, Коляда!
Пришла коляда
Накануне Рождества;
Мы ходили, мы искали
Коляду святую
По всем дворам, по проулочкам.

Нашли коляду
У Петрова- то двора.
Петров - то двор – железный тын
Среди двора три терема стоят.
Во первом терему светел месяц,
В другом терему красно солнце,
А в третьем терему частые звезды:
Светел месяц Петр-сударь,
Свет Иванович,
Красно солнце Анна Кирилловна;
Частые звезды – то дети их.
Здравствуй, хозяин с хозяйшкой,
На долгие веки, на многие лета! [14]

А мы ищем-поищем	Ясне солнышко.
Да Иванова двора.	В другом окошечке-
А во том дворе	Да светел месяц.
Три окошечка.	В третьем окошечке
В первом окошечке –	Часты звездочки...[15]

В отличие от колядок, которые первоначально сопровождали магические языческие действия, посвященные рождению Вселенной и божества Коляды, щедровки являются словесно-песенной частью другого праздника – Нового года, связанного с величанием месяца. Наблюдая за природной взаимосвязью между месяцем и водою, древние славяне считали, что месяц влияет на урожайность. Праздник поклонения духам неба и земли, оказывающим помощь в хозяйстве и земледелии, получил название **Богатого (Щедрого) вечера**.

«Первыми щедровать начинают дети (в основном мальчики) часов с 12, чтобы успеть до темноты обойти побольше дворов. Щедруют под окном.

Щедрый вечер, добрый вечер,
Добрым людям Богатой вечер!
Чи дом-дома сам хозяин?
Он же сидит в конце стола,
На нем шуба – шуба-люба.
На шубочке поясочек,

На поясочке – калаточек*.

А нам, братцам, всем по пирожочку. [16]

За пение дети получают разные подарки, в основном это яблоки, конфеты, пироги, орехи, монетки. Взрослую группу щедрующих «хозяева приглашают в дом, зажигают свечи. Накрывают праздничный стол. Щедрующие заходят в дом, встают лицом к иконе и начинают поздравлять» [17]. «Взрослых, конечно, ждали и садили за стол. В этот день всегда в домах варились вареники с творогом, кутя из перловой каши, заправленная узваром из сухофруктов» [18]. «Под старый Новый год женщины в с. Завгороднее Балаклейского района собираются группами по 6-7 человек и ходят по дворам. Когда заходят в хату, на пороге спрашивают разрешения пощедровать, затем проходят в комнату и, встав лицом к передней стене дома, к окнам, поют щедровку «Как на речке на Ердани» (№ 10). Хозяев при этом, как правило, в комнате нет, а если есть, они стоят сзади за спинами поющих. Щедровальников одаривают салом, водкой, конфетами и деньгами» [19].

Вожделение Маланки на Щедрый вечер является общим обрядом для русского и украинского народов. Мистические процессы, производимые в этот день, отличаются от рождественских. Главную роль в обряде исполняет Маланка (обычно в роли Маланки выступает переодетый юноша). «Маланку водят из дома в дом с пожеланиями добра, удачи по хозяйству и в поле» [20] (№ 8). В селах Красноградского района на Маланку ходили только юноши и взрослые.

Маланка святая

К Василю ходила.

Василю будила.

«Василечка, тато,

Пусти меня в хату,

На теплае лето,

На холодную зиму.

Зиму зимувати.

И жито, пшеницу,

Всякаю кашницу... (№ 8)

Зимние обрядовые действия сопровождались ритуальной едой: круглыми хлебами и калачами (символ солнца), рыбою (символ воды), кашею и кутею (символ земли), варениками (символ месяца). Пирог, как и вареник, символизирует новорожденный месяц и считается священным блюдом праздника. В большинстве текстов колядок и щедровок встречаются пожелания колядующих получить в награду за щедрование именно пироги (№ 9, 10).

* Здесь, кошелек с деньгами.

Щедрибочка щедровала,
К оконушку приказала:
– Дай, баба, пирога!
А не дашь пирога –

Возьму корову за рога,
А кобылу за губрила,
Поведу ее на могилу,
Пропью ее за пятак.

Маленький хлопчик
Влез на стопчик,
Дудочка играет,
Хозяина забавляет.
У хозяина сундучок,
Вынимает пятачок.
– Сею, вею, повеваю,

С Новым годом поздравляю!
Выносите пирога,
А то корову за рога.
Выносите сало,
Чтоб свинья плясала.
Вы давайте, не ломайте,
А ножичком режьте.

Зароди, господи,
Жито, пшеницу,
Всякую кашницу.
Сяду на порог –
Дайте пирог.

Сяду на полицу –
Дайте поляницу.
Сяду на песок –
Дайте сала кусок.

Дети не всегда могут исполнить мелодически сложные зимние обрядовые песни, поэтому они скандируют коротенькие тексты юмористического содержания, имеющие речитативно-декламационный состав (№12, 13). Иногда детьми исполняются песни с простым мелодическим напевом, амбитус которых редко превышает квинту.

Немаловажную роль занимают *обсевальные песни*. Как жанр устного народного творчества обсевальные песни оказались долгоживущими в народе и занимают определенное место в народно-песенной традиции российских переселенцев. Особенностью этого жанра является опевание или изображение посева, мотив которого сопровождает магически-символическое обсевание двора, дома, членов семьи и т.д. на следующий день за Богатым вечером. Обряд обсеваания отчасти сходен с древним обрядом осыпания при бракосочетании молодых и даже при венчании на царство русских государей, в предвещание изобилия благ земных. Обсевают только мальчики и мужчины. Это правило подчинялось функциональному природному значению каждого: мужчинам – сеять, женщинам – рожать. Считается, что чем раньше в дом придут обсевальщики, тем быстрее сбудутся пожелания. Зерно, со-

гласно обычаям, хозяйки собирают и отдают курам, чтобы те лучше неслись и больше вывели цыплят или засевают им поля.

Некоторые обсевальные песни исполняются как поэтическо-магические заклинания. Основным мотивом таких песен являются увеличение урожайности на полях, улучшение хозяйственной деятельности, достаток в доме и семейное благополучие (№ 14, 15).

Лошадки, жеребитесь,
Жеребяточки, водитесь!
Ягняточки, водитесь!
Курочки, неситесь.
Цыпляточки, водитесь!
С Новым годом и счастьем!
Желаем вам хорошей жизни
И с праздником поздравляем!

Из всего вышеизложенного, можно сделать выводы о том, что все тексты, сопровождающие магическо-обрядовые ритуалы, образовались на основе древних славянских заговоров, ритмический характер и частые повторы которых способствовали природному их соединению с мелодией. В соответствии со значением и взаимосвязью с конкретным праздником в данной работе речь шла о колядках, щедровках, обсевальных примерах словесных и песенных жанров, относящихся к зимнему календарному циклу.

По содержанию все перечисленные песни можно разделить на 2 тематические группы: земледельческую и семейную. В структуре песен содержатся отголоски веры в чудодейственную силу слова (вербальная магия). Большинство колядок имеют двухчастную форму – запев и повторяющуюся формулу – припев, содержащий в себе пожелания счастья, здоровья, благополучия (№ 1, 4, 6). По слогочисловому построению колядки имеют размер (3+3+5), (4+4), щедровки – (5+5) с припевом (4+4) и без него. Встречаются и другие формы колядок и щедровок, например (6+6). Дополнительным средством различия зимних песен служит припев. Как правило, в колядках это «Святой вечер», а в щедровках «Щедрый вечер».

Наиболее распространенной формой многоголосия в русских колядках и щедровках является гетерофония, выражающаяся в

нешироком звуковом объеме песен (пентатоника); возможности исполнителей с разными от природы голосами свободно сочинять свои варианты основной мелодии, вплетая их в общую ткань, ощущая при этом лад песни и соблюдая принятые в данном селе или регионе характерные ритмические и интонационные обороты, что в свою очередь повлияло на распространение стиля с устойчивой трехголосной основой, где каждая вокальная партия имеет определенные функции.

Зимние календарно-обрядовые песни, записанные на территории Харьковской области, ни по музыкально-стилевым признакам, ни по своей функции не образуют целостного пласта в местной традиции. А являются примерами узколокальной, специфически-местной традицией одного села или группы сел.

Текстовые и нотные материалы, записанные автором в селах Балаклеевского, Дергачевского, Красноградского районов на протяжении 2001–2003 годов, а также материалы фонда лаборатории фольклора ХОЦНТ, записанные в разные годы В.Н. Осадчей, могут быть использованы руководителями вокально-певческих коллективов при написании тематических сценариев к проведению народно-календарных праздников, фольклорно-этнографических программ, в качестве репертуара фольклорных и вокальных коллективов. Всем тем, кто интересуется народным творчеством, материалы работы дадут возможность прикоснуться к традиционным зимним календарным песням и обрядам русских сел Харьковской области, позволят не только заглянуть в мир предков, но и, быть может, восстановить веками отлаживаемый мир народной жизни; понять суть народных праздников, регулирующих жизнь в природе и обществе, и запрещающих человеку вмешиваться в их установленный порядок.

Список использованной литературы

1. *Грушевський М.* Історія української літератури: У 6 т., 9 кн. – Т.1. – К.: Либідь, 1993. – С. 177.
2. *Снегирев И.М.* Русские простонародные праздники и суеверные обряды. Ч.1. – М.: Советская Россия, 1990. – С. 21.
3. *Сахаров И.П.* Сказания русского народа. В.1. Народный календарь. – М.: Советская Россия, 1990. – С. 124.

4. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. – Київ.: Знання-Прес, 2001. – С. 113.
5. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. – Київ.: Наукова думка, 1991. – С. 70.
6. Личный архив собирателя Плотник Н.А., запись 11.03.2003, информатор – Гисцева А. (1951 г. р.) жительница с. Берестовенька Красноградского района Харьковской области. – № 1.
7. Личный архив собирателя Плотник Н.А., запись 18.02.2003, информатор – Фомина Т.А. (1947 г. р.) жительница с. Русская Лозовая Дергачевского района Харьковской области. – № 2.
8. Личный архив, №1.
9. Личный архив, №1.
10. Личный архив, №1.
11. Личный архив, запись 10.10.2002, с. Протопоповка Балаклеяского района.
12. Материалы лаборатории фольклора ХОЦНТ, записано В.Н. Осадчей в Красноградском районе Харьковской области.
13. Личный архив, №2.
14. Снегирев И.М. Русские простонародные праздники и суеверные обряды. Ч.1. – М.: Советская Россия, 1990. – С. 38.
15. Снегирев И.М. Русские простонародные праздники и суеверные обряды. Ч.1. – М.: Советская Россия, 1990. – С. 68.
16. Личный архив, №2.
17. Личный архив, №1.
18. Личный архив, №2.
19. Дорохова Е.А. Песни села Завгороднее. – М., 1987. – С. 207.
20. Личный архив, №1.

1. А на речке, на Ердани

Колядка

Балакле́йский район,

с. Протопоповка

10.10.2002 г.

Р.Н. Плотник Н.А.

1. Фольклорный ансамбль

$\text{♩} = 132$

вариант

А на ре- чке, на Ер- да- ни. Ма-ти Ма- ри- я ри-зу мы- ла

Ще- д(ы)- рой ве- че- р(ы), до- б(ы)- рой ве- че- ры,

Доб- ры- м(ы) лю- дя- м(ы) на Свят ве- чер.

А на речке, на Ердани

Припев: Щед(ы)рый вечер(ы),
доб(ы)рый вечер(ы),
Добрым(ы) людям(ы)
на Свят вечер.

Мать Мария ризу мыла
А помывши повесила.
На калину, на малину.
На черную смородину
Прилетело три ангеля
Взяли ризу на крылушки
Понясли на небеса
Те небеса отворились
Три ангеля приклонились.

2. Колида, колида

Харьковский район,
с. Терновая

Р. Осадчая В.Н.

Н. Плотник Н.А.

І. Фольклорный коллектив

The image shows a musical score for the song 'Колида, колида'. It consists of two systems of music. The first system has a tempo marking of 120. The melody is written on a single staff in a treble clef, with a key signature of one flat (B-flat). The lyrics are written below the staff. The second system continues the melody and lyrics. The lyrics are in Russian and describe a girl named Kolyda who goes on a journey to find a husband.

ко-ли-да, ко-ли-да, по-шла по до-ро-жке. на-шла со-би за-вя-зо-чку по-шла к ко-ва-ле-шку

5
ко-валь, ко-ва-ле-чек, сло-ми то-по-ро-чек. по то-м(ы) мо-сту три бра-тца шли

Колида, колида, пошла по дорожке
Нашла соби завязочку, пошла к ковалешку.
Коваль-ковалечек, сломи топорочек.
Я пойду в лесочек помостю мосточек.
По том мосту три братца шли.
Первой братец – Рождество Христово,
Второй братец – Ясен Косарецкий,
Третий братец – Иванко Креститель.
Как стал крестить, под ним лед трящить.
Колида пищить.
Колида, колида, колы мясо есть.

3. Щедрый вечер, доброй вечир

Колядка

Харьковский район,

с. Терновая

июнь 1992 г.

Р. Осадчая В.Н.

Н. Плотник Н.А.

1. Фольклорный ансамбль

одна все

ше-д(ы)-рай ве-чи-р(ы), до-б(ы)-рай ве-чи-р(ы)

до-б(ы)-рам лю-дя-м(ы) на С(ы)-вят ве-чи-р(ы)

вариант

Ма-ти Ма-ри-я-(а) ри-ко-(ы)-зы мы-ла-(а)
ко-ло-ти-ла

по-ко-ло-тем-ши по-на ве-си-ла
ка-ли-ну

на ма-ли-ну
на чеп-чу-ю

сма-ро-ди-ну.

Щед(ы)рай вечир(ы),
 Доб(ы)рай вечир(ы)
 Доб(ы)рам людям(ы)
 На С(ы)вят вечир(ы)

Мати Мария ризы мыла
 Колотила
 Поколотемши повесила
 На калину, на малину,
 На черную смородину.

Прилетело три ангола
 Взяли ризы на к(ы)рылушки
 На перушки
 Понясли ризы попод небеса
 Сини небеса растворилися
 Все святые поклонилися.

Щед(ы)рай вечир(ы),
 Доб(ы)рай вечир(ы)
 Доб(ы)рам людям(ы)
 На С(ы)вят вечир(ы)

4. А в нас на речке на Ердане

Колядка

Балакле́йский район,
 с. Петро́вское
 16.09.1992 г.
 Р. Мещанинова В.П.
 Осадчая В.Н.
 Н. Плотник Н.А.

12
до- б(ы)- рым(ы) лю- дя- м(ы) на свят ве- чи- р(ы) на здо- ро- вья

21
вариант А
2. Ма- ти Ма- ри- я ри- зу мы- ла
3,4,5,7,8,11,12,13

25
вариант В
6. При- ле- те- ло три а- н(ы) ге- ля

1. А в нас на речке на Ердане

Припев:

Щед(ы)рой вечир(ы)
Доб(ы)рой вечир(ы)
Доб(ы)рым людям(ы)
на Свят вечир(ы),
на здоровья!

2. Мати Марие ризу мыла
3. Помывши ризу повесила
4. Повесила на калину
5. А с калины на малину
6. Прилетело три ангеля
7. Взяли ризы на крылешки
8. Понясли ня под небеса
9. Все небеса растворились
10. Все святые поклонились
11. Чи дома-дома сам хозяин?
12. А он дома, сидит в конце стола
13. На нему шуба – глянутья любо

5. Колида по дорожке шла

Колядка

Балакле́йский район,

с. Петро́вское

16.09.1992 г.

Р. Мещанинова В.П.

Осадчая В.Н.

Н. Плотник Н.А.

Музыкальный текст песни:

Ко-ли-да, по до-ро-жке шла. Ко-ли-да, же-лез-ку на-шла.

Ко-ли-да, ко-ва-лю по-не-сла. Ко-ли-да, ко-валь-ко-ва-ле-чек.

Ко-ли-да, скуй то-по-ро-чек. Ко-ли-да, на что то-пор?

Колида, по дорожке шла
Колида, железку нашла.
Колида, ковалю понесла.
Колида, коваль-ковалечек,
Колида, скуй топорочек.
Колида, на что топор?
Колида, дубы рубить.
Колида, на что дубы?
Колида, мосты мостить.
Колида, трем братцам ходить.
Колида, первый братец
Колида, Рождество Христово.
Колида, другой братец

Колида, Василь Косарецкий.
Колида, третий братец
Колида, Иван Креститель.

6. А в нас да на речке, на Ердани

Щедровка

Дергачевский район,

с. Русская Лозовая

18.02.2003 г.

R.N. Плотник Н.А.

I. Фомина Т.А. (1947 г.р.)

$\text{♩} = 72$

одна все припев

а в нас да на ре-чке- (с), на Е-рданне- (а), Ще-(н)дро-и ве- (с) чи- (н)-р(ы).

до- (о)-б(ы)-ро-(о)й ве-чи- (ы)-р(ы), до-(о)-б(ы)-ры-м(ы) лю-дя- (а)-м(ы), Ба-(а)-га-то- (о)й ве-чир.

вариант

Ма- (га)-те-ри бо-жа- (а). ря- зу- (у) мы-ла- (а).

А в нас да на речке, на Ердани

Припев:

ще(н)дрой вечер(ы),
доброй вечир(ы),
добрым(ы) людям(ы),
Багатой вечир.

Ма(га)тери Божая ризу мыла, колотила.

Поколотемши развешивала.

На калину, на малину.

В этом домя есть молодец.

То Николаюш(е)ка Иванович.

Его девуш(и)ка то Татиянуш(и)ка

Афанасиевна

7. Вы святы вечера

Колядка

Балакле́йский район,

с. Завгороднее

январь 1979 г.

Р.Н. Дорохова Е.А.

1. Фольклорный ансамбль

1. Вы с(м)-ва-ты, вы с(м)-ва-ты, свя-ты ве-че-ры,
о-х(а) ле-хи, о-х(а) ле-ли, ну-па-до-мо-с.

5
2. Да что мы с(м) - ня - ты, да с(м) - во - ро п(м) - ри - ш(и) - ли.

6
о - х(а) ле - ли, о - х(а) ле - ли, й у - ла - до мо - с.

9
3. Да что мы с(м) - во - ро п(м) - ри - ш(и) - ли, й а п(м) - ри - с - ха - ли,

11
о - х(а) ле - ли, о - х(а) ле - ли, й у - ла - до мо - с.

13
4. А я, м - ла - да, м - ла - де - шчи - ки, о - н не на - ра - бо - та - ла - ся,

15
о - х(а) ле - ли, о х(а) ле - ли, й у - ла - до мо - с.

Вы святы, вы святы, святы вечера,
Вы святы, вы святы, святы вечера,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

Да что вы, святы, да скоро пришли,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

Да что вы скоро пришли й а приехали,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

А я, млада-младешенька, не наработалася,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

Не наработалася, ой, не напрялася,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

Посылают меня, младу, и туда-сюда,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

И туды-сюды, на огород молотить,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

Как у мене, молодой, да свекор лютой,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

Да свекор лютой, свекровья журлива,
Ох лели, ох лели, у-ладо мое.

8. Ой рано, рано на заре

Щедровка

Харьковский район,

с. Терновая

июнь 1992 г.

Р. Осадчая В.Н.

Н. Плотник Н.А.

І. Фольклорный ансамбль

одна - - - - - все
ой. ра- но, ра- но, ра- но на за- ре

ку- ры за- пе- ли. ой, ра- няша с то- го

и- ва- нуш- ка встал. вот и ли- су- шка,
а то де- ву- шка

ма- (а)рь- юш- ка

Ой, рано-рано,
Рано на заре
Куры запели.
Ой, раньша с того
Иванушка встал.
По двору ходил,
Кольцям прозвонил,
Братцяв побудил.
«Вставайте, братцы,
Сидлайтя коней,
На охоту ехатя.
Лисушку ловитя.

Вот и лисушка,
А то девушка
Ой Марьюшка,
То Ивановна.»
А в Иванушки
Два стога жита,
Третий пшеницы
На поляницы.
Четверта гречки
На варенички.
Пята(г)а овса.
Щадыровачка вся.

9. Маланка святая

Красноградский район,
с. Берестовенька
июнь 1992 г.
Р. Мещанинова В.П.
Осадчая В.Н.
Н. Плотник Н.А.

Маланка святая к Василию ходила.
Василию будила.
«Василечка, тато, пусти меня в хату.
На теплае лето, на холодную зиму.
Зиму зимувати, лето засивати.
И жито, пшеницу, всякую кашницу».
Дивка жито жала, честный хрест держала.
Радуйтеся, люди, вам Сус Хрестос будет!
Столы застеляйте, свечи зажигайте.
А нам пирог дайте.
Целый, не ломайте.

– Здравствуйте, хозяин с хозяйкою!
С Новым годом!
С праздником!

10. Как на речке, на Ердане

Щедровка

Балакле́йский район,

с. Завгороднее

январь 1979 г.

Р.Н. Дорохова Е.А.

1. Фольклорный ансамбль

1. Как на ре - чке, на Е - р(у) - да - не

ше - л(ы) - рый ве - че - р(ы), до - б(ы) - рый ве - че - р(ы),

до - б(ы) - рой лю - дя - м(ы).

на с(ы) - вят ве - че - р(ы),

на з(ы) - до - ро - вья.

2. Ма - ти Ма - ри - я ри - ту мы - ла.

ше - л(ы) - рый ве - че - р(ы), до - б(ы) - рой ве - че - р(ы).

12 до - б(м) - ра-м то - да - м(м),

13 на с(м) - вет ве - че - р(м),

14 на з(м) - до - ро - вы.

15 3. По - мы - сти ри - у; по - ве - си - па,

17 ше - л(м) - рый ве - че р(м), до - б(м) - рый ве - че - р(м),

19 до - б(м) - ра-м то - да - м(м)

20 на с(м) - вет ве - че - р(м),

21 на з(м) - до - ро - вы.

Как на речке, на Ердане,
Как на речке, на Ердане,

Припев:

Щедрый вечер, добрый вечер,
Добрым людям
На свят вечер,
На здоровье.

Мати Мария ризу мыла,

Припев

Помывши ризу, повесила,
 Припев
 На калину, на малину,
 Припев
 Чи дома, дома сам хозяин,
 Припев
 А хозяин – Иванушка,
 Припев
 Сидит жа он в конце стола,
 Припев
 Сидит жа он, вечеруе,
 Припев
 Щуку да рыбу, белу белизну.
 Припев

11. Рано на заре куры запели

Щедровка

Балаклеийский район,
 с. Завгороднее
 январь 1979 г.
 R.N. Дорохова Е.А.
 I. Фольклорный ансамбль

= 66
 одна
 все
 ра- но, ра- (а)- (га)-но, ра- но же на за- за- ре.
 припев
 о- и, да- и Бо- (о)- (о)-же. ра-(а)-но же на - (а) за- ре, Свя- то- и ве- (чир)

Рано на заре, ой, дай Боже,
рано на заре, Святой вечер.
Рано на заре куры запели.
Ой, дай же Бог, куры запели.
Святой вечер.
Раньше за куры не петушок встает.
Дай же, Боже, не петушок встает.
Святой вечер.

12. Колядка

Балакле́йский район,
с. Протопо́ловка
10.10.2002 г.
Р. Плотник Н.А.
I. Фольклорный ансамбль

Здравствуйте, хозяин с хозяйкою!
Поздравляем вас с праздником!
С Рождеством!
Открывайте сундучок,
Доставайте пяточок.
Пяточок не такой,
Дайте рубель золотой.

13. Щедровка

*Дергачевский район,
с. Русская Лозовая
18.02.2003 г.
Р. Плотник Н.А.
І. Фомина Т.А. (1947 г. р.)*

Щедрый вечер, добрый вечер!
Добрым людям Богатой вечер!
Чи дом-дома сам хозяин?
Он же сидит в конце стола.
На нем шуба- шуба-люба.
На шубочке поясочек
На поясочке калаточек
А нам, братцам, всем по пирожочку.

14. Обсыпальная

*Балаклеяский район,
с. Протопоповка
10.10.2002 г.
Р. Плотник Н.А.
І. Фольклорный ансамбль*

В полях, полях, плужок ходя
Бога прося.
«Ради, Боже, жито, пшеницу,
Всякую кашницу.»
Здравствуйте, хозяин с хозяйкою!
С Новым годом!
Поздравляем вас с праздничком!

15. Обсыпальная

Дергачевский район,

с. Русская Лозовая

18.02.2003 г.

Р. Плотник Н.А.

И. Фомина Т.А.(1947 г.р.)

Поля, поля, сам плужочек ходя.

За тим плужочком мать Мария

Бога просила.

Зароди, Боже, жито, пшеницу,

Всякую кашницу!

Здоров были!

С Новым годом да счастьем!

Хозяйка: Здоров, здоров! (и угощает всех сладостями)

Грудневі свята

Сценарій фольклорної вітальні, присвяченої народним святam «Введення», вm. Катерини, ап. Андрія Первозванного, св. Миколая

Автор сценарію –
Л.І. СТРЕЛЬНІКОВА,
провідний методист Харківського
обласного центру народної творчості

До створення цього сценарію автора надихнуло багатство етнографічного матеріалу і прагнення об'єднати практично увесь цикл грудневих свят єдиною сюжетною лінією, що дасть цілісність у їх сприйнятті. Для повноти розкриття різних свят зроблено акцент саме на святі Введення, вм. Катерини, ап. Андрія, св. Миколая. Справа в тому, що на Саву та Варвару також збиралися на вечорниці. І щоб не переобтяжувати сценарій фактичним матеріалом, автор тільки називає згадані свята як такі, що передували св. Миколаю.

Описуючи свято св. Миколая, автор використав етнографічні матеріали Західної України, де дійсно св. Миколай був і залишається таким собі передноворічним Дідом Морозом. На Східній Україні це свято відзначали як суто християнське, з особливою урочистістю там, де знаходяться храми Св. Миколая.

Сцена нагадує святково вбрану світлицю.

Входить Господиня, підходить до Покуті, хреститься на ікони.

Господиня: Слава тобі, Господи, що третьої Пречистої діждала, слава тобі, Боже, що до світлого твого Введення все поробити встигла. Землю впорала, нехай спочиває до літа, сили набирається, коноплі всі перетерла, білизну випрала, світлицю до зимування підготувала. Сьогодні і відпочити можна. Сьогодні Бог відпускає праведні душі, щоб могли подивитися своє тіло. Може й до мене завіта праведна душа мого Трохима. Добрий чоловік був, царство йому небесне. *(Грюкають у двері.)*

От тобі і маєш. Кого це до мене занесло? Добре, якби молоді та здорові. Нехай би й дівчата. Надвечір вже можна і їм, аби не старі та бідні, бо то вже добра не жди. *(Грюкіт посилюється.)*

Таки, мабуть, молоді, бач як грюкають. Годі вже вам, годі, зараз відчиню! *(Відчиняє двері, до хати входять вродливі хлопці. У їх виконанні звучить колядка)¹.*

Хлопець 1: Доброго дня, тітко Ганно.

Хлопець 2: Дай, Боже, добрий день, щоб їх худобонька здорова була, і ви та і ми з Вами. Дівчата, заходьте! *(Входять дівчата).*

Дівчина 1: Із третьою Пречистою Вас, тітонько! Дай, Боже, здоров'ячка!

Господиня: Спасибі, дорогенькі, на доброму слові. Ото вже розважили стару.

Дівчина 2: Та хіба ж ви стара, он, яка чепурненька та гарненька!

Хлопець 1: А в хаті як у Вас все до ладу.

Хлопець 2: Все чисто прибрано.

Господиня: Що це ви півнями розспівались? Мабуть, вам щось від мене треба? А ну кажіть з чим прийшли?

Дівчина 1: Тітонько Ганно, а ви хіба ж не здогадуєтесь?

Дівчина 2: Ми ж Вашу хату ще на досвітках вподобали, а сьогодні всім товариством прийшли до Вас з проханням.

Хлопець 1: Дозвольте нам у Вашій хаті і зимові свята відзначити.

¹ На Введення, Катерину, Андрія, Савву, Варвару, Миколу співали вже колядки.

Господиня: Оце молодці, так молодці! Ще Введення мостить мости, а вони вже про зиму турбуються. Ну, як же вам відмовити? Добре. Тільки, щоб все за звичаєм було і щоб сварок ніяких, і бруду. Бо я цього не люблю, зараз же на мороз вижену.

Всі (наввипередки): – Та що Ви, тітко Гано! Чи ми звичаю не знаєм? Все добре буде, от побачите.

Господиня: Ну якщо так, то приходьте. А коли ж вас чекать?

Дівчина 1: 7 грудня, на Катерину, тітонько!

Господиня: Так це ж через три дні.

Всі: – Через три дні, тітонько! Дуже вам вдячні.

– До побачення. Нехай Пречиста охороняє вас! *(Вибігають з хати, наспівуючи колядку "Час, додому, час".)*

Господиня: Пішли... Що то значить молодість! Прибігли, шуму наробили і далі побігли. От я і дочекалась праведних душ, спасибі тобі, Боже!!! Спасибі тобі, Пречистая Мати, що не забувають люди дороги до мого порогу. З ними й мені не буде сумно зиму зимувати. *(Виходить.)*

Десь здалеку звучить пісня, в якій оспівується жіноча доля. До світлиці заходять дівчата, одна з них тримає ікону святої великомучениці Катерини. Її звати Катря. Вона підходить до Покуті, ставить туди ікону, засвічує біля неї свічку і звертається до ікони з молитвою.

Катря: Ангеле Божий, охоронице моя, свята великомученице Катерино! Прийми молитву мою. Ти мене сьогодні захисти, від усякого зла охорони, доброму ділу навчи, на шлях спасіння наведи. Дай мені долю щасливу, життя довге із судженням-коханям.

(Дівчата по черзі вітають Катерину з днем Ангела.)

Дівчина 1: З днем Ангела, Катре!

Дівчина 2: Нехай твій дім і родину обминає лиха година.

Дівчина 3: Нехай свята Катерина стоїть на сторожі твого щастя.

Катря: Спасибі вам, дівчата. Пригощайтесь чим Бог послав, а я зараз вишневі гілочки у воду поставлю.

(Підходить до столу, де вже лежать чотири вишневих гілочки, кожна перев'язана різнокольоровими стрічками.)

Ця гілочка татова, ця матусина, ця Василюкина, а ось ця моя. Дай, Боже, щоб усі до Різдва розквітли. Якщо з'являться на них

квіточки, то всі ми живі та здорові будемо, а я ще й заміж вийду. Свята великомученице, Катерино, захиснице моя, замов за мене та усю родину мою перед Матір'ю Божою та Господом Ісусом Христом. *(Звертається до дівчат.)*

Дівчата, а ви сьогодні вже ходили на вулицю по-під вікна.

Дівчата *(усі разом)*: Ні!

Катря: Ну тоді пішли разом. Може ще щось про свою долю дізнаємось.

Дівчина 1: Пішли швиденько, бо вже сутінки. Скоро йти до тітки Ганни закликати Долю до каші.

(Дівчата виходять, а до хати заходить Господиня.)

Господиня: Ох і холодно ж на дворі. Це не дуже гарна прикмета, бо як на Катерину холодно, то буде голодно. Краще була б вода, бо як Катерина по воді, то Різдво по льоді. Ну та хіба ж це від людини залежить? То вже, що Бог дасть! *(Здалеку чується спів колядок.)*

О, це вже, мабуть, дівчата до мене йдуть! Піду відчиню.

– Заходьте, гості дорогенькі!

(Дівчата заходять. Вони принесли борщ та кашу.)

Господиня: Ну як, смачний борщ приготували? А каша вдалася?

Дівчина 1: Та старалися, тітонько.

Дівчина 2: Може скуштуєте?

Господиня: Та ні, хіба ж можна попереду долі куштувати. Розкажіть краще як ворожилася?

Дівчина 1: Я сьогодні удосвіта, до сходу сонця, до криниці ходила, видивлялася на себе. Спочатку відображення трохи поколихалося, а потім прояснилося і таке чисте стало, наче я у люстерко дивилась.

Господиня: То добра прикмета, щаслива у подружньому житті будеш.

Дівчина 2: А я сьогодні ходила під вікна, прислухаючись до розмов. І таке почула, що не знаю як розтлумачити. Каже дядько Микола: "Треба мені їхати на заробітки, бо на своєму хлібові до весни не доживемо." А тітка Мотря йому: "Ні, Микола, я економніше господарюватиму, а тебе від себе не відпущу". До чого це, тітко Ганно?

Господиня: Та, мабуть, до тебе залицятиметься хтось із іншого села, а може й з міста. Та заміж все одно за свого підеш.

Дівчина 3: Сьогодні виходила на вулицю, ще сіріло. Дивлюсь – хтось схожий на чоловіка йде, підкралася та й питаю як його звати. А він сердешний злякався та як чкурне від мене – тільки я його й бачила. *(Дівчата сміються.)*

Господиня: Ну нічого, нічого, дівчино! Ще рік на батьківському хлібі відпочинеш... Ну а ти, Катре, як ворожила?

Катря: А я на ніч місточок під ліжко ставила. По ньому мене хлопець якийсь перевів. Прокинулась – лица не пригадаю.

Господиня: Все вірно зробила, розумнице. Ну що ж, дівчата, годі нам базікати та хлопців голодом морити. Беріть кашу та пішли долю закликати. *(Дівчата накладають у миску кашу і виходять на двір.)*

Дівчина 1: Доле, доле, йди до нас кашу їсти!

Дівчина 2: Йди, йди, суджений, кашу їсти! *(Б'є макогоном¹ у ворота)*

Дівчина 3: Доле моя, Іване, мій предречений, йди до нас вечеряти. Прийди, прийди, Доле моя!

Катря: Катерино, доля наша, покрий головоньку – буде каша!

(Хлопці, що сидять у сховці, відгукуються на кожне звертання. Після закінчення закликань на кашу юнаки почергово заходять до хати.)

Хлопець 1: Добридень, паніматко, вся чесна громадо і хато! Чи дозволите завітати до осель й привітатись з Катериною.

Господиня: Заходьте, заходьте, хлопці!

Хлопець 2 *(з хлібом):* Зі святою Катериною, з добрим вечором здоровенькі були! *(Кладуть хліб на стіл.)*

Господиня: Сідайте, хлопці, ближче до нашого борщу й каші, а я зараз горілочку принесу, що дівчата припасли, та й почнемо вечеряти.

Хлопець 1: Спасибі, паніматко, а ми зараз з хлопцями пару собі підберемо. *(Підходить до Катрі і говорить.)*

¹ Макогін – дерев'яний стрижень із потовщеним заокругленим кінцем, яким розтирають у макітрі мак, пшоно тощо.

З днем ангела, Катре! Відгадай у якій руці два горіха? *(Катря показує і відгадує. Хлопець бере її за руку і вони разом сідають за стіл. Інші хлопці у такий спосіб обирають собі пару. Якщо дівчина відгадує непарну кількість, то хлопець шукає ту, яка відгадає парну кількість.)*

Господиня: Вибрали собі пару, от і добре. Можна і вечерю розпочати. *(Розливає горілку і примовляє.)* Із святою Катериною вас, дівчата й хлопці! Хай вам щастить, хай добре гуляється та співається і з моєї легкої руки нехай доле до вас усміхається. *(Випиває горілку.)* Пригощайтесь, дорогенькі, та заспівайте мені пісень колядкових, де про долю згадується. *(Звучить колядка)*

Господиня: Співаєте добре, а зараз і ногам роботу дати можна.

Дівчата і хлопці (разом): Так піст же, тітонько, танцювати не можна.

Господиня: Молодці! Звичай пам'ятаєте. Ну як танцювати не можна, то пограйте.

Хлопець 1: А це можна! Зав'яжіть мені очі хусткою, я шукаю свою долю. А ти, Катре голосніше вигукуй, щоб я тебе із закритими очима знайшов.

(Хлопцю зав'язують очі, а дівчата з різних кутків хати вигукують. Потім вони міняються місцями. Хлопець 1 знаходить Катрю, а інші ловлять то хлопця, то Господиню, що викликає загальний сміх.)

Господиня: Ну, от і мене моя доля знайшла. Ось і я з вами неначе помолодшала. Але ж пізно вже, сьогодні на досвітки не залишаються. Дівчатам ще треба ворожити. Заспівайте мені останньої та йдіть з Богом по домівках. Через тиждень зустрінемось. Та дивіться ж хлопці, не заважайте дівчатам "калиту"¹ готувати. *(Хлопці та дівчата прощаються з Господинею, заспівають колядку, виходять.)*

(На сцену виходить хлопець Андрій.)

¹ "Калита", калата, калета – обрядовий круглий пиріг з діркою посередині, виготовлений з пшеничного борошна з медом, – використовувався на дохристиянському святі Калити, яке з прийняттям християнства співпало із святом апостола Андрія Первозванного.

Андрій (закликає): Ого-гов, парубоцтво! Збирайтесь худкіше, підемо лякати жіноцтво! (Свистить. До нього підбігають хлопці.)

Хлопець 1: Із святом тебе, Андрію!

Хлопець 2: Ангела-охоронця тобі зичу.

Хлопець 3: Що це ти задумав, іменинник?

Андрій: Та я чув, що дівчата з нашого кутка сьогодні удосвіта збираються до криниці йти, воду для балабушок¹ у роті носити.

Хлопець 1: Так ти замість того, щоб до церкви йти та Андрію Первозванному свічку ставити, хочеш, щоб ми дівчат лякали?

Андрій: Та до церкви ще встигнемо, а от через твій довгий язик дівчат зараз прогавити можемо і залишитись без макітри² вареників на вечір. Пішли в засаду.

(Хлопці ховаються, а на сцену виходять дівчата. У кожної по-вен рот води. Хлопці вискакують з укриття та обступають дівчат.)

Андрій: Здоровенькі були, красуні!

Хлопець 1: Із святом, дівчата.

Хлопець 2: Пішли танцювати.

Хлопець 3: Що це ви не чемні такі? Мовчите, наче води в рот набрали.

Андрій: І щоки, як у Явдохи.

Хлопець 1: І очі, як у сови вночі.

Хлопець 2: Усміхніться, голубоньки!

Хлопець 3: Бо зараз втечемо.

(Дівчата не витримують і виливають воду на хлопців, сваряться.)

Дівчина 1: От вам за Явдоху!

Дівчина 2: От вам за сову!

Дівчини 3 і 4: А це тобі, Андрію, за те, що все затіяв. (Дівчата б'ють хлопців.)

Дівчина 1: Ну, досить вже, дівчата! (Звертається до хлопців.) Кажіть, чого від нас треба?

¹ Балабушки – невелички булочки, які використовувались дівчатами під час ворожіння.

² Макітра – вид глиняного посуду великого розміру напівсферичної форми з широким отвором.

Андрій: Викупу.

Дівчата (хором): Якого?

Андрій: Макітру вареників, бо яка ж андріївська вечеря без них.

Дівчина 1: Добре, домовились! А зараз не заважайте нам воду носити, тісто місити, балабушки та калиту ліпити.

(Хлопці йдуть геть, а дівчата примовляють, вдаючи, що замішують тісто та виліплюють калиту.)

А ми калиту місили,
З усіх криниць воду носили;
Як балабушки місили -
З ополонки воду носили.

(Коли у піч калиту саджають, при цьому примовляють.)

Андрій піч вимітає,
Катерина в піч заглядає...

Дівчина 1: От і готова наша калита - медом полита, маком укрита. А вареники як?

Дівчина 2: Ось уже останнього вареника виймаю. То можна і до тітки Ганни йти Калиту чіпляти. *(Дівчата йдуть. До світлиці входить Господиня.)*

Господиня: Увесь день сніг іде, значить, цілий тиждень хурделиці бути. Правду кажуть люди: "Без кожуха-добродія погано на Андрія". А чи не завадить ця завірюха андріївській вечері. Вже час калиту чіпляти, а щось нікого нема. Може тісто погано підходило, чи може хлопці меду забули для калити принести? Та ні, що це я розтурбувалась. Ось же наливочка і медівочка стоять, хлопці ще вчора принесли. Може зараз усі й прийдуть. Ой, щось мені не сидиться, піду їм назустріч. *(Господиня йде до дверей, а їй на зустріч з піснею входять хлопці та дівчата.)*

Господиня: Нарешті! Ви забарились. Чи щось з калитою сталося?

Дівчина 1: Та ні, все гаразд. Ось зараз тільки за червону стрічку до сволоку підв'яжемо. Беріть, хлопці!

(Хлопці прив'язують калиту. Дівчата співають.)

У небо, наша калита, у небо.
А ти, сонечко, підіймись,

Та на нас подивись:
Ми калиту чіпляємо,
На місяць поглядаємо,
Свою долю - радість закликаємо...

Господиня: Гарна вийшла калита. А чи знаєте ви, що вона означає і чого її під стелю вішають?

Дівчина 1 (підмигуючи іншим): Та чули щось. Але коли ви нагадаєте, ще краще запам'ятаємо.

Господиня: Калита під стелю - це символ сонця і Бога-предка, і Бога-шлюб; мак у коржі – зорі на небі, дітки сонця. Мак – зорі, віщує багатство та достаток, що його творить і подає сонце – Дажбог.

Хлопець 1: Щоб ми без вас робили, берегине звичаїв наших. А зараз благословіть їхати на коцюбі.

Господиня: Значить, ти будеш паном Коцюбинським? Благословляю. А хто ж у вас сьогодні буде паном Калетинським? Мабуть, Андрій?

Всі (хором): Андрій, Андрій!

Господиня: Ну тоді ось тобі квача, керуй, Андрію.

Хлопець 1: Добрий вечір, пане Калетинський!

Андрій: Доброго здоров'я, пане Коцюбинський! Куди йдете?

Хлопець 1: Йду калиту кусати...

Андрій: А я буду по писку писати!

Хлопець 1: А я вкушу!

Андрій: А я впишу!

Хлопець 1: А я все одно доїду!

Андрій: А я в зуби квачем заїду!

Хлопець 1: Ах, ти так!

Андрій: Та хоч так, хоч не так, знатиме твоя шия мій кулак.

(Хлопець 1 не втримується і посміхається. Андрій обмазує його сажею. Гра продовжується. Хлопці та дівчата чимчикують до калити на коцюбі. Їх намагаються розсмішити. Якщо ж досягти цього не вдається, то ті повинні підстрибнути і вкусити калиту. По закінченні дійства Андрій знімає калиту і розподіляє її між усіма присутніми.)

Андрій: Калита, калита, солодка була, тепер ми тебе з'їмо та за стіл сядемо. Хлопці, купуйте свої шматочки, бо дівчата солодку калиту зробили і на могорич заробили. А вам, дівчата, спасибі за калиту і за клопіт.

(Сідають за стіл попарно: пан Калетинський зі своєю помічницею, потім ті, хто переміг, вибираючи до вподоби сусідок.)

Дівчина 1 (оповіщає): Андрій народився!

(Всі починають співати колядку)

Господиня: Які ж ви голосисті, любі мої гості! Слухала б вас з місця не сходячи аж до Миколаївських свят.

Дівчина 1: Спасибі, тіточко Ганно, на доброму слові. Сьогодні вже прощатися будемо. На Миколая і зустрінемось.

Господиня: А чого на Варвару та Саву не завітаєте?

Хлопець 1: Якщо будемо савити і варварити, без штанів залишимось.

Господиня: І то правда. Ще мені старі люди казали: "Прийшла пора савити, варварити і куделю кучматити". На Варвару добре вишивається. То ж будете, хлопці, у вишитих сорочках ходити! Ну й розумні ж ви! Мабуть до школи вас на пророка Наума віддавали. До речі, завтра 14 грудня - його день. Не забудьте пошанувати пророка Наума за те, що наставив вас на розум.

Всі (разом): Не забудемо! До зустрічі на Миколая! *(Йдуть геть.)*

(На сцену виходять хлопчик і дівчинка – Василь і Василинка, вони сперечаються.)

Василинка: Василю, не чіпай моєї ляльки. Хіба тобі нема чим гратись?!

Василь: Та якби було, я б до тебе не чіплявся.

Василинка: Все одно віддай. Це моя лялька!

Василь: А що станеться, якщо і я нею пограюсь?

Василинка: Та ти ж хлопчик. Навіщо тобі моя лялька? Я от друзям твоїм розкажу, що ти ляльками бавишся. Вони тебе засміють.

Василь: *(Показує дівчинці кулак.)* А ось це бачила?

Василинка: Я мамі і святому Миколаю про тебе розкажу. Він тобі завтра ніякого даруночка не принесе.

Василь: А тобі теж не принесе, бо ти жадна і зла, а святий Миколай таких не любить.

Василинка: Ну, добре, давай миритися. Ти будеш татом, а я мамою, а вона – (показує на ляльку) нашою донечкою. Погойдай дівчинку.

(Хлопчик гойдає ляльку, дівчинка співає колискову. До хати заходить матуся.)

Матуся: От які гарні у мене дітки - не шумлять і не сваряться, а ладненько граються. Святий Миколай вам завтра обов'язково даруночки принесе. Давайте зараз станемо разом на молитву і попросимо його завітати до нас. *(Стають на коліна, матуся читає молитву.)*

“Святий отче Миколай, вірний Заступник тих, що до Тебе вдаються і в Тебе просять помочі. Молю тебе, заопікуйся мною та захорони мене і діток моїх від дочасних нещасть, себто від гріхів.

Святий отче Миколай, встався за нас до милосердного Бога й впроси для нас ласки, щоб у здоров'ї, невинності душі разом з Тобою славили Трійцю одного Бога у безконечні віки. Амінь.”

На добраніч, любі мої!

(Діти лягають спати, а мати дістає з-під столу мішечок і виймає звідти подарунки.)

Це Василинці, а це Василю. Віддам завтра тому, хто Миколая гратиме.

(Звучить колядка “А хто, хто Миколая любить”. Її співають хлопці і дівчата. Один з хлопців переодягнений у Миколая. У нього довга борода, а у руках соснова гіллячка обвішана цукерками.)

Миколай: А чи є у цій хаті малеча?

Матуся: Є, є, святий Миколаю!

Миколай: А де ж вони поховались? Мабуть нікчемні та погані, що мене злякались?

Матуся: Та ні, святий отче, вони чемні і гарні, бояться їм нема чого.

Миколай: А як же вас звать?

Діти: Василь і Василинка.

Миколай: А-ну, відповідайте. Добре до рідних і всіх людей ставитесь? *(Діти відповідають.)*

І поміж собою ніколи не сваритесь?

Василь: Якщо чесно, то інколи бува.

Василинка: Та ми завжди миримось.

Миколай: Що сварки між вами бувають – погано, але що правду мені сказали – добре!

І от вам від мене подарунки. Василинці – хустинка, а Василю – капелюха на обидва вуха. За сварки вам обом різка, як гай, от що подарував вам, святий Миколай. Благословляю Вас усіх на здоров'я, на добро і на злагоду. Один одному допомагайте і мене не забувайте. Піду до інших осель завітаю.

(Усі заспівують колядку "А хто, хто Миколая любить" і йдуть. До світлиці заходить Господиня. Підходить до Покуті.)

Господиня: Слава тобі Боже, що до світлого Миколиного дня дожити дозволив. Слава тобі, угодниче Божий Миколаю, що зустрічаю свято твоє на своїх ногах, при здоров'ї і пам'яті. Допоможи мені й надалі у добрих справах, охорони і заступи мене від гріха. *(Хреститься на ікони.)*

Здається мені тільки, що грудень розпочався, а вже Миколин день. І сьогодні, як і на Введення полазникують. Колись це добре мій Трохим робив, царство йому небесне. Пам'ятаю, як вставав він раненько, весь двір обходив. Йшов до хліва і казав тваринам: "Дай, Боже, добрий день, щоби худібонька здорова була, та й я з тобою ще й зі своєю жінкою і діточками". А потім заходив до хати як перший перевідувач оселі на святого Чудотворця. А вже скільки років без нього! То сусіда, то парубків запрошую. Ось і сьогодні обіцяли хлопці навідатись. Та тільки щось нікого нема.

(Звучить колядка. Стукають у двері.)

Хлопець 1: Дозвольте полазникувати з Миколаєм Вас Вітати?

Господиня: Дозволю. Заходьте, хлопці! Двір обійшли? Худобу перевідали?

Хлопець 2: А як же, все як дядько Трохим зробили, царство йому небесне. Нехай здоровиться Вам, хазяйка, у Вашій хаті.

Хлопець 1: Щоб і худоба і ви здорові були.

Хлопець 2: Хай Бог Вас охороняє, а святий Миколай йому допомагає.

Господиня: Спасибі, хлопці, обряд добре відправили. Тепер зовіть і дівчат до хати. Буду вас на Миколая пивом й медом частувати, як у прадавні часи робилось.

(Господиня наливає усім пива і приказує.)

Господиня: Нехай буде як колись - Миколаю пиво, а нам від нього – диво.

А хіба то не диво, що молоді та завзяті товчуться у старої в хаті, звичай пам'ятають, з кожним святом її поздоровляють.

Спасибі Вам, нехай благословить вас святий Отче Миколай. А ще прийміть на щастя від мене ось цих миколайчиків¹.

Дівчина 1: І вам спасибі, тітонька Ганно за те, що нас привічаєте та мудрості старовинної навчаєте.

Хлопець 1: Нехай добро Ваше – добром до Вас вернеться!
З Миколаєм Вас!

(Всі заспівують колядку)

¹ Миколайчики – прянички у вигляді святого Миколая.

Як ходили та блукали та коляднички

Сценарій різдвяного свята з репертуару
дитячого фольклорного ансамблю “Витинанки”
Палацу культури ВАТ “ХТЗ”

Упорядник –
О.В. САНЬКО,
провідний методист Харківського
обласного центру народної творчості,
керівник дитячого фольклорного
ансамблю “Витинанки”

Дитячий фольклор посідає важливе місце у пісенній народній творчості Слобожанщини. Він повною мірою відбиває традиції народної пісенності, її види та форми. Деякі жанри дитячого фольклору беруть свій початок від народніх вірувань та обрядів. Участь дітей у календарних святах і обрядах має неабияке значення для виховання дітей, зацікавленості побутом та культурою свого народу, розуміння його традицій. Серед творів, що широко побутують серед дітей, особливо популярні колядки, щедрівки, святково-віншувальні вірші, а також обряд "водіння кози".

Запропонована добірка колядок та щедрівок складається з репертуару фольклорного ансамблю "ВИТИНАНКИ". Різдвяно-новорічна програма цього колективу є невеличкою частиною тих обрядодійств, що побутували на території Слобожанщини.

Добірка призначена для дитячих фольклорних колективів, що широко використовують обрядові пісні у своєму репертуарі. Частину збірки складають матеріали експедицій фольклористів ХОЦНТ, що становлять фольклорний та етнографічний фонд лабораторії фольклору, а також нотації з фонографічної збірки "Пісні Слобідської України" (збирацька робота та упорядкування Л. Новікової).

Хлопець 1: Добрий вечір вашій хаті!
Дівчина 1: Прийшли до вас колядувати!
Хлопець 2: Вашу хату звеселяти!
Дівчина 2: Щастя- радості бажати!

Як на небі хмара

Харківська обл.,
 Балаклійський район,
 с. Андріївка

$\text{♩} = 76$

1. Як на не-бі хма-ра, на ду-ше по-го-да яс-на

Весь світ (н) о-сі-я-ла. 2. Пас-туш-ки з яг-нят-ком

Пе-ред Бо-жим ди-тят-ком, на ко-лін-ця при-па-да-ють,

Ца-ря вос-хва-ля-ють.

Як на небі хмара,
 На душе погода ясна
 Весь світ осіяла.

Пастушки з ягнятком
 Перед божим дитятком
 На колінця припадають,
 Царя восхваляють.

Щоб і хліб родився,
 Щоб і скот плодився,
 Щоб і цей же пан-хазяїн
 Ні об чом не журився.

Дівчина: Дай же, боже, господарям вечір добрий, а нам пиріг довгий. Пиріг довгий, на лопату, такий на всю хату.

А в ліску, ліску

Харківська губернія,
Вовчанський район,
слобода Н-Писарівка
записано Д. Яворницьким
1880 р.

А в ліску, ліску та на жовтім піску.
Ой дай, Боже!
Там пава ходє, пір'ячко ронє.
Святий вечір!

А за нею ходє молода Мар'їчка.
Ой дай, Боже!
В рукавець склада.
Святий вечір!

З рукавця бере на скам'ю кладє.
Ой дай, Боже!
З скамниці бере, віночки плетє.
Святий вечір!

Віночки плетє до церковці йдє.
Ой дай, Боже!
Пани стрічають, шапки скидають.
Святий вечір!

Ой чия ж це дочка, як паняночка.
Ой дай, Боже!
Чи це попівна, чи королівна.
Святий вечір!

Я ж не попівна, не королівна.
Ой дай, Боже!
Я ж Петрова дочка, як паняночка.
Святий вечір!

Ой красна, красна

Харківська обл.,
Краснокутський район,
с. Чернещина

Ой крас-на, крас-на в лу-зі ка-ли-на. Ой дай, Бо-же!
Ой крас-на, крас-на в лу-зі ка-ли-на. Свя-тий ве-чір!

Ой красна, красна в лузі калина.
Ой дай, Боже!
Ой красна, красна в лузі калина.
Святий вечір!

А ще красніша в Жадана дочка.
Ой дай, Боже!
А ще красніша в Жадана дочка.
Святий вечір!

По воду іде – як пчола гуде.
Ой дай, Боже!
По воду іде – як пчола гуде.
Святий вечір!

Кого зустрине – привітається.
Ой дай, Боже!
Кого зустрине – привітається.
Святий вечір!

Хлопці-молодці залицяються.
Ой дай, Боже!
Хлопці-молодці залицяються.
Святий вечір!

А вона ні з ким та й не знається.
Ой дай, Боже!
А вона ні з ким та й не знається.
Святий вечір!

Вона поважа батенька свого.
Ой дай, Боже!
Вона поважа батенька свого.
Святий вечір!

Батенька свого та ще й матінку.
Ой дай, Боже!
Батенька свого та ще й матінку.
Святий вечір!

Хлопець: Летіла курка та з перевулка та в бабин мак.
Я ж тобі, баба, заколядую, дай п'ятак.

Коляд, коляд кабанів колят

Харківська обл.,
Чугуївський район,
сmt. Чкалівське

Ко-ляд, ко-ляд, ка-ба-нів ко-лят, со-ло-му сі-чуть, пи-ро-ги пе-чуть, са-ло сма-жуть пиро-ги ма-жуть!

Діти разом: З праздником, будьте здорові !

Хлопець: Колядую-дую, де ковбасу чую, там і заночую.

Коляд-коляд-колядниця

Харківська обл.,
Ізюмський район,
с. Шарівка

Ко-ляд, ко-ляд, ко-ляд-ни-ця, доб-ра зме-дом па-ля-ни-ця, а без ме-ду не та-ка.

дай-те дядь-ку п'я-та-ка, а п'я-так не прос-тий, дай-те руб-чик зо-ло-тий.

Хлопець: Коляд, коляд, колядин, а я в батька один.
Тай той дурачок, дайте мені п'ятачок.

Дівчина: Коляда, коляда, дід на бабу погляда.
А баба не дивиться, та на діда кривиться.

Разом: Бігла, колядка, до Хоми-дядька та й стала,
дай, дядьку, сала.

Бігла теличка

Харківська обл.,
Балаклійський район,
с. Колісниківка

Бігла теличка та й з березничка
Та до дядька: "Дай, дядьку, пиріг!"
Як не даси пирога – візьму вола за рога.
Та й поведу на моріг, зав'ю йому правий ріг,
А в ріжечок трубити, а воликом робити,
А батіжком поганять, батькові гроші зароблять!

Біг-ла те- лич- ка та й без- рез- нич- ка та й в дя-дин двір.

Я то- бі, дядь- ку, за- ко- ля- лу- ю, дай пи- ріг!

Не да-ши пи-ро- га - візь-му во-ла за ро- га а ко- би- лу за чуп-ри-ну,

та й по- ве- ду за до- ли- ну, та й про-дам за ша- жок, і куп-лю пи-рі- жок,

щоб не по- біг на бі- лень- кий сні- жок!

А в нашого хазяїна

Харківська обл.,
Валківський район,
с. Шарівка

А в на-шо-го ха-зя-ї-на і во-ро- та но-ві. Рай роз- вивсь! Рай роз- вив- ся,

Хрис-тос на- ро- див- ся, сам Гос- подь зве-се- лив- ся.

А в нашого хазяїна та й ворота нові.

Приспів:

Рай розвивсь! Рай розвився, Христос народився,
Сам господь звеселився.

І ворота нові, і стовпи золоті.

Приспів.

І стовпи золоті, і столи тесові.

Приспів.

А за тими столами сидять святі з перами.

Приспів.

Сидять святі з перами, промовляють словами.

Приспів.

А на небі місяць, бо тож сам хазяїн.

Приспів.

А на небі зірочки, бо то ж його діточки.

Приспів.

А на небі зірка, бо його жінка.

Приспів.

Та не сам з собою, з дітками з жоною.

Приспів.

Різдвяна гра " КОЗА "

Діти: Ми не самі прийшли, ми козу привели.

Дід: «Підійди ближче, вклонися нижче».

Діти: А-ну, козюню, гопки, гопки.

Ой, кізонька впала і хвостик задрала.

Дід: «Скрутилася, скрутилася, мабуть іздохла!

Що ж я буду робити без своєї козяки?»

Діти по черзі: – Та не тужить, діду. Давайте її полікуємо!

– Може їй сінця?

– А може їй хлібця?

– А може їй капустки?

– А принесить їй молочка?

– Ну що, те молочко?

– Ласуня!

– А може їй чогось міцнішого?

– Пива «Оболоні»!

– У кізоньки губа не дура!

– А ну, козюню, гопки, гопки!

Ти, коза козиця

Харківська обл,
Краснокутський район,
с. Ковалівка

Скоро

Ти ко- за ко- зи- ця, ти ста- ра- я пти- ця.

4

Ти сво- їм діт- кам не гос- по- ди- ця.

Ти коза-козиця, ти старая птиця
 Ти своїм діткам не господниця.
 Та взяла б серпок, та по полю скок,
 Та принесла б ток обмолотила й обколотила.
 Своїх діточок, своїх дрібненьких
 Та й накормила.
 В зельон сад пішла, зельон сад шумить.
 Гомін гомонить.
 Ой так-ом, так-ом, там хлопчик сидить
 Й у дудочку гра, козу забавля.
 Щоб наша коза не смутилася.
 Щоб наша коза звеселилася.
 Де коза походе там жито уроде;
 Де коза хвостом там жито кустом;
 Де коза ногами там жито снопами;
 Де коза головою там жито копою;
 Де коза ріжком там жито сніжком.

Ой ти місячку...

Харківська обл,
 Краснокутський район,
 с. Петропавлівка

Ой ти місяч-ку, мій братчку, зійди ра-но, посій майно. Поки за-пря-жу бички-третячки та й розсію жито пшеницю.

Ой ти, місячку, мій братичку, зійди рано, посій майно.
 Поки запряжу бички-третячки та й розсію жито-пшеницю.
 Жито-пшеницю, всяку пашницю. Сиві барани на жупани,
 Чорні ягниці на рукавиці, а нам дайте по паляниці.

- Хлопець 1:** Сиплю на вас жито,
Щоб довго жити.
- Хлопець 2:** Ще й пшеницю яру,
Щоб горя не знали.
- Хлопець 1:** Сиплю й овес,
Щоб вами гордився рід увесь.
- Хлопець 2:** Сиплю на вас просо,
Щоб мирно жилося.

Зимовий одяг слобожан

Упорядник –
В.А. СУШКО,
завідувач відділу етнографії
Харківського історичного музею

За народним календарем вважалося, що справжня зима встановлюється після Миколаївських свят (17-19 грудня н. с.). І хоча за прислів'ям: "У кожному році буває два Миколи: до одного не буває холодно ніколи (19 грудня), а до другого – не буває тепла ніколи (22 травня)". Однак тепле вбрання доводилося одягати іноді вже до Покрови (14 жовтня н. с.).

Загалом, українське народне вбрання є одним з основних складників матеріальної культури народу, своєрідним паспортом людини, тісно пов'язаним з умовами життя: соціально-економічними, культурно-побутовими, географічними, кліматичними, історичними, естетичними, етичними та багатьма іншими чинниками. З давніх давен для наших предків одяг був не лише захистом від несприятливих погодних та кліматичних умов, втіленням естетичних та мистецьких ідеалів, соціально- та статевовіковою знаковою системою. Упродовж віків вбрання виконувало обрядові та оберегові (магічні, талісманні) функції.

"Традиційне вбрання розкриває глибинне коріння історії українського народу, пов'язане з ранньослов'янським періодом, а особливо з найвищими досягненнями культури Київської Русі" [22, с. 5].

Про одяг часів давніх слов'ян та Київської Русі свідчать археологічні пам'ятки та письмові джерела. "Так, в Іпатіївському літописі згадується кожух, у "Слові о полку Ігоревім" – **кожух і опанча, оксамит і паволока**, в інших пам'ятках – **корзно, свита, клобук тощо**" [22, с.31]. (Див. мал. 1, 2).

Серед археологічних знахідок того періоду слід згадати т. зв. Святовита чи Збруцький ідол – великий кам'яний "чотиригранний стовп висотою понад два метри, увінчаний головою з чотирма обличчями, в слов'янській шапці півсферичної форми, ніби облямованій хутром. Такі шапки, як видно з давньоруських мініатюр, носили слов'янські князі з часів Київської Русі" [12, с. 116-117].

Майнова диференціація населення Київської Русі знайшла яскраве відбиття у письмових джерелах XII ст. Наприклад, у "Слові про багатого та убогого" багатий ходить "в паволоце и в кунах, а убогий руба не имать на телеси", у першого нога "в червлене сапозе", у другого – в лычинцы" [22, с. 32].

Характерним елементом вбрання князів та їхніх родин був плащ (**корзно**), про що свідчать фрески Софійського собору у Києві [12, с. 126; 20, с. 31]. До верхнього одягу селянства Київської Русі належали суконна **свита**, взимку – хутрянний **кожух**, валяна шапка – **клобук** та взуття – плетені з лика або стягнуті зі шкіри **личниці, постолои та онучі**. «Давньоруський костюм представників різних станів був близький за кроєм, але відрізнявся числом предметів, а також якістю використаних тканин та інших матеріалів» [22, с. 32].

Подібним було становище і у XIV – XVII ст., коли костюм шляхти включав елементи народного одягу, пошиті з якісніших тканин. Однак уже у XVI ст. в одязі української верхівки з'явилися запозичення з європейської моди, привнесені перед усім завдяки польському культурному впливові. Тогочасні письменники-полемісти, описуючи сучасне суспільство і протестуючи проти тогочасних звичаїв, залишили нам цікаві відомості про побут та, зокрема, одяг того періоду. Так, Іван Вишенський, закликаючи українців до аскетичнішого життя, називає “золотоглаві делії, алтембасові кобеняки і шкарлати” шляхти, шапки-“магерки”, котрі панки “вибирають, котра краща і на голові ліпше стоїть – глядачам приподобується, косичку або перце припнявши” [19, с. 34]. Важливе місце у відтворенні українського вбрання часів Козаччини займають зображувальні джерела та записи іноземців тих часів. (Див. мал. 3, 4).

Для дослідника слобожанського народного одягу важливі описи всіх історико-етнографічних регіонів України XIV – XVII ст., адже новопоселенці прибували до нашого краю з усіх регіонів України. Можна з упевненістю вважати, що у XVII – пер. пол. XVIII ст. населення Слобожанщини взимку носило одяг, характерний для регіонів походження. Перш за все це стосувалося селян, адже зимовий одяг був досить дорогий і навіть у пізніші часи нерідко “справлявся” на всю родину.

Відомості про суто слобожанське вбрання знаходимо у статті «Старинная одежда и принадлежности домашнего быта слобожан», опублікованій 1887 року в I-му випуску Харківського збірника [24, с. 171-174, 180-181]. Стаття базується на матеріалах справи, розпочатої 1705 року, про конфіскування рухомого майна охтирських полковників Івана та його сина Данила Перехрестових. Ця справа зберігалася в Історичному південно-російському архіві

Харківського університету. У статті доводиться, що зазначений у справі набір речей типовий не лише для вищих, а й для “простих” верств слобожанського суспільства поч. XVIII ст. [24, с. 171].

Автор статті наводить перелік одягу слобожан-козаків. Опис складових частин реквізованого одягу робили посадські воронезькі люди – росіяни за національністю. Тому всі ці складники названі у справі “кафтанами” або “напівкафтанами”; ці назви використовує й безіменний автор статті.

До чоловічого вбрання входили широкі шаровари, спідній “напівкафтан” та верхній одяг – “черкеска з відкидними рукавами”. Нам відомі зображувальні джерела того часу показують козаків саме у подібному одязі. Вони мають назву жупана, черкески. (Див. мал. 4).

Верхнього одягу (ті самі “кафтани”) в описах майна Перехрестових було багато та різного: і теплий, тобто хутровий, і холодний. Тепле вбрання було багато простішим: без прикрас, лишень зрідка опушувалося “огонками” (хвостами). Хутра під ці “кафтани” клялися соболині (пластинчасті, пупчаті та лапчаті), чорнобурі лисячі (черевні або хребтові), червоних лисиць та вивіркові хребтові. Покривалися ці хутра: соболині – червоним, зеленим оксамитом чи сукном, інші – червоним, волошковим, коричневим, маковим чи лимонним з іскрою, світло-лимонним сукном чи димчатою, пісочною, коричневою, волошковою чи осиковою камкою.

«Холодні кафтани» мали святковіший вигляд. На їхній верх брали тканини блискучіші та ошатніші. Тканина підбивалася простим підбоєм, однак такий виріб мав ще й «підпушок», тобто обкладався досить цінною тканиною іншого кольору. До того ж на цих «кафтанах» були «дрібні та часті» срібні ґудзики та ще й на обох полах по дорогоцінній «запонці» зі смарагдами, «червоним камінням» тощо. Ці «кафтани» виготовлялися з «об’ярі», «бабереку», вишневі, золоті або гарячі (кольору вогню, жовтогарячі), темнолимонні із золотим та срібним малюнком («трава»). Іноді такі ж «кафтани» шилися з червоного або жовтого оксамиту, сукна, а то й з камки різних кольорів: коричневі, волошкові, зелені, червоні, осикові, малинові, димчасті. Камчатні «кафтани» часом були із срібними «травками». «Підпушок» неодмінно іншого кольору, ніж верх. Так, червоний «кафтан» з жовтим чи лазуровим «підпушком»; димчастий «кафтан» – з зеленим тощо. Ґатунок «підпушку» відпові-

дав ґатунку «кафтану». “Об’яриний”, оксамитовий “кафтан” підпушувався зазвичай тафтою, іноді навіть єдвабом чи то об’яр’ю, камчатний камкою, зрідка тафтою. На “підпушок” обиралися яскраві тканини, часто-густо із срібними чи золотими “травками”. Підкладка робилася переважно з кумачу, для цінніших “кафтанів” брався навіть киндяк.

Серед речей полковника Перехрестова була й темнозелена суконна опанча, відома з численних зображень української полкової старшини.

“Напівкафтан” неодмінно підперезувався, а ґатунку поясу надавалось велике значення. Не дивно, що й серед речей автор статті описує значну кількість поясів різної вартості. Тут пояси турецькі, “прості шовкові”, “зі злотом”, і “з золотом та сріблом”. Вони різні за розмірами “большей руки” и “меньшей руки”, здебільшого – червоні та зелені.

З шапок до переліку ввійшли лише оксамитові соболині (згадується про червоний колір). Про деякі зазначено, що вони мають спід з хутра вивірки. У будні, переконаний автор статті, пан полковник не гребував шапкою домашнього виготовлення зі смушок своєї отари. Проте такі шапки до реєстру майна не вносилися як такі, що не мають високої ціни.

Серед жіночого одягу верхній цінніший за натільний та літній. Найрозповсюдженішим вбранням були кунтуші (за термінологією воронезьких посадських людей – “кафтани”). Кунтуш мав талію та рукава в обтяжку (тільки ззаду по талії були невеликі збори), виложистий комірець, відкидні вилоги на грудях та закавраші на рукавах. На грудях кунтуш відкритий, лише на талії схоплений на гаплик, без поясу. Кунтуші, як і чоловіче вбрання, є теплі та холодні. За кількістю, якістю та кольором тканин, що йшли на складові частини одягу, чоловічі та жіночі строї подібні. Головна різниця була в оздобленні.

Для холодних кунтушів з однакового з чоловічими набору тканин (об’яр, оксамит, баберек, сукно, камка) жінки частіше обирали коштовніші об’яр та баберек з золотими та срібними травками, ніж оксамит. На підпушок, який було видно на комірі, вилогах та закаврашах обиралися жовта, гаряча, рудожовта проста чи струйчаста тафта чи об’яр. Намагалися, щоб підпушок був не лише не згірший, а то й кращий верху. Наприклад, камчатний, рудожовтий

кунтуш підпушувався лазуровою об'яр'ю. Та підпушком прикраси кунтуша не обмежувались. Теплі і холодні кунтуші обшивалися "німецьким мереживом" або вузьким мереживом, золотним чи срібним, "з городами". Мереживо іноді заміняв золотий чи золотий із сріблом галун. Часом мереживо та галун поєднувались. Лише найпростіші суконні теплі кунтуші (напевне, старечі) обкладалися простим шнурком. Жіночі кунтуші, як і чоловічі, мали підкладку. Тільки оксамитові могли обходитись без неї. Підкладкою слугував той же кумач, зрідка киндяк, простіші клалися й на крашенину.

Теплі кунтуші були двох видів – хутрові або простібані на ваті. Простібані на ваті простіші кунтуші, зазвичай камчасті. Але на хутрі робилися й ошатні кунтуші, не тільки камчасті, а й об'яренні та баберекові з усіма вживаними прикрасами. Треба зазначити, що під жіночі кунтуші рідше ставилися цінні хутра. Найчастіше це хутро вивірок (черевне або хребтове), рідше лисяче (черевне), червоних лисиць, і зовсім зрідка соболине чи рисяче. Поли святкових кунтушів опускалися інколи огонками соболиним чи іншим хутром. Кольори жіночих кунтушів ті самі, що й чоловічих, лише частіше, ніж у чоловічих, зустрічався гарячий, рудожовтий, зелений, волошковий, вишневий, темномалиновий, лазуровий і зрідка коричневий або дикий.

Жіночий цінний одяг XVIII ст. не обмежувався кунтушами. В описах майна були зазначені саяни та бостроги, хоча їх кількість значно менша, ніж кунтушів. Термін "саяни" автор статті пояснює як "спідниці". За його свідченням, вони шилися з тих самих тканин, що й кунтуші – срібної, зеленої та іншої об'ярі з золотими та срібними квітами, кольорової камки. Так само обкладалися німецьким мереживом "золото із сріблом" та клалися на кумачеву підкладку. Неодмінним додатком до саяна був бострог (керсетка) або корсет без рукавів, що іноді пришивався до саяну і переважно одягався окремо. Бострог підходив під саме горло і виглядав з-під кунтуша, що мав, як уже зазначалося, вилоги на грудях. Через це бострог шився з цінних та блискучих тканин - об'ярі, камки, іноді оксамиту. Зазвичай, він не мав підкладки і прикрашався німецьким мереживом та галуном.

Наведемо кілька прикладів поєднань саяну та бострога в єдиному комплекті (мова оригіналу): "саянъ, обьярь серебрянная, по

осиновой земль травы золотыя, кружево нльмецкое золото съ серебромъ съ городами, – у него бострог обяринной жаркой съ травки золотыми, кружево золото съ серебромъ”, – або: “саянь, обяринной зеленой, на немъ травки золотыя, кружево нльмецкое съ городами золото съ серебромъ – у него быстрогъ камчатой красной, кружево золото съ серебромъ”, – чи то: “саянь камчатой цвълтной кружево золото съ серебромъ... – у него бострогъ камчатой вишневой кружево золото съ серебромъ” тощо. [24, с. 174].

В описах не згадані ні кораблики чи очіпки, ні жіночі шапки чи будь-які жіночі головні убори, напевне, через невелику їхню цінність. Проте, багато описано хусток – оксамитових, розшитих на кутах, довкола золотом та сріблом; суконних розшитих; нарешті, турецьких зі злотом та сріблом. Однак ці хустки могли бути не жіночими головними уборами, а слугували для покриття сидел. [24, с. 174].

У “Топографічному описі Харківського намісництва 1785 року” [23, с. 65-66, 43] зазначено, що з дворянства та чиновництва тільки люди старшого віку тримаються власної мови та вдягаються у національний одяг, а переважна більшість представників місцевих вищих верств нічим не відрізняється від загальноросійських. У повітових містечках та великих селах військові обивателі та представники середніх класів суспільства носили “кавтани” (кунтуші) німецького сукна, прикрашені, принаймні, по боках, якщо й не по борту золотим або срібним позументом. Чоловічі та жіночі “кавтани” не надто розрізнялися за кроєм, проте, жіночі кунтуші були довші, а “напівкавтани” з німецького сукна чи китайки носили лише чоловіки. Селяни носили кунтуші суконні з сермяги власного виготовлення, переважно білого кольору, якісної вичинки, а святкові, коротші за кроєм – китайчасті чи крашенинні, тобто бавовняної чи то вибіячаної тканини. Бідніші носили свити, які мали переважно білий колір, з доморобного сукна. (Див. мал. 7, 8, 10).

Зазначалося, що жінки носили шовкові чи бавовняні бостроги та шовкові спідниці, прикрашені позументом або плахти.

Серед жіночих головних уборів згадуються кибалки (чепцові головні убори з нахилом уперед), намітки, що шилися з серпанкового полотна, якими повністю закривали голову та шию, залишаючи вільним лише обличчя. Як головний убір жінок старшого віку названі кораблики з околицею з чорної мерлушки, з розрізами спереду, ззаду та верхом із зеленого сукна.

Чоботи носили чорні шкіряні (з простої шкіри) та сап'янці червоного та жовтого кольору. Особливо наголошено, що личаки українці не носили і вважали за крайню убогість носити взуття із свинячої шкіри. Замість закаблуків на взуття ставилися залізні підківки.

Виготовленням взуття та одягу займалися спеціалісти-ремісники – шевці-чоботарі, кушніри, шаповали, кравці та інші. Їхні вироби можна було придбати на ярмарках чи замовити спеціально [23, с. 43-45].

У XIX ст. українське народне вбрання залишилося лише у селянському вжитку. Перелік осінньо-зимового вбрання був досить різноманітним. Сюди входили свити, кобеняки, чумарки та чинбарки, юпки, різні види кожухів.

Крій народного одягу визначався характером та розміром матеріалу. Увесь плечовий одяг можна поділити на дві групи – простопинного крою без підкреслення стану та одяг, пошитий до стану.

У Харківському історичному музеї і нині виставлений на стаціонарній виставці “Світ народного майстра” один з найстаріших етнографічних експонатів Слобожанщини – кобеняк, який вперше був експонований на етнографічній виставці XII археологічного з'їзду 1902 року. (див. мал. 5). Кобеняк пошитий з двох довгих пілок сірого доморобного сукна, складених на плечах вперекидку (див. мал. 6). До викоту пришита кобка (капюшон), яку можна одягати на голову. Сіряк-кобеняк носили як окремий плащоподібний одяг та поверх свитки або кожуха, не застібаючи у стані, але часом підперезуючись поясом.

На Слобожанщині побутував сіряк під назвою “халат”, що шився без кобки, але з великим виложистим коміром. У Харківському історичному музеї зберігається халат, пошитий вже з вибіяченої тканини з ватяною підкладкою.

Найпоширенішим верхнім плечовим одягом на Слобожанщині у XVIII – на поч. XX ст. була свита. Свита кроїлась до стану. Такий крій утворюється скошеною від рукава до стану спинкою та розширенням пілок унизу вшитими з обох боків клинами (див. мал. 7-10).

Відомі свити двох типів – “до вусів” та “з рясами”. Свита з рясами широко побутувала у середині XVIII ст. і зображена на малюнках до книги Рігельмана. Крій з рясами, незалежно від того, чи плечі розрізані, чи спинка суцільна з передніми пілками, обов'яз-

ково має так звану “прохідку” або “застібок” – звужену, але не розрізану частину спинки у стані. З пілки, що утворює спинку, з обох боків вирізають великі клини і перевертають догори вужчою частиною. До них дошивається прямокутник однакової з клином висоти. Потім вони складаються (“рясуються”) набігаючими одна на одну складками і вшиваються до стану між прохідкою та кишеньками. Чим більше ряс, тим вужча прохідка. Свитки до ряс мають невеликий, стоячий комір або шальовидний чи то великий вилостий, який вкриває половину спини.

Розповсюдженням у нашому краї був тип “до вусів”. Найдавнішим видом цього типу є крій “до двох вусів”, як варіант, відомий і “до трьох”. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. ст. вуса робилися опуклими назовні з багатою декоративною розшивкою з обох боків. Пізніше вуса стали пускати наспід, що створювало глибоку внутрішню зустрічну складку, вершина якої на стані підкреслювалася вишивкою або аплікацією з кольорової шкіри. Найдавніші свитки мали спинку та передні пілки суцільні, не розрізні на плечах. Стан утворювався вирізуванням клинів з передніх та задніх пілок вище стану. Ці клини вшивалися до пілок, нижче стану, розширюючи їх на подолах. До того ж розширення збільшується вшиттям між задньою та передніми пілками двох клинів з розрізаного по косині шматка сукна. Третій вус ще більше підкреслював стан. Він утворювався на центральній вертикальній лінії спини. Для цього із спинки до половини, а то й до самого коміра вирізався клин, яким вус розширювався у подолі. Таким чином посередині спини з’являвся вертикальний шов.

Пізніше свитки могли шитися “до п’яти” – “семи” вусів. Кількість вусів завжди була непарною. Кожному вусові відповідав шов на спині, що йшов від стану до рукава. У свитах кінця XIX ст. плечі звичайно розрізалися та трохи скошувалися у напрямку рукава. Збільшення числа вусів та ряс призвело до утворення свити з відрізною спинкою, а згодом – чумарки з фабричної тканини.

На початку XX ст. світою іноді називали виріб, пошитий з купованої тканини, що кроєм повторював найдавніші свити. Музейний предмет з такою назвою зберігається у фондах Харківського історичного музею.

“Однією з найхарактерніших рис народного крою верхнього сукняного українського одягу, яка надає йому своєрідний силует, є

складка, що утворюється на спині в місці з'єднання рукавів зі спинкою. Вона завжди зберігається в народному одязі, незалежно від того, чи буде крій простоспинний, чи підкреслений та схоплений в стані. Ця вільна опукла складка утворюється внаслідок застосування простолінійного крою одягу, зручного в трудовому процесі. ... Такий крій часом використовують і сучасні кравці в жіночому пальті" [29, с. 316].

Старовинний верхній одяг з покупних тканин, розширений донизу, вільного халатоподібного крою – шушун, халат, бурнус – наприкінці XIX ст. молодиці одягали на свята, до церкви, використовували його як обрядовий. Такий одяг походить від давньослов'янських видів вбрання, генетично пов'язаний з північноросійським шушуном та південноросійським шушманом. В Україні цей одяг ускладнився за кроєм, змінилося його оздоблення. Його шили з вибіячаного кольорового чи однотонного ситцю, тонкої вовняної або шовкової тканини.

Наприкінці XIX ст. з розвитком місцевих мануфактур їхня продукція поступово витісняє традиційні домашні та старовинні імпорتنі тканини. Холості (неутеплені) та ватяні юпки, круглі ватяні кохти (ватянки) розвивають кращі місцеві традиції крою верхнього одягу з саморобного сукна: збільшується кількість клинів, бантових та подвійних зборів (накладів), багатошовною стає спинка, яка, часом, відрізала по лінії талії. Те саме стосується й багатства декоративних прийомів.

Чоловічі та жіночі юпки – різновид короткого верхнього одягу з купованих тканин. Чоловічі шилися приталеними, з фалдами по боках, маленькими стоячими комірами. Довжина їх сягала колін, застібалися вони на шкіряні або металеві ґудзики та різнокольорові шкіряні петлі. Жіночі юпки дійшли до нас у більшій кількості. Вони шилися здебільшого відрізними в стані, з трьома та більше вусами, з клинами ззаду. Лінія талії підкреслювалася декоративними ґудзиками, вишивкою. Підбивалися юпки ватою, мали підкладки з купованих тканин або з доморобного полотна.

Сільські майстри користувалися як однотонними, так і орнаментованими (з тканим або вибіячаним малюнком) фабричними тканинами, знаходили засоби їх ущільнення з метою утеплення та надання одягові форми, відповідної до традиції. Верхня, дорожка та ошатніша, тканина дублювалася гармонуючою, але недо-

рогою підкладкою, часом – ватяною прокладкою, яка прошивалася вручну, пізніше – машинною строчкою, утворюючи складну фактуру. Локальні варіанти відрізнялися довжиною та пропорціями, обробкою деталей та оздобленням.

У селах західної Харківщини, якими проходив Муравський шлях, юпкою називали “верхній плисовий жіночий одяг з рукавами, нижче колін на 10 см, “устрочена на ваті” [21, с. 217]. Там же носили черкески – зимовий верхній плисовий одяг з вусами, оздоблений смугою чорного плису з бавовняної тканини, на ваті. [21, с. 217].

Цікаві варіанти назви верхнього одягу, зафіксовані на півдні Харківщини (Борівський, Ізюмський та Куп'янський райони): одяг роду керсетки називали “підкарасником”, а юпки – “карасями”. Іноді і верхній одяг з рукавами називали “підкарасник”. На жаль, жодного зразка такого одягу нам знайти не вдалося.

Якщо одяг з суконних, бавовняних та інших доморобних чи купованих тканин головним своїм призначенням мав функціональність, то кожухи, були і обрядовим вбранням. Кожух взагалі символізував багатство, усе волохате, кучеряве, гарне і добре на противагу голому, убогому й поганому. Кожух був незамінним атрибутом пострижин, багатьох весільних ритуалів, використовувався для піднімання сволока при будівництві нової хати. В давнину на Троїцькі святки власниці корів приходили у хлів у вивернутому кожусі, лякаючи корову, щоб і вона лякала відьму, коли та прийде красти молоко [3, с. 68]. Невід'ємною частиною реквізиту святочних ряджених на Різдво та Новий рік, гулянь на Масляну теж був кожух [18]. (Див. мал. 14).

Ще у XVIII ст. на Слобожанщині та Харківщині кушнірський промисел був надзвичайно розвинений. Кушніри жили чи не у кожному великому селі та містечку краю. Вироби цих центрів розрізнялися перш за все візерунками оздоблення. Найславетніші богодухівські кожухи. На жаль, вже на початку XX ст. це ремесло занепало.

Кожух шився тільки з овечого хутра (смушка), звичайно чиненого “набіло” (із застосуванням крейди). У XIX ст. всі кожухи вишивалися. “Богодухівські кушніри вважали вільшанські вишиванки “зовсім іншими, не такими, як богодухівські”, золочівські і валківські, де узір був здебільшого виконаний у стрічку шовком, “більш де-

лікатними", "охтирські – дрібненькими", котелевські, з великими, густо зашитими квітками, що здалека ваблять око чудовими сполученнями червоно-кармінних та лілових тонів, "простими, наляпанними" [3, с. 64]. Відрізнялися між собою візерунки сіл Мурафи, Колонтаїва, Козіївки, хоч і належали до одного Богодухівського повіту. Дослідник богодухівських кожухів В. Білецька припускає, що це сталося через близькість сіл до різних кушнірських центрів – самого Богодухова, Красного Кута, Котельви, або через те, що самі богодухівські кушніри намагалися враховувати смаки покупців.

Кожухи були двох типів – довгі (до литок) широкі святкові кожухи та короткі (до колін), у талію, з трьома вусами кожушанки. Останній вид вважався старовиннішим.

Вишивалися богодухівські кожухи в основному різними відтінками червоного, зеленого та лілового. Синій траплявся рідко. Головні мотиви "фігурка", "яблучко", "зорі", "хрестики з купок", "прирамки" або "приямки", "підкова", "стакани". Саме вишивки богодухівських кожухів В. Білецька вважала такими, що наближаються до старовинних, але оригінальнішими за складом, симетрією та композицією [3, с. 66-67].

Візерунок котелевських кожухів складався з ретельно виконаних великих квіток та листя.

В Охтирці кожухи багато вишивалися рослинним орнаментом, виконаним різнокольоровим гарусом. Чоловічій кожух мав зазвичай стоячий комір, а жіночий – великий виложистий з чорного смушка, обрамленого сірим смушком, або навпаки [29, с. 317] (Див. мал. 11).

Зимовими головними уборами чоловіків у XIX – на початку XX ст. були чорні або сірі смушкові шапки циліндричної чи стіжкуватої форми. Шапка зісподу підбивалась м'якою баранячою, здебільшого білою шкурою.

Жіночі головні убори – різної форми очіпки – шилися з тканин різного ґатунку, покривалися квадратними головними уборами – хустками та шаллями з доморобних та купованих тканин. "Були поширені хустки з вовняної фабричної тканини – черкесину. Частіше вона була сірою зі смугою по низу. На саморобних "полотняних платках вишивали кайму, обстрипували, щоб пацьорочки були"[21, с. 217].

Дівчата накривали голову лише хустками та шалями. Способи пов'язування квадратних головних уборів відрізнялися у різних місцевостях нашого краю.

Взуттям у XIX – на поч. XX ст. слугували чоботи. Український народний чобіт має халяву з пришитими передами. До середини XIX ст. народний робочий чобіт був виворітний. Звивороту зшивалася халява, переди та підощва. У розмоченому стані чобіт вивертася, і тоді вже вшивалися закаблуки (задники) та каблук. У чобіт вкладалися устілки з солом.

Святкові чоботи, надто ж для дівчат та молодичь, шилися з кольорового сап'яну червоного, зеленого чи жовтого кольору. Такі чоботи були рантовими, мали орнаментально вистрочені закаблуки, високі корки (каблуки) з залізними підківками. Шилися здебільшого на одну колодку. Халяви зшивалися одним швом назовні ноги. Кольорові чобітки-сап'янці, якщо вони мали чорну пришву, називалися "чорнобривцями". На стаціонарній етнографічній виставці "Світ народного майстра" Харківського історичного музею експонуються чобітки для хлопчика з прикрашеними рельєфним тисненням халявами, пошиті на одну колодку харківським шевцем 1906 року для свого чотирирічного сина.

Поширені в XIX ст. жіночі черевики шилися з чорної шкіри та облямовувалися червоним сап'яном. Черевики шнурувалися червоними або зеленими вовняними стрічками і мали переважно високі корки з підківками. До черевиків вдягалися сині панчохи зі стрілками (такі речі представлені на виставці "Світ народного майстра") або вишитими зірочками коло кісточок.

На початку XX ст. широко уживаними у народному побуті стали черевички на шнурівці, які шилися з коричневої шкіри на правий та лівий копил, прикрашалися тисненням по передках чи халявках.

До будь-якого взуття могли вживатися онучі, що являли собою нешироку продовгасту пілку полотна, якою огортали ногу. Онучі зимові робилися й з сукна.

Зберігаючи давні традиції, український костюм на Слобожанщині постійно розвивався та трансформувався. В цілому традиційний костюм українців можна назвати скарбницею духовної культури народу, що притаманними їй специфічними способами та засобами відбиває його національний характер.

Список джерел та використаної літератури

1. Альбом выставки XII археологического съезда в Харькове. / Под ред. Е. К. Редина - Москва, 1903.
2. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Передмова, коментар В. В. Кравченка.- Харків: Основа, 1991.- 256 с.: іл.
3. Білецька В. Ю. Вишиті кожухи в Богодухівський окрузі на Харківщині / Науковий збірник Харківської науково-дослідчої кафедри історії української культури. Ч. VII. Етнологічно-краєзнавча секція. Вип. 1./ За ред. О.В. Ветухова.— Харків, Державне видавництво України, 1927.— С. 63–70, іл. на вклейці.
4. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування.- К.: Довіра, 1992.- 416 с.
5. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології.- К.: Мистецтво, 1995.- 336 с.: іл.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис.- К.: Оберіг, 1993.- 592 с.
7. Данилевич В. Е. Этнографический музей ХИФО (Харьковского историко-филологического общества).- Харьков, 1911.- 8с.
8. Двенадцатый археологический съезд в Харькове в 1902 г.- Харьков, 1902.
9. Дяченко М. Т. Етнографічна збірка Харківського державного історичного музею // НТЕ.- 1958.- № 3.- С. 154-156.
10. Етнографія України / За ред. С. А. Макарука.- Львів: Світ, 1994.- 520 с.
11. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Старобельский уезд. Очерки по этнографии края / Под ред. В. В. Иванова. Т. I.- Харьков: Изд. губ. стат. комитета, 1898.- 1012 с.
12. Історія українського мистецтва. Т. 1. Мистецтво найдавніших часів та епохи Київської Русі.— Київ, Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1967.
13. Історія українського мистецтва. Т. 2. Мистецтво XIV — першої половини XVII ст.— Київ, Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1967 — 472 с.
14. Історія українського мистецтва. Т. 4. Кн. 1. Мистецтво кінця XVIII — першої половини XIX ст. — Київ, Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1969.— 436 с.
15. Історія українського мистецтва. Т. 4. Кн. 2. Мистецтво другої половини XIX ст. — Київ, Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1970.— 364 с.

16. *Каталог выставки на XII археологическом съезде в г. Харькове.* Этногр.отдел.— Харьков, 1902.
17. *Квітка-Основ'яненко Г. Ф.* Повісті. Сватання на Гончарівці. Шельменко-денщик: П'єси / Авт. передм. С. Д. Зубков.— К.: Дніпро, 1990.— 608 с.
18. *Куручкін О.* Українські новорічні обряди: "коза" і "Маланка".— Опішне: Українське народознавство, 1995.— 392 с.: іл.
19. *Матейко К. І.* Український народний одяг.— К.: , 1977.—224 с.
20. *Матейко К. І.* Український народний одяг: Етнографічний словник.— К.: Наук. думка, 1996.— 196 с.
21. *Муравський шлях-97:* Матеріали комплексної фольклорно-етнографічної експедиції / Упор. М. Красиков, Н. Олійник, В. Осадча, М. Семєнова — Харків, 1998.— 360 с.
22. *Ніколаєва Т. О.* Історія українського костюма. Іл. З. Васіної, Л. Міненко, Т. Ніколаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт.— К.: Либідь, 1996.— 176 с.; іл.
23. *Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.:* Описово-статистичні джерела / АН УРСР. Археограф. Комісія та ін. Упоряд. В. О. Пірко, О. І. Гуржій, Редкол. П. С. Сохань (відп. ред.) та ін.— К.: Наук. думка, 1991.— 224 с.
24. Старинная одежда и принадлежности домашнего быта слобожан // Харьковский сборник / Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1887 г. / Под ред. П. С. Ефименко — Вып. 1.— Харьков, издание Харьковского Губернского Статистического Комитета, 1887.— С. 171-181.
25. Сумцов Н. Ф. Очерки народного быта (из этнографических экскурсий 1901г. по Ахтырскому уезду) // Сб. ХИФО. Т.13.— Харьков, 1913.— С.1-57.
26. Сумцов М. Ф. Слобожане: Іст.-етн. розвідка.— Харків: Союз, 1918.— 240 с.
27. Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда. / Под ред. Е.К. Редина - Т. I, II (ч. I-II).— Харьков, 1902.
28. Українська минувшина: Іл. етн. довідник.- 2-е вид. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна, інші.— К.: Либідь, 1994.— 256 с.: іл.
29. Українське народне мистецтво: Вбрання.— К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961.— 328 с.
30. Український народний одяг.— Торонто—Філадельфія, Світова Федерація Українських Жіночих Організацій, 1992.— 310 с.

Мал. 1. Костюм давньоруських князя та княгині

Мал. 2. Одяг заможних городян періоду Київської Русі

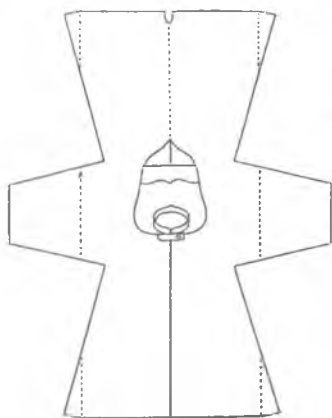
Мал. 4. Костюм козацької
старшини XVII – XVIII ст.

Мал. 3. Святковий костюм городян.
XV – XVI ст.

Мал. 5. Кобеняк. Харківський
історичний музей

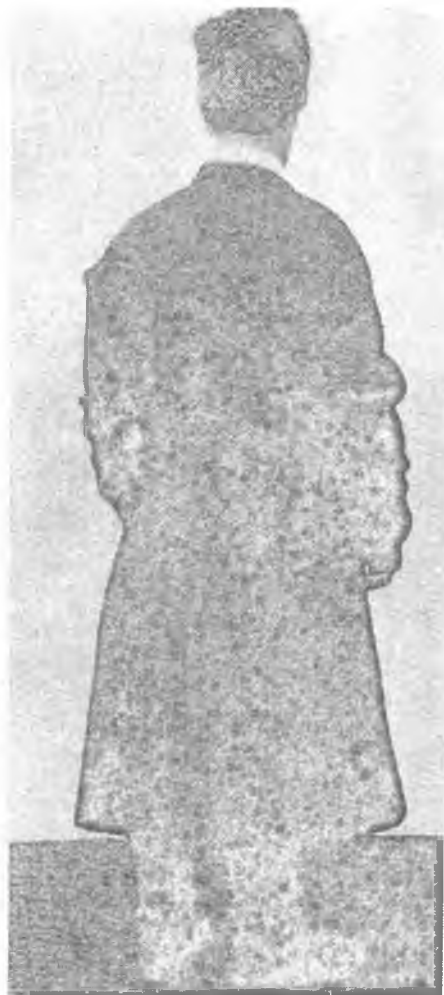
Мал. 6. Схема розкрою кобеняка
з фондів Харківського
історичного музею

*Мал. 7. Жінка в білій свиті.
Харківщина. ХІХ ст.*

Мал. 8. Жінки у вишиваних ситах.
Харківщина. ХІХ ст.

Мал. 9. Чоловіча свита.
Харківська область.
З фондів Харківського історичного музею

Мал. 10. Жіноча свита.
Харківщина. ХІХ ст.
З фондів Харківського історичного музею

Мал. 11. Чоловічий вишиваний кожух.
Сумська область. XIX ст.

Мал. 12. Ф. Кричевський.
Наречена. 1910 р.

Мал. 13. Хлопці — колядники.

*Художник невідомий. Взято з книги О. Курочкіна
«Українські новорічні образи «Коза» і «Маланка»*

Мал. 14. Новорічна «коза».
Кінець XIX — початок XX ст.
Ікіна «Українські новорічні
обряди «Коза» і «Маланка».

ЗМІСТ

<i>Осадча В.М.</i> Обрядові пісні зимових свят у слобожанському фольклорному осередку	3
<i>Соловйова І.Г.</i> Від Різдва до Щедрого вечора. Частина I. Репертуарні матеріали для фольклорних колективів	61
<i>Демиденко В.М.</i> Від Різдва до Щедрого вечора. Частина II. Репертуарні матеріали для вокально-хорових колективів	71
<i>Плотник Н.А.</i> Зимние календарно-обрядовые песни русских переселенцев Харьковской области	99
<i>Стрельнікова Л.І.</i> Грудневі свята	129
<i>Санько О.В.</i> Як ходили та блукали та коляднички	143
<i>Сушко В.А.</i> Зимовий одяг слобожан	155

Зимові свята – в Новий рік ворота

Редактор *С.В. Телегіна*

Коректор *В.Я. Гур'єва*

Комп'ютерна верстка *Т.В. Чудамєєва*

Підписано до друку 02.04.2003. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Agial. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 10,46. Тираж 1000 прим. Замовл. № 64.

Видавничий відділ фірми «Регіон-інформ».

Свідоцтво про реєстрацію ДК № 31 від 04.04.2000 р.

Друкарня фірми «Регіон-інформ».

61082, Харків, пр. Московський, 144, оф. 706.